

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

# TÜRKİYE’DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA YAPAN KURUMLAR

Ainur Yerbolayeva  
2501070966

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu

İstanbul 2009

Ainur Yerbolayeva

“Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar”

## ÖZ

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye, Orta Asya’da ortaya çıkan yeni cumhuriyetler hakkında bilgi edinmek ve bölge ile ilişkilerinin sağlıklı sürdürülmesi için kurumlar oluşturmaya başlamıştır.

Bu çalışmada; Türkiye’de Orta Asya bölgesine yönelik faaliyet gösteren kurumlar ve onların faaliyetleri irdelenmiştir. Kurumlar; devlet tarafından kurulan ve desteklenen resmi kurumlar, üniversitelere bağlı akademik birimler, stratejik araştırma merkezleri, vakıf, dernekler olarak sınıflandırılmıştır.

Ayrıca çalışmada, bu kurumların faaliyetlerini ve son 20 yılda Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri ilişkilerini değerlendirmek amacıyla sosyolojik araştırma uygulanmıştır. Araştırma türü olarak mülakat seçilmiştir. Mülakata bölge ülkeleri ve Türkiye’deki konu ile ilgili araştırma yapan 15 bilim adamı katılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Orta Asya Cumhuriyetleri, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri, Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Faaliyet Gösteren Kurumlar.

Ainur Yerbolayeva

"Central Asia Research Institutes in Turkey "

## ABSTRACT

Following the collapse of the Soviet Union, Turkey started to set up organizations in order to obtain information about the newly formed Central Asian Republics and maintain a solid relationship with the region.

This study investigates organizations in Turkey with focus on the Central Asian region as well as their activities. It also categorizes the various institutions into government-related financial organizations, academic centers in universities, strategic research centers, foundations and associations.

Furthermore, this research includes a sociological study evaluating the relationship between Turkey and Central Asian republics in the past 20 years and the activities carried out by the institutions. The research is based on interviews, in which 15 scientists, working on this subject in Turkey and in Central Asian republics participated.

**Key words:** Central Asian Republics, Relations between Turkey and Central Asian Republics, Organizations focusing on Central Asia in Turkey.

## ÖNSÖZ

“Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar ” adlı çalışmanın amacı Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında kurulan ilişkiler çerçevesinde Türkiye’de oluşan resmi kurumlar, üniversitelere bağlı akademik birimler, stratejik araştırma merkezler, vakıf, dernekler ve diğer kurumların faaliyetleri ve yaptıkları araştırmaları değerlendirmektir.

1990’lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yeniden kurulan dünya dengeleri içinde Orta Asya bölgesi stratejik bir öneme sahip olmuştur. Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan ve tarihten gelen kültür yakınlığı Türkiye’nin bölgede söz sahibi olmasının koşullarını sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerini özellikle kültürel boyutta geliştirmiştir. Kısa süre içerisinde kültür politikasına yeni bir yön vermiş ve bağlantılarını ekonomik siyasi boyutlara taşımıştır. Karşılıklı imzalanan eğitim, kültür, ekonomik, işbirliği gibi anlaşmalar güncelleştirilmiş ve doğal olarak yeni kurum, kuruluş, dernek, vakıf, üniversite gibi kurumlar, birlikte yürütülen projeler ortaya çıkmıştır.

Çalışma; Türkiye’de bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından itibaren kurulan ve Orta Asya bölgesine yönelik faaliyet gösteren kurumları kapsamaktadır.

Tez çalışmamı hazırlarken benden yardım ve desteğini esirgemeyen, araştırmama çok önemli katkılarda bulunan danışmanım Sayın Doç. Dr. Hayati Tüfekçioğlu’na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca mülakatı gerçekleştirmede değerli katkıları olan tüm Türkiye’deki ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Yine, araştırma sırasında benden manevi desteğini esirgemeyen aileme ve tüm aziz dostlarıma teşekkür ederim.

# İÇİNDEKİLER

|                                                                         | <u>Sayfa No</u> |
|-------------------------------------------------------------------------|-----------------|
| ÖZ/ABSTRACT .....                                                       | iii             |
| ÖNSÖZ.....                                                              | iv              |
| İÇİNDEKİLER .....                                                       | v               |
| TABLolar LİSTESİ.....                                                   | vi              |
| KISALTMALAR.....                                                        | vii             |
| GİRİŞ .....                                                             | 1               |
| <b>BİRİNCİ BÖLÜM</b>                                                    |                 |
| <b>ORTA ASYA KAVRAMI, TÜRKİYE İLE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN</b>       |                 |
| <b>İLİŞKİLERİ .....</b>                                                 | <b>6</b>        |
| 1.1. ORTA ASYA KAVRAMI .....                                            | 6               |
| 1.2. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ.....                                      | 12              |
| 1.3. TÜRKİYE VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ .....               | 18              |
| <b>İKİNCİ BÖLÜM</b>                                                     |                 |
| <b>TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA YAPAN KURUMLAR .....</b> | <b>38</b>       |
| 2.1. TÜRKİYE'DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ KURULAN RESMİ KURUMLAR.....        | 40              |
| 2.2. TÜRKİYE'DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA YAPAN ÜNİVERSİTELERE     |                 |
| BAĞLI AKADEMİK BİRİMLER.....                                            | 54              |
| 2.3. TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN STRATEJİK      |                 |
| ARAŞTIRMA MERKEZLERİ .....                                              | 60              |
| 2.4. TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN VAKIFLAR VE    |                 |
| DERNEKLER .....                                                         | 67              |
| <b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</b>                                                     |                 |
| <b>TÜRKİYE'DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN KURUMLARIN</b>     |                 |
| <b>DEĞERLENDİRİLMESİ KONUSUNDA UZMANLARLA YAPILAN MÜLAKATLAR .....</b>  | <b>75</b>       |
| 3.1. MÜLAKATÇILAR HAKKINDA .....                                        | 76              |
| 3.2. BULGULAR .....                                                     | 81              |
| 3.3. DEĞERLENDİRME .....                                                | 105             |
| <b>SONUÇ.....</b>                                                       | <b>109</b>      |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>                                                   | <b>113</b>      |
| EK 1. MÜLAKAT SORULARI .....                                            | 120             |
| EK 2. TÜRKİYE'DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN KURUMLAR .....  | 123             |

## **TABLÖLAR LİSTESİ**

|                                                                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tablo 1.1: Öğrenci Projesinde Bursu Kesilenlerin Yıllara ve Nedenlere Göre Dağılımı (1992-2003).....                                                                                                                    | 31  |
| Tablo 1.2.: Türk Cumhuriyetleri İle Türk Ve Akraba Topluluklarında Bulunan Eğitim Öğretim Kurumları Ve Yaygın Mesleki Eğitim Merkezleri İle Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezlerinin Öğrenci Sayısal Dağılımı..... | 35  |
| Tablo 2.3: Bölge ile ilgili yayınların yıllara göre dağılımı.....                                                                                                                                                       | 55  |
| Tablo 2.4: Konu ile ilgili tezlerin dağılımı.....                                                                                                                                                                       | 55  |
| Tablo 2.5: Türkiye’de Orta Asya ile ilgili Faaliyet Gösteren Resmi Kurumlar.....                                                                                                                                        | 123 |
| Tablo2.6:Türkiye’de Orta Asya İle İlgili Araştırma Yapan Üniversitelere Bağlı Akademik Birimler.....                                                                                                                    | 124 |
| Tablo: 2.7: Türkiye’deki Orta Asya İle İlgili Faaliyet Gösteren Stratejik Araştırma Merkezleri.....                                                                                                                     | 125 |
| Tablo: 2.8: Türkiye’deki Orta Asya İle İlgili Faaliyet Gösteren Vakıflar ve Dernekler.....                                                                                                                              | 127 |

## KISALTMALAR

**AB:** Avrupa Birliği

**ABD:** Amerika Birleşik Devletleri

**ASAM:** Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi

**ADTK:** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

**BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu

**BKK :** Bakanlar Kurulu Kararı

**BM:** Birleşmiş Milletler

**CİA:** Central Intelligence Agency

**CENTO:** Merkezi Anlaşma Örgütü

**DA:** Diyalog Avrasya

**DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı

**DTM:** Dış Ticaret Müsteşerliği

**ECO:** Ekonomik İşbirliği Örgütü

**GSMH:** Gayri Safi Milli Hâsıla

**İTO:** İstanbul Ticaret Odası

**ICBSS:** International Centre for Black Sea Studies

**KARTÜRK:** Karadeniz Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi

**KEİ:** Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

**KKTC:** Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

**KORA:** Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi

**KÖKSAV:** KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi

**MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı

**NATO:** Kuzey Atlantik İttifakı

**OAKA:** Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları

**OECD:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

**ODTÜ:** Orta Doğu Teknik Üniversitesi

**OYDP:** Ortak Yazı Dili Projesi

**RUTAM:** Rus-Türk Araştırmaları Merkezi

s. : Sayfa

**TASAM:** Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi  
**T.C.:** Türkiye Cumhuriyeti  
**TCS:** Türk Cumhuriyetleri ve Akarba Toplulukları Sınavı (burslu olarak Türk üniversitelerine giriş sınavı)  
**TCBTÇG:** Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Çalışma Grubu  
**TDBB:** Türk Dünyası Belediyeler Birliği  
**TDK:** Türk Dil Kurumu  
**TİSAV:** Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı  
**THY:** Türk Hava Yolları  
**TİKA:** Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı  
**TKAE:** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü  
**TOBB:** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği  
**TODAİE:** Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü  
**TÖMER:** Türkçe Öğretim Merkezi  
**TRT:** Türk Radyo Televizyon Kanalı  
**TUSAM:** Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi  
**TÜBİTAK:** Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu  
**TÜDEV:** Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı  
**TÜRKSOY:** Türk Kültürü ve Sanatları Ortak Yönetimi  
**TÜRK-PA:** Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamentolar Arası Birliği  
**TÜRKSAM:** Türk Stratejik Araştırma Merkezi  
**TTK:** Türk Tarih Kurumu  
**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği  
**UNDP:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı  
**UNESCO:** Eğitim İlim ve Kültür Teşkilatı  
**UNHCR:** BM Mülteciler Yüksek Komiserliği  
**USAID:** ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı  
**USAK:** Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu  
**YÖK:** Yüksek Öğretim Kurulu  
**YÖS:** Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı

## GİRİŞ

“Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar” adlı bu çalışmada Türkiye’deki Orta Asya ile ilgili faaliyet gösteren kurumlar ve bu kurumların çalışmalarından kalkarak Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye-Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkileri ele almaya çalışacağız.

Türkiye’nin soğuk savaşın bitiminden hemen sonra Orta Asya Cumhuriyetleri ile yoğun uluslararası ilişkiler kurması tesadüflerle açıklanamaz. Türkler, Orta Asya Cumhuriyetleri ile tarih, kültür, dil, din ve etnik bağlamda azımsanamayacak yakınlıklara sahiptir. Bu yakınlıklar Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilere şüphesiz ki önemli temel oluşturmaktadır. Yabancı kaynaklarda da Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında var olan bu yakınlıkların önemine atıfta bulunmaktadır ve bunların ilişkilerin hareket noktasını oluşturduğunun altı çizilmektedir.<sup>1</sup>

Bununla beraber Orta Asya Cumhuriyetlerinin stratejik önemi, çeşitli yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip olması, bütün dünyanın olduğu gibi Türkiye’nin de ilgisini çekmiştir. Türkiye’nin bölgeye yönelik ilgisi daha önceden de var olmakla birlikte doğrudan ilişkilerin çok sınırlı olması dolayısıyla demirperde arkasındaki Orta Asya toplulukları hakkında bilgi elde etmek için Batılı uzmanların eserlerine ihtiyaç duyulmaktaydı.<sup>2</sup> Çünkü soğuk savaş döneminde Türkiye’de Sovyet ya da Orta Asya hakkında araştırma yapan enstitülerin, akademik kurumların ve bilimsel dergilerin çok sınırlı olduğu bir gerçektir. SSCB’nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesi; Türkiye’nin Orta Asya’ya, Orta Asya’nın dünyaya açılmasına izin vermiştir.

Bağımsızlığına kavuşan Orta Asya Cumhuriyetleri tarihsel, dilsel, dinsel ve kültürel açıdan Türkiye’ye yakınlığı olan cumhuriyetlerdi ve bundan dolayı Türkiye Orta Asya Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ve diplomatik temsilcilikleri açan ülke olmuştur.

---

<sup>1</sup>Efe Çaman, “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politika’nın Yönelim Sorunsalı”, **Avrasya Dosyası** 2006, Cilt 12. Sayı 1, Ankara, ASAM Yayınları, s.188.

<sup>2</sup> Bkz. Ahmet T.Kuru, “Türkiye’nin Orta Asya’ya Yönelişi: Dokuz Asır Sonra Politika Değişimi”, Ed. Mim Kemal Öke, **Geliş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, İstanbul: Alfa, 1998 içinde s.141.



Türkiye ve yukarıda sözü edilen Orta Asya Cumhuriyetlerinin ortak tarihsel ve kültürel temellerinin bulunmasına rağmen farklılaşma ortaya çıkıyordu.

Kona'nın ifade ettiği gibi, "Ortadoğu'da Anadolu Türkleri İslami-İmparatorluk kimliği kazanmışken, Orta Asya Türkleri, göçebe ve Hun-Moğol geleneksel özelliklerini taşıyan farklı bir gelişim göstermişlerdir".<sup>3</sup>

Yine Kona, "Rus hakimiyeti ile birlikte kültürel ve tarihi farklar daha da büyümüştür. Bolşevik Devrimi'nden sonra Orta Asya halkları kültürel olarak farklı bir yol izlemek zorunda kalmışlar ve Orta Asya seçkinleri Rus kültür emperalizmi içinde kaçınılmaz bir şekilde Ruslaşmışlardır. Günümüz Güney Orta Asya'sındaki kültür dünyası, yüzyıllardır İran-Fars etkisinin izlerini taşımaktadır. Kuzey Orta Asya'da ise, Şamanistik ritüeller hala güçlü biçimde yaşamaktadır ve İslamiyet, Türkiye'dekinden çok daha az düzeydedir. Bundan başka, bölgedeki yerel diller Türkçe'den bir hayli farklıdır. Ayrıca, bölgede oturanların yarısı, Türk kökenli olmanın çok uzağında Slav ve Fars asıllı" olduğunu belirtir.<sup>4</sup>

Bu farklılık söz konusu toplumların karşılıklı çıkan sorunların aşılması konusunda farklı çözümler geliştirmeleri ile ilgilidir. Toplumlar temel sorunlarının çözümünü farklı toplumlararası ilişkilerin getireceği imkanlarda aramışlardır. Buna bağlı olarak ortak kökenlere de sahip olsalar, toplumlar zamanla farklılaşmaya da başlamışlardır.

Efe Çaman'ın belirttiği gibi, "II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası gruplaşmada Türkiye'nin üstlendiği rol ve SSCB'nin iki kutuplu sistemdeki konumu, Türkiye ve "Orta Asya" halkları arasında güçlü politik, kültürel ve ekonomik ilişkiler kurulmasına olanak tanımıyordu".<sup>5</sup>

Türkiye ve bölge ülkeleri farklı toplumsal yapıya sahip olmuşlardır. Farklılıktan dolayı Türkiye ve bölge ülkelerinin birbirlerini tanımaya ihtiyacı vardı. Karasar'ın belirttiği gibi, "özellikle Orta Asya bölgesi konusunda çalışan uzmanlar yoktu. Bölge hakkında güncellenmiş bilgilere ulaşma imkanları oldukça sınırlı idi. Bu durumda soğuk savaş boyunca bölgeye ilgisini devam ettirmiş tek grup Pan-Türkist, Türkçü ve

---

<sup>3</sup> Bkz. Odom ve Dujarric, 1995,s.198, Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye -Orta Asya Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005, içinde s. 25.

<sup>4</sup> A.g.m., s.25

<sup>5</sup> Çaman, a.g.m, s.191.

Turancı olarak adlandırılan bir avuç insandı. Ve Türk karar alıcıları için bu siyasi elitin bilgi, uzmanlık görüşlerine başvurmak kaçınılmaz duruma gelmişti”.<sup>6</sup>

Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya Cumhuriyetleriyle çok değişik alanlarda, ekonomiden eğitime, siyasetten kültüre yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu ilişkilerin sağlıklı sürdürülebilmesi için bölge ülkelerinin tarihi, mevcut ekonomik potansiyeli ve sosyal durumları hakkında bilgiye ihtiyaç duyulmaktaydı.

Hem bu ikili ilişkilerin yürütülmesi hem de bilgi edinilmesi için Türkiye’de Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilgilenen değişik kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumların bir kısmı devlet tarafından oluşturulan resmi kurumlar, bir kısmı da üniversitelere bağlı enstitü ve araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşları, vakıf, dernek gibi kurumlardır.

Bu kurumların amacı toplumların kaynaşmasına ve asırlardır zayıflamış bağların güçlenmesine katkı sağlamanın yanında, “devletlerin ağır ekonomik sorunlarını aşabilmelerine ve demokrasiye, pazar ekonomisine geçişlerine destek vermek”ti.<sup>7</sup> Bu amaçla Türkiye’de, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardan başlayarak her alanda gerek ekonomik gerekse kültürel ilişkilerin kolaylaşması için pek çok gerek resmi, gerekse özel kurum açılmıştır. Bu kurumlar yıllar geçtikçe daha da çoğalmakta, faaliyet alanları daha da genişlemektedir. Bununla birlikte sadece kurulmuş, ama faaliyet göstermeyen kurumlar da bulunmaktadır.

Bu nedenle Orta Asya ile ilgili araştırma yapan kurum, enstitü, vakıf, dernekler hakkında sistemleştirilmiş bilgi sunmak için tez araştırmamızı bu konuda yapmayı uygun görmekteyiz. Literatüre baktığımız zaman doğrudan kültürel ilişkileri konu alan ve tarihsel süreç içerisinde değerlendiren çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir.

Bu sebeple “Türkiye’deki Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Kurumlar” adlı tez çalışmanın amacı Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında kurulan ilişkiler

---

<sup>6</sup> Hasan Ali Karasar, “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Bir Bakış”, **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara, TOBB Yayınları, 2008 içinde s.147.

<sup>7</sup> Fatih Turkan, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, **Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Dış Ticaret**, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 2008, s.103.

çerçevesinde Türkiye’de oluşan resmi kuruluşlar, üniversiteye bağlı araştırma merkezleri, enstitüler, vakıflar ve dernekler ve diğer kurumların faaliyetleri ve yaptıkları araştırmaları değerlendirmektir. Kısmen de olsa bu alanda boşluğu doldurabilmek, kültürel ilişkilerin önemine dikkat çekebilmektir.

Çalışma Türkiye’de söz konusu ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmeye başladığı tarih olan 1991’den başlayarak günümüze kadar Orta Asya ile ilgili faaliyet gösteren, özellikle bölgeye yönelik bilimsel araştırma yapan, konferans, sempozyumlar düzenleyen, yayınları bulunan kurumları kapsamaktadır. Ayrıca yardımlaşma ve dayanışma vakıfları ve Orta Asya’dan gelen öğrencilere burs veren vakıf, dernekleri hakkında sadece genel hatlarıyla bilgi verilmiştir. Ancak Türkiye’de bölge ile ilgili akademisyenlerin başta dil ve edebiyat olmak üzere tarih ve sosyoloji bölümlerinde yazdığı tezler, kitaplar, makaleler gibi bireysel çalışmalar araştırma dışında tutulmuştur.

Terminoloji çalışmamızın temel güçlüklerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Zira Türkiye’de Orta Asya konusunda farklı tanımlamalar kullanılmaktadır. Örneğin, “Türkistan”, “Merkezi Asya”, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları”, “Bağımsız Türk Cumhuriyetleri”, “Türk Dünyası”, “Avrasya” v.s.

Ansiklopedik bilgilere dayanırsak, Sovyet Rusya’nın dağılmasından önce UNESCO Orta Asya’yı iklime ve yer şekillerine göre tanımlamaktadır. Buna göre Orta Asya, Moğolistanı ve Çin’i (Tibet bölgesi de dâhil olmak üzere), İran’ın kuzeyini, Afganistanı, Pakistanı, Ortadoğu Rusyayı, Güney Tayga, Kuzey Hindistanı (Jammu-Kaşmir yönetimleri) ve eski Sovyet Türk Cumhuriyetleri’ni içermeliydi.<sup>8</sup> Fakat çalışmamızın kapsamı bölgedeki dört bağımsız cumhuriyet Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ile Kafkasya’daki Azerbaycan olarak sınırlanmıştır. Çalışmamıza Tacikistan’ı Orta Asya’da bulunmasına rağmen kültürel özelliklerinden dolayı dahil etmeyip, Azerbaycan’ı Kafkasya’da olmasına rağmen bu bölgeye dahil ediyoruz.

Bununla birlikte 1992’den başlayarak Türkiye Orta Asya’daki bağımsız devletlerle çok boyutlu yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır ve siyasi, ekonomik, kültürel ilişkiler konusunda birçok çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu yüzden ilk

---

<sup>8</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta\\_Asya](http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Asya)

bölümün ikinci başlığı olarak “Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri İlişkileri” ele alınmıştır. Bu başlıkta 1991 tarihinden başlayarak bu güne kadar gerçekleşen siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise bölge ile ilgili faaliyet gösteren kurumlara ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir. Kurumlar devlet tarafından kurulan veya finanse edilen resmi kurumlar (TİKA, TURKSOY, ECO, Türk-PA), üniversiteler içinde kurulmuş veya üniversitelere bağlı araştırma birimler, bağımsız ve kar amacı gütmeyen düşünce kuruluşlar (ASAM, TASAM, USAK, KÖKSAV, TÜRKSAM vs.), sivil toplum kuruluşlar (vakıf ve dernekler) olarak sınıflandırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise konu ile ilgili araştırmaları bulunan Orta Asya uzmanları ile gerçekleştirilen mülakata yer verilmiştir. Araştırmamızda Türkiye’den 9, Kazakistan’dan 3 ve Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan’dan birer olmak üzere toplam 15 mülakat gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk iki bölümünü hazırlarken ağırlıklı olarak kitap ve makale gibi basılı materyallerden yararlanılmış, üçüncü bölümünün hazırlanmasında ise Türkiye’de ve Orta Asya ülkelerinde Orta Asya üzerine çalışan akademisyenlerle yapılan görüşmelere yer verilmiştir.

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **ORTA ASYA KAVRAMI, TÜRKİYE İLE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN İLİŞKİLERİ**

#### **1.1. ORTA ASYA KAVRAMI**

Türkiye’de Orta Asya bölgesini hem coğrafi anlamda hem Sovyetler sonrasında Orta Asya’da bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri tanımlamada farklı kavramlar kullanılmaktadır. Örneğin, coğrafi anlamda “Merkezi Asya”, “Türkistan”, “Türk Dünyası”, “Avrasya” v.s. Ayrıca, Türkiye’de bu ülkelerle ilgili politikalar için kullanılan kavramlar da henüz netleştirilmemiştir. Örneğin, Sovyetler sonrasında Orta Asya’da ortaya çıkan ülkeler için; “Türk Cumhuriyetleri”, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri”, “Orta Asya Cumhuriyetleri”, “Yeni Türk Cumhuriyetleri”, “Türk Dilini Konuşan Ülkeler”, “Müslüman Cumhuriyetler”, “Türk ve Akraba Toplulukları” gibi birçok kavram kullanılmaktadır.

Söz gelimi Fahri Solak tarafından hazırlanan “Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası” indeksinde “Avrasya” kelimesi 497 defa, “Dış Türkler” 68 defa, “Türk Cumhuriyetleri” 278 defa ve “Türk Dünyası” kelimesi ise 589 defa geçmektedir, yer adları indeksinde ise “Orta Asya” kelimesi 561 defa, “Türkistan” kelimesi ise 622 defa tekrarlanmıştır.<sup>9</sup>

Bu bölümde, Orta Asya Cumhuriyetlerini tanımlamak için Türkiye’de kullanılan kavramlar ve Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri ilişkileri analiz edilecektir.

Purtaş’a göre, “Orta Asya, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu ortaya çıkan jeopolitik bölgelerden biridir”.<sup>1</sup> Ayrıca Purtaş, bölgenin net bir sınırı bulunmadığını St. Petersburg’daki Doğu Bilimler Enstitüsü’nce hazırlanan ansiklopedik sözlüğe

---

<sup>9</sup> Bkz. Fahri Solak **Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası**, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, Okutan Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.720-755.

<sup>10</sup> Fırat Purtaş, “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası, Derleyen M.Turgut Demirtepe, Ankara. **USAK**, 2008 içinde s.35.

dayanarak, şöyle göstermektedir “Orta Asya, Hazar kıyılarından Mançurya’ya kadar uzanan topraklar olarak tanımlanır”.<sup>11</sup>

Orta Asya’nın dünyanın farklı bir bölgesi olarak tanımlanması ilk kez 1843 yılında bir yer bilimci olan Alexander von Humboldt tarafından ortaya atılmıştır. Bu tarihten itibaren Orta Asya’nın sınırları hakkında da birçok tanım yapılmıştır. Bu bölge birçok kaynakta Stalin dönemindeki *Türkistan* adıyla anılır. En dar kapsamlı tanımlama Sovyetler Birliği’nin yaptığı tanımdır. Buna göre Orta Asya Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’dan oluşur; Moğolistan ve Kazakistan’ı kapsamaz. O dönemlerde bölge Orta Asya ve Kazakistan diye adlandırılmıştır. Ancak Rus dili iki farklı terim içerir; Средняя Азия (*Srednyaya Azia*) (Orta Asya) dar kapsamlı olan tanımdır ve Rus sınırları içine girmiş bölgeyi işaret eder. Bir diğeri ise Центральная Азия (*Tsentral'naya Azia*) (Merkezi Asya) daha kapsamlı olan tanımdır ve Rus hakimiyeti altına girmemiş bölgeleri de kapsar.<sup>12</sup>

1993 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devlet başkanları Taşkent’te toplanıp bir açıklama yaparak Sovyet dönemindeki tanımlamanın yanlış olduğunu, Orta Asya tanımına Kazakistan’ın da eklenmesi ve bölgenin bir bütün olarak **Merkezi Asya** (Tsentral’naya Azia, Central Asia) olarak adlandırılması gerektiğini bildirmişlerdir.<sup>13</sup> Bu konuyla ilgili Karasar, “küçük gibi görünen bu değişiklik, aslında, bölge liderlerinin bağımsızlıklarını perçinlemekle birlikte, kendi aralarında işbirliği ve bütünleşmeyi artırmakta ne kadar kararlı olduklarını göstermesi bakımından, belki de zirvenin en önemli başarısıydı” demektedir.<sup>14</sup>

“**Türkistan**” kavramı ise genel Türk kaynaklarında yaygın kullanılan bir isimlendirmedir. “Türklerin ülkesi” anlamına gelen Türkistan adını, ilk kez 7. yüzyıldan itibaren İslamiyeti yaymak üzere bölgeye gelen Arapların kullandığını Fırat Purtaş belirtiyor.<sup>15</sup> Mütercimler’e göre, SSCB’in dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanıp yeni devletler olma sürecine giren ve çoğunlukla “Türk Cumhuriyetleri”

---

<sup>11</sup> A.g.m.,s.35

<sup>12</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta\\_Asyia](http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Asyia)

<sup>13</sup> Purtaş, a.g.m. içinde s.31. **RFE/RI. Newslıne**, 05 Ocak 1993

<sup>14</sup> H.A. Karasar, S. Kuşumbayev, **Türkistan Bütünleşmesi, Merkezi Asya’da Birlik Arayışları 1991-2001**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009,s. 33.

<sup>15</sup> Purtaş, a.g.m., s.35.

olarak adlandırılan, Azerbaycan dışındaki, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın bulunduğu coğrafyanın genel olarak *Türkistan* adıyla adlandırılmakta, fakat Orta Asya terimini yeğlediğini belirtmektedir.<sup>16</sup>

Bununla birlikte bölgeyi tanımlamak için **Türk Dünyası** terimi de kullanılmaktadır. Türk Dünyası 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda tüm Türk halkları için kullanılan *coğrafi ve kültürel* bir kavramdır. Bu kavramın, tüm Türk soylu halkları kapsadığı düşünülmektedir. Bazı araştırmacılar ise sadece Orta Asya için bu kavramı kullanır. Türkistan kavramı ile eş anlamlı kullanıldığı da olur. Ancak Türk Dünyası, Orta Asya ve Türkistan kavramlarından daha geniş bir kavramı ifade eder.

Söz gelimi wikipedia'da tanımlandığı gibi, “Türk Dünyası Orta Asya’ya ek olarak Türkiye, Avrupa, Kafkasya ve Rusya Federasyonu içindeki Türki bölgeler ile Türk diasporasını kapsar. Çünkü kavramın ifade ettiği, tüm Türk Cumhuriyetleri ve özerk Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarıdır. SSCB’nin dağılmasıyla hem Türkiye’deki çeşitli kesimlerce ve hem de dünya kamuoyunca da kabul edilecek bir “Türk Dünyası” gerçeği ortaya çıktı. Bu durumda, Türk Dünyası kavramı, dil ve soyun yanı sıra toprakla, toprakla birlikte kökleri tarihe uzanan bir kültürle, bir birikimle ilgilidir”.<sup>17</sup>

Son dönemlerde Orta Asya’yı daha çok siyasi anlamda kastetmek isteyenler **Avrasya** terimini kullanmaktadırlar. Uçar’a göre, “Avrasya” kavramı, Mackinder’in 1919 ve 1943’te ileri sürdüğü ve 1940’lı yıllarda Spykman’ın de ele aldığı global politik süreçlere bakış perspektiflerinden başlayarak günümüze kadar çeşitli yazarlar tarafından benimsenmiş hakim bir konudur. Bir coğrafya teriminden türemiş basit haliyle “Avrasya”, jeopolitik terminolojide Asya, Avrupa ve Afrika ile birlikte merkezi konumda bir adayı (Dünya Adası) ifade eder; Amerika ile Avustralya adalarından geçen dış çember ile çevrelenmiş olan Dünya Adası’nın merkez eksenini Avrupa - Asya hattı oluşturur. Bu kavramın Mackinder’de “Avrasya kontrolü ile dünya hâkimiyeti ” arasında bağlantı kuran şeklini ve Haushofer’de bu düşüncenin

<sup>16</sup> Erol Mütercimler, **Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993, s. 34.

<sup>17</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk\\_D%C3%BCnyas%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1)

Alman politikasına temel oluşturduğu görüşü genel bir çerçevede “jeopolitik” (geopolitics) yaklaşımlar olarak görmek gerekir. Mackinder “Avrasya bölgesini idare edenler er geç Asya’yı idare edecekler, bu da Asya’yı idare etmek için bir basamak niteliğinde olacaktır” demektedir.<sup>18</sup>

Suat İlhan ise “pek çok kimse Avrasya’ya birbirinden farklı anlamlar veriyor, Avrasya’yı Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar olan bölge olarak veya Orta Asya olarak anlayanlar, hatta Türk Dünyası anlamı verenler görülebiliyor” diye yazıyor.<sup>19</sup>

“Avrasya”, coğrafi anlamda Avrupa ve Asya kıtalarının toplamını ifade etmektedir. Tellal’a göre, bu kavram SSCB’nin dağılmasından sonra daha çok jeopolitik yaklaşımclar tarafından, Hazar ve çevresindeki enerji (petrol ve doğal gaz) kaynaklarının bulunduğu coğrafyayı anlatmak için kullanılmış bir kavramdır.

Tellal, Avrasya kavramının Türkiye’de son on yılda coğrafi olmaktan çok siyasal anlamda algılandığını, dar anlamda “Türk Dünyası”nı (Merkezi Asya ve bazen Kafkaslar) anlattığını, geniş anlamda ise soğuk savaş sonrasında kapitalist ekonomik sisteme eklenilen coğrafyaya denk düştüğünü (Merkezi Asya, Kafkasya, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye) belirtir.<sup>20</sup>

Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılıkla ilgili değişik tartışmalar ortaya çıkmıştır. Suat İlhan, “sonuçta herkesin ayrı bir Avrasyacılık yorumu oluşmuştur: Rus Avrasyacılığı, Çin Avrasyacılığı ve Türkiye’de Avrasyacılık” demektedir.<sup>21</sup>

Tellal’a göre, SSCB’nin dağılmasının ardından Kafkaslar ve Merkezi Asya’daki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla “Türk Dünyası”ndan sözedilir olması ve “Türk, Türki” gibi sıfatlarla nitelenen bu coğrafya ile etnik köken, dil, din temellerinde bağlar kurulmaya çalışılmasıyla son on yıldır Türk dış politikasında “Avrasya” konusu gündeme gelmiştir.<sup>22</sup>

---

<sup>18</sup> Bkz. Fuat Uçar, **Dış Türkler (Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı)**, Fark Yayınları, Şubat 2007, s. 28.

<sup>19</sup> Suat İlhan, “Avrasyacılık”, Yönt. Atilla İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık. Bir Millet Uyanıyor**:2 s. 209-10.

<sup>20</sup> Erel Tellal, “Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği”, Der. Mustafa Aydın, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006, (Avrasya Üçlemesi)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2007 içinde s.19-20

<sup>21</sup> İlhan, a.g.m., s. 210.

<sup>22</sup> Tellal, a.g.m., s. 15.



Görüldüğü gibi, Türkiye’de bölgeyi tanımlamak için kavramlar henüz netleştirilmemiş durumdadır. Karasar’ın da altını çizdiği gibi, “20. yüzyıl boyunca Bolşevikler tarafından ideolojik sebeplerle yapılan terminolojik değişiklikler zamanla İngilizce literatüre girmiş ve oradan da tercüme edilerek Türkçe literatüre hakim kılınmıştır”.<sup>23</sup> Bölge ülkeleriyle ilgili terminoloji konusunda Türkiye’de uzmanlar arasında bile bir uzlaşma bulunmamaktadır.

Türkiye’de bölgede bulunan beş cumhuriyeti (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) tanımlamak için Orta Asya teriminin kullanılması doğru olmayacaktır. Zira Orta Asya kavramı Afganistan ve Doğu Türkistan’ı da içine almaktadır.

Bununla birlikte, söz konusu beş cumhuriyet ortak bir geçmişe sahiptir. Bu geçmişin iki yönü bulunmaktadır; biri, Tacikistan hariç, bölgedeki halklar arasında tarih, dil, din, etnik birlik gibi aynı soy ve kökten gelmeye dayalı tarihsel geçmiş, ikincisi bölgedeki beş cumhuriyetin Sovyetler Birliği altında 70 yıllık ortak geçmişleridir.

70 yıllık komünizm geçmişinin söz konusu ülkelere bıraktığı 2 miras vardır. Biri, Sovyet-Rus kimliği ise, ikincisi, Rus dilidir. Bölge ülkelerinin hepsinde Rus azınlığı yaşamaktadır. Rus azınlığın varlığı cumhuriyetlerde “kimlik” tartışmalarına yol açmaktadır.

Türkiye’de Orta Asya için kullanılmakta olan tanımların ve adlandırmaların çeşitlilik göstermesi iki coğrafyada yaşayan insanların birbirlerini nasıl görmek istedikleriyle ilgilidir.

Türkiye ve Türk dış politikası o bölgedeki cumhuriyetleri ve halkları “Türk” olarak görmek istemektedir. Örneğin, “Türk Cumhuriyetleri”, “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri” gibi kavramların kullanılması, o coğrafyada yaşayan halkları “Türk” olarak tanımlamak ve bu cumhuriyetleri de “Türk Cumhuriyetleri” şeklinde adlandırmak daha çok “milliyetçi” öğelerle bezenmiş bir bakış açısının yansımasıdır.

---

<sup>23</sup> H.A. Karasar , “Türkiye’de “Uzman ” Sıkıntısı ve Stratejik Düşünce Kültürü”, Ed. H.Kanbolat, H.A.Karasar, **Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, Nobel Yayınları, Ankara, Şubat-2009, içinde s. 362.

“Türki Cumhuriyetleri” terimi 5 cumhuriyetle olan ortak dilsel, kültürel ve tarihsel yakınlığı vurgulamak açısından daha anlamlı, daha az sorunlu bir kavramdır. Bu terim kullanıldığında, “Türkiye Türkleri” de bunun bir parçası olmaktadır.

“Türki” teriminin bir tür “şemsiye kimlik” gibi kapsayıcı bir vurgusu bulunmaktadır. Bölge ülkelerinde yaşayan insanlar kendilerini “Türk” olarak tanımlamadıkları gibi ana dillerini de Kazakça, Kırgızca, Özbekçe gibi kavramlarla adlandırmaktadır.

Türkiye’de yaygın şekilde kullanılan Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi gibi tanımlamalarla bu dillerin Türkçenin bir lehçesi şeklinde adlandırılması bu ülkelerde benimsenmemektedir. Burada söz konusu ülkelerin 1990 yılların başında bağımsızlıklarını ilan etmelerinin onlar için bu konuyu da ilgilendiren başka bir boyutunun olabileceğini belirtmek isteriz.

Sovyetler Birliği içinde 70 yıl gibi uzun bir zaman zor şartlar altında yaşadktan sonra, bir başka deyişle Rusların himayesinden kurtulup bağımsızlıklarını henüz ilan etmişken kendilerini bu defa başka bir patronaj altına sokmaya hevesli olmamaları, henüz rüştünü ispatlama çabasında olan toplumların psikolojik yapısını göz önüne alarak da anlayışla karşılanmalıdır.

Ancak ortada tarihsel bir gerçeklik de bulunmaktadır, bu gerçeklik Türkiye ile söz konusu ülkelerin aynı soydan gelmeleri -bölgede günümüzde Rusça çoğu zaman ana dil, bazı ülkelerde de resmi dil olarak kullanılmasına rağmen- dil bakımından da sahip oldukları ortaklıktır.

Türkiye’nin söz konusu ortaklığa vurgu yapan bir kavram kullanılması en doğal hakkıdır. Biz “Türk” yerine “Türki” kavramının daha doğru olduğunu düşünüyoruz. “Türki” kavramı, daha doğru, daha kuşatıcı ve esas önemlisi bölge ülkelerinin halklarınca da daha kolay benimsenecek özellikler gösteren bir kavramdır.

Bizce kavram konusunda iki türlü uzlaşma gerekmektedir. Birincisi Türkiye içindeki uzmanların uzlaşması, ikincisi ise aynı kavram konusunda bölge ülkeleri ile uzlaşmaya varılması, onların da benimseyeceği bir kavramın kullanılmasıdır. Burada Türkiye’ye düşen aynı soydan ve kökten gelmiş olsak bile girdiğimiz farklı toplumlararası ilişkilere bağlı olarak farklı serüvenler yaşamış olmamız ve farklılaşmamızı anlamaya çalışmasıdır. Bunun en somut örneği 70 yıllık komünizm

deneyimi bu toplumlar üzerine yarattığı etki, onların kültürü, dili, yaşam tarzı üzerinde yaptığı dönüştürücü etkidir.

Türkiye'nin bütün bunları bilerek, anlayarak ve araştırarak bölge ülkeleri ilişkilerini dizayn etmesi gerekmektedir. Burada başlangıç noktalarının birisini de kavramlar oluşturmaktadır. Olabildiği kadar kuşatıcı ve karşı taraftan da benimsenecek kavramlar tercih edilmelidir.

## 1.2. ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ

Orta Asya bölgesini oluşturan bağımsız cumhuriyetler Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan'dır. Fakat çalışmada kültürel özelliklerden dolayı Tacikistan'ı değil, Kafkasya'daki Azerbaycan'ı bu bölgeye dahil ediyoruz.

Günümüzde bölge ülkelerinin son derece ilginç ve pek çok çalışmalarda üzerinde durulmayan önemli özelliği çok milletli yapıya sahip olması, sayıları ortalama 50 ile 100 arasında değişen etnik grubun bir arada yaşamasıdır.

Bölgedeki etnik yapının içiçe geçmişliğinin temel nedenleri, Stalin döneminde çoğu zaman zorunlu göçe dayanan iskan politikasıdır. Dolayısıyla “bağımsızlıklarını kazandıklarında Orta Asya Cumhuriyetlerinin her biri etnik çeşitliliğe sahipti. Öyle ki, bağımsızlıklarının ardından Kazakistan'ın yüzde 39'u Kazaklardan ve yüzde 38'i Ruslardan oluşmaktayken; Kırgızistan'ın yüzde 52'si Kırgız, yüzde 22'si Rus, yüzde 13'ü Özbek; Tacikistan'ın yüzde 62'si Tacik, yüzde 24'ü Özbek ve yüzde 7'si Rus; Türkmenistan'ın yüzde 71'i Türkmen, yüzde 9'u Özbek, yüzde 9'u Rus; Özbekistan'ın ise yüzde 71'i Özbek yüzde 8'i Rus ve yüzde 5'i Taciklerden oluşmaktaydı”.<sup>24</sup>

Ama sadece Orta Asya Cumhuriyetleri değil, aynı zamanda Rusya da bu politika sonucunda çok karmaşık bir etnik yapıya sahip olmuştur. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun 140,041,247 olan nüfusunun %79,8'ini Ruslar, %3,8'ini Tatarlar,

---

<sup>24</sup> Bkz. Tayyar Arı, “Orta Asya'da Güvenlik Sorunu ve İşbirliği Girişimleri”, Ankara, **Türk Tarih Kurumu Yayını**, 2008, s. 440. içinde Rajan Menon, “In the Shadow of the Bear: Security in Post-Soviet Central Asia”, *International Security*, Vol. 20, No. 1 (Summer 1995), s. 152; [www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc](http://www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc)

%2'sini Ukraynalılar, %1.2'sini Başkurtlar, % 1.1'i Çuvaşlar, %12.1'sini diğer 160'ın üzerinde etnik gruplar oluşturmaktadır.<sup>25</sup>

Bu Türkiye'de Orta Asya ile ilgili çalışmalarda üzerinde yeterince durulmayan ve ihmal edilen, fakat karşılıklı ilişkilerde çok önemli varsaydığımız bir konudur. Zira Orta Asya Cumhuriyetleri önemli oranda Stalin'in iskan politikasına bağlı olarak masa başında dizyan edilmiş bir toplumlardır.

### **Kazakistan**

Kazakistan 2.717.300 km<sup>2</sup> toprakları ve 15,399,437 nüfusuyla Orta Asya'nın en büyük ülkesidir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin en uzun Rusya'yla yaklaşık 6000 kilometrelik sınırı vardır, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde de Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la sınırdaş olup, batısında Hazar Denizi bulunmaktadır.

Diğer Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında göre Kazakistan'da 130'dan fazla etnik gruplar yaşamaktadır. Ülke nüfusunun % 53.4'nü Kazaklar, %30'unu Ruslar, % 3.7'sini Ukraynalılar, % 2.5'ini Özbekler, %2.4'ünü Almanlar, % 1.7'sini Tatarlar, %1.4'ünü Uygurlar ve %4.9'unu diğer etnik milletler oluşturmaktadır<sup>26</sup>. Nüfusun %47'si Müslüman, % 44'ü Ortodoks, % 2'si Protestant, %7'si diğer dinlere mensuptur. Ülkenin resmi dili Kazakça, Rusça ise "uluslararası iletişim dili"dir.

GSMH ise 168 milyar dolardır. İhracat (2007) 48 milyar \$ olup, Türkiye'ye: 348 milyon \$ (2006), İthalat ise (2007) 33 milyar \$, Türkiye'den 558 milyon \$<sup>27</sup> göstermektedir.

Kazakistan'ın petrol ve gaz rezervleri çok zengindir. CIA verilerine göre, Kazakistan 30 milyar ton rezerv miktarıyla dünyanın 11. sırasında, doğalgaz rezervleri açısından tekrar dünyada 11. sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte Kazakistan doğal zenginlikler bakımından dünyada önde gelen ülkelerden biridir. Uranyum, krom, kurşun ve çinko yataklarının zenginliği itibarıyla dünya ikincisi, mangan itibarıyla dünya üçüncüsü, bakır itibarıyla de beşincisidir. Dünyadaki kromun %26'sı, altının %20'si, uranyumun %17'si Kazakistan'dadır<sup>28</sup>.

<sup>25</sup> Bkz. CIA World Factbook 2009, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/RF.html>

<sup>26</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/KZ.html>

<sup>27</sup> **TİKA Annual Report 2007**, Öncü basımevi, s 24.

<sup>28</sup> <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>

Kazakistan siyasi sistem açısından da yine bölgenin en istikrarlı ülkesidir.

### **Kırgızistan**

Kırgızistan Cumhuriyeti, kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan, güneybatıda Tacikistan ve güneydoğuda Çin Halk Cumhuriyeti ile sınırları olan Orta Asya Cumhuriyetidir. Ülkenin yüzölçümü 198.500 km<sup>2</sup>, nüfusu ise 5,431,747 milyondur (2009). Kırgızistan’da yerel halk Kırgızların nüfusta oranı % 64.9’dur. Bunun %13.8’i Özbekler, %12.5’i Ruslar, %1’i Ukraynalılar, %1’i Uygurlar, %5.7’i diğer etnik gruplar paylaşmaktadır. Nüfusun %75’ İslam dine inanırken, %20’i Ortodoks, %5’i diğer dinlere mensuptur<sup>29</sup>. Resmi dili Kırgızca ve Rusçadır. “Kırgız Parlamentosu 1996 Martında aldığı kararla Anayasa değişikliğine giderek Rusça’yı da resmi dil haline getirmiştir. Böylece bağımsızlık sonrasında Rusça’yı da resmi dil olarak kabul eden tek ülke Kırgızistan olmuştur”.<sup>30</sup>

Kırgızistan’ın büyük kısmı dağlar ve nehirlerle kapalıdır. Bundan dolayı "Orta Asya'nın İsviçre'si" olarak adlandırılır<sup>31</sup>. Ülkenin hayvancılık ve tarım ağırlıklı bir ekonomik yapısı vardır. Başlıca tarım ürünleri buğday, pamuk, şekerpancarı, mısır, tütün, sebze ve meyvedir. Ekonomide madencilik de büyük paya sahiptir.

Kırgızistan, yeraltı ve enerji kaynakları açısından fakir olmasına rağmen, su kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Çok sayıda hidroelektrik santrali ile yılda 15.62 milyar Kwh elektrik enerjisi üretilmektedir. GSMH 10,5 milyar \$ (2007), İhracat (2007) 1 milyar \$, Türkiye’ye : 27 milyon \$ (2006), İthalat ise (2007) 2,5 milyar \$, Türkiye’den 39 milyon dollardır (2006).<sup>32</sup>

Fakat, siyasi açıdan bölgenin en istikrarsız ülkelerinden biridir.

### **Özbekistan**

Özbekistan Cumhuriyeti, kuzeyde ve batıda Kazakistan, doğuda Kırgızistan ve Tacikistan ile güneyde Afganistan ve Türkmenistan'a komşudur. Orta Asya’da en kalabalık ve homojen nüfus barındıran cumhuriyettir.

<sup>29</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/KG.html>

<sup>30</sup> Bkz. Arı, a.g.m., s. 441.

<sup>31</sup> [www.wikipedia.com](http://www.wikipedia.com)

<sup>32</sup> **TİKA Annual Report** 2007, s 26.

Ülkenin yüzölçümü 447.400 km<sup>2</sup>'dir. 2007 yılında yapılan sayımlara göre Özbekistan'ın nüfusu 27,606,007'dur.<sup>33</sup> Ülke nüfusunun %80'ini Özbekler, %5.5'ini Ruslar, %5'ini Tacikler, %3'ünü Kazaklar, %2.5'ini Karakalpaklar, % 4'ünü diğer milletler oluşturmaktadır. Resmi dil Özbekçedir. 2002 yılından itibaren Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir. Özbekistan nüfusunun %88'i Müslüman, %9'ı ise Ortodoks'tur. Geri kalan kısmını, %3'ünü Budistler oluşturmaktadır.

Toplam değeri 3,3 trilyon dolar olarak hesaplanan Özbekistan'ın doğal kaynakları ve yeraltı zenginlikleri arasında doğal gaz, petrol, kömür, pamuk, ipek, altın, bakır, alüminyum, demir, gümüş, çinko, volfram ile diğer değerli madenler bulunmaktadır. Özbekistan Orta Asya'nın sıvı gaz rezervinin %75'i, petrolün %31'i ve doğalgaz rezervinin de %40'ına sahiptir.<sup>34</sup> Orta Asya'daki makine sanayisinin 3/2'si ve tek hava sanayi fabrikası Özbekistan'dadır. Ülkenin diğer zenginliği ise pamuktur. Halk arasında "beyaz altın" denilen pamuk; maden kaynakları, petrol ile birlikte ekonomisinin temel taşıdır. Ülke pamuk üretiminde dünyada 2. sıradadır.<sup>35</sup> Ayrıca Özbekistan'da, stratejik bir madde olan uranyum yatakları da bulunmaktadır.

GSMH 64.1 milyar \$ (2007), İhracat (2007) 8 milyar \$ ise, Türkiye'ye 591 milyon \$ (2007), İthalat (2007) ise 4,5 milyar \$, Türkiye'den 164 milyon \$ (2007)<sup>36</sup> göstermektedir.

### **Türkmenistan**

Türkmenistan Cumhuriyeti, Orta Asya'da homojen nüfus barındıran cumhuriyet olarak ikinci sırada gelmektedir. Komşuları Kazakistan, Özbekistan, İran, Afganistan'dır. Ülkenin yüzölçümü 488.100 km<sup>2</sup>, nüfusu ise 4,884,887'dur.

Günümüzde nüfusun %85'i Turkmenlerden oluşurken, %5'i Özbekler, %4'i Ruslar, %6'ı diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Türkmenistan halkının %89'ı

<sup>33</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/UZ.html>

<sup>34</sup> Bkz. Yurt dışı Mütahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri 2009 yılı Özbekistan ülke vizyonu [www.ydmh.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/.../OZBEKISTAN.doc](http://www.ydmh.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/.../OZBEKISTAN.doc)

<sup>35</sup> Hülya Arslan, **Avrasya Ülkeleri**, Okan Üniversitesi Yayınları, Nisan 2009, s.74.

<sup>36</sup> **TİKA Annual Report** 2007, s 38.

Müslüman, %9'ı<sup>37</sup> ise Ortodoks Hristiyan'dır. Resmi dili Türkmencedir. Yazı dilinde Latin alfabesi kullanılmaktadır. Kiril alfabesi kullanımı 1993 yılında sonlandırılmıştır.

Orta Asya ülkeleri içinde en fazla doğal gaz rezervine sahip ülkedir. Ekonomisinin temeli doğal gaza dayalı Türkmenistan, 2.832 trilyon metreküp doğal gazı rezervleri olup dünyada on ikinci sırada yer almaktadır<sup>38</sup>. Ülkenin diğer önemli gelir kaynağı ise tarımdır. Tarım alanlarının yarısına pamuk ekilmektedir.

GSMH 26.7 Milyar \$ (2007) olup, İhracat (2007) 7.6 milyar \$, Türkiye'ye 187 milyon \$ (2006) gösterirken, İthalat ise (2007) 4.2 milyar \$, Türkiye'den 281 milyon \$ (2006)<sup>39</sup> göstermektedir.

### **Azerbaycan**

Azerbaycan Cumhuriyeti, Kafkasya'da en büyük nüfusa ve yüzölçümüne sahip ülkedir. Kuzeyde Rusya, kuzey batıda Gürcistan, güney batıda Ermenistan, güneyde İran ve güney batıda Nahçıvan bölgesi Türkiye ile komşudur.

Ülkenin yüzölçümü 86.600 km<sup>2</sup>, nüfusu ise 8,238,672 milyondur. Nüfusun %90.6'nı Azeriler, %2.2'ini Dağıstanlı, %1.8'ini Ruslar, %1.5'ini Ermeniler, %3.9'unu diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Azerbaycan halkının %93.4'i Müslüman'dır. Müslümanların çoğunluğu Şii iken, %30'luk payı ise Sünni'dir. Geri kalan kısmının %2.5'i Rus Ortodoksu, %2.3'i Ermeni Ortodoksu, %1.8'i<sup>40</sup> diğer dinlerdendir. Ülkenin resmi dili Azericedir.

Zengin petrol ve doğal gaz kaynakları olan Azerbaycan, Kafkasya'nın en büyük ekonomik potansiyeline sahip ülkesidir. Azerbaycan, 7 milyar ton petrol rezervi, 849.5 milyar m<sup>3</sup> doğalgaz rezervi ile dünyanın stratejik öneme sahip bir bölgesinde yerleşmektedir. GSMH ise 65.47 milyar \$ (2007) gösterirken, İhracat(2007) 21 milyar \$, Türkiye'ye 1,056 milyon \$ (2007), İthalat(2007) ise 6 milyar \$, Türkiye'den 624 milyon \$ (2007)<sup>41</sup> göstermektedir.

<sup>37</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html>

<sup>38</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html>

<sup>39</sup> **TİKA Annual Report** 2007, Öncü basımevi, s 36.

<sup>40</sup> <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/AJ.html>

<sup>41</sup> **TİKA Annual Report** 2007, s 20.

Görüldüğü gibi, bölge cumhuriyetleri karışık etnik yapıya sahiptir. Bu kimi araştırmacılara göre kimlik ve sınır sorunları gibi istikrarsız durumlara yol açmaktadır.<sup>42</sup> Fakat bölge ülkeleri istikrarı sağlamak için buna karşı resmi politikalar oluşturmaktadır. Nitekim, bölge cumhuriyetlerinin her birinde toplumda halklar arası ve dinler arası birliği muhafaza etmeyi amaçlayan doğrudan devlet tarafından kurulan ve desteklenen kurumlar bulunmaktadır. Örneğin, Kazakistan Halkları Asamblesi, Kırgızistan Halkları Asamblesi v.s. Bu kurumlar devlet düzeyinde halklar arası ilişkileri geliştirmek ve ülkede bulunan etnik azınlıkların haklarını korumak için kurulmuştur ve çalışmalarını sürdürmektedir.

Bölgenin stratejik önemine gelince, hem konumu ve hem de enerji kaynakları nedeniyle Orta Asya'nın jeopolitik ve jeoekonomik bakımlardan büyük bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. "Bölgedeki beş cumhuriyet, Sovyet hakimiyeti döneminde jeostratejik önem taşımaya devam etmiştir. Bölge, jeoekonomik açıdan da Sovyetler Birliği tarafından hayati önemdeydi. Örneğin, Özbekistan en önemli pamuk üreticisiydi ve Sovyetler Birliği'ndeki toplam pamuğun üçte ikisini tek başına üretmekteydi. Kazakistan, doğal gaz ve petrol üretiminde ikinci ve kömürde üçüncü ülkedydi ve başlıca akaryakıt merkezinden biriydi. Türkmenistan, eski Sovyetler Birliği tarafından ihraç edilen tüm doğal gazın %10'unun fazlasını üretiyordu".<sup>43</sup>

Ayrıca, Orta Asya fosil yakıtların yanı sıra uranyum gibi stratejik bir maddeyi bol miktarda bulunduran cumhuriyetlerden oluşur. Bu bağlamda Kazakistan dünyada uranyum üretimi ve rezervi konusunda ikinci, Özbekistan ise dördüncü sıradadır.<sup>44</sup>

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ortaya çıkan iktidar boşluğu nedeniyle, bölgedeki doğal gaz ve petrol potansiyeli Orta Asya'da ekonomik güç rekabetine yol açmıştır. Ancak söz konusu cumhuriyetlerde zengin enerji kaynaklarının varlığı dikkate alındığında, Orta Asya'nın global politikanın mücadele eksenine yerleşmesinin gayet normal olduğu görülmektedir.

Dünyanın ilgisini çeken Orta Asya Cumhuriyetleri son dönemlerde Nabucco boru hattı projesiyle gündemdeydi. 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara'da imzalanan Nabucco projesi, Türkiye'den AB ülkelerine Hazar ve Ortadoğu bölgesindeki doğal

---

<sup>42</sup> Arı,a.g.m, s. 435-458.

<sup>43</sup> Gamze Güngörmüş Kona, Türkiye -Orta Asya Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005, s. 25 içinde Kimura, 1993. s.132-142.

<sup>44</sup> Ali Külebi, Orta Asya'nın Öteki Stratejik Zenginliği: Uranyum, <http://www.nukte.org/node/183>



gazı taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı, bölgenin stratejik önemini gösteren en somut örneklerden biridir.

### **1.3. TÜRKİYE VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ**

Türkiye'nin Orta Asya coğrafyasıyla ilişkisindeki dönüm noktası olarak SSCB'nin yıkılması gösterilebilir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasına hazırlıksız yakalandığı sık sık ifade edilmektedir. Girişte belirttiğimiz gibi, ülkede Sovyet ya da Orta Asya hakkında araştırma yapan enstitüler, akademik kurumlar çok sınırlı idi. Ama bu hazırsızlığa rağmen, Türkiye yetmiş yılın boşluğunu telafi etmeye çalışmıştır. 1992'den başlayarak Türkiye bölgeki bağımsız devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler konusunda birçok çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Bununla birlikte Türkiye ile diğer Orta Asya Cumhuriyetleri arasında üst düzey yetkilileri karşılıklı bir dizi resmi ve gayri resmi ziyaret ve görüşmeler gerçekleştirmiştir. Sadece 1990-1992 Haziran'ı arasında Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında yüzden fazla anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Yapılan anlaşmaların ağırlık noktasını politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler teşkil etmektedir. Ayrıca, anlaşmalar telekomünikasyon, teknik-bilim hizmetleri, eğitim-kültür ve trafik konularını da içermektedir.

#### **Siyasi İlişkiler\***

Bu altbaşlık, Karasar'ın önemli gördüğümüz makalesinden geniş bir şekilde yararlanarak yazılmıştır.

Türkiye bölgeye yönelik politikasını 1991'de bu cumhuriyetlerini bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olarak başlatmıştır. Türkiye, yeni Orta Asya Cumhuriyetlerinden 9 Kasım 1991'de Azerbaycan'ın, 21 Aralık 1991'de ise Kazakistan'ın, Özbekistan'ın, Kırgızistan'ın, Tacikistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını tanıdığını açıklamıştır. Daha sonra bu cumhuriyetlerle temasa

geçilmiş ve 14.04.1992 tarihi itibarı ile bu ülkelerde büyükelçilik açılmasına karar verilmiştir.<sup>45</sup>

İkili ilişkiler heyecanla 1991 yılında yoğun bir şekilde başlamış ve 1993 yılına kadar olan iki senelik dönemde 140'dan fazla anlaşma imzalanmıştır. İkili ilişkiler çoğu zaman kişisel dostluk temelinde yürütülmüştür. Karasar, “önce Özal’ın ve ardından Demirel’in bölge ile ilişkilerde benimsediği metod ikili ilişkiler temelinde bölge liderleri ile oldukça yakın şahsi dostluklar tesis etmek şeklinde gelişmiştir”<sup>46</sup> demektedir.

Ancak bu temas ilişkilerin kurumsallaşması gerektiği gerçeği ortaya çıkıyordu. Böylece, “Yeni bir mekanizma gerekli idi. Bu yeni mekanizma ikili ve bölgesel ilişkileri hızlı, tesirli ve verimli bir biçimde yürütmek için gerekirse olağanüstü yetkiler ve ekonomik güçler ile donatılmalıydı. İlk çözüm Başbakanlık içinde özel bir başmüşavirlik kurulması oldu. Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerden Sorumlu Başbakanlık Başmüşavirliği’nin ana görevi bu ülkeler ile ilgili olarak geliştirilen projelerin tek elden ve Başbakanın doğrudan bilgisi içinde koordine edilmesi idi. Bu makam, siyasi planlama, koordinasyon, proje geliştirme görevlerini o zaman neredeyse bakanlıkların coğunda bulunmayan bir siyasi destek ve güç içinde ifa etti. Sonra görüldüğü gibi, bu makamda pek çok projeler düşünülmüş, fakat sadece kağıt üzerinde kalmış”tır.<sup>47</sup>

Karasar, “Bakanlık bünyesinde büyük Türk coğrafyası ile ilgilenmek üzere tesis edilen idari birimin adına “Balkan Türkleri ve Azerbaycan Genel Müdürlüğü” denilmiştir. Bu isimlendirmenin akla getirdiği ilk düşünce o zamanki bakanlık bürokratlarının veya üst düzey yöneticilerinin bu büyük coğrafyaya gösterdikleri ilgisizliktir” ifadesini kullanmıştır.<sup>48</sup>

Özal’ın inisiyatifi ile kurulan bir başka kurumsallaşan yapı ise ileride önemli projelerin altına imza atacak olan TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) idi. TİKA

---

\* Hasan Ali Karasar, “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Bir Bakış”, **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara, TOBB Yayınları, 2008

<sup>45</sup> Atila Artam, **Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri**; İstanbul TMKV, 1993. s. 144. içinde Resmi Gazete 27 Ocak 1992.

<sup>46</sup> Karasar, a.g.m., s. 145.

<sup>47</sup> A.g.m., s.152.

<sup>48</sup> A.g.m., s.153.

Ocak 1992’de Dışişiler Bakanlığı bünyesinde kurulmuş ve hemen ardından yüzlerce projeye destek verip Türkçe konuşan ülkeler arasından gerçekleştirilen her düzeyden sayısız toplantıya katkıda bulunmuştur.

TİKA başında bir nevi USAİD (Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı)’nın Türk versiyonu idi. Aradaki fark TİKA kuruluşu itibarı ile Avrasya coğrafyasında yeni bağımsızlığını kazanan Türkler’in serbest piyasa ekonomilerine ve demokrasiye geçiş süreçlerini mümkün olduğunca acısız atlatmaları ve “Türk Dünyası” genelinde ekonomik, kültürel ve sosyal entegrasyonu desteklemek amaçları ile kurulmuştu. 1999’dan sonra 57. hükümet zamanında çıkarılan kanunlar TİKA, “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı” adı altında Başkanlığa bağlı güçlü bir teşkilat haline geldi.<sup>49</sup> TİKA ile ilgili geniş bilgi tezin ikinci kısmında verilmiştir.

Türkiye - Orta Asya ilişkileri Turgut Özal’ın ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel zamanında üst düzeyde sorunsuz yürütüldü. Fakat 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in zamanında Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerde bir zayıflama görüldü. 1991’den bu yana geçen 20 yıllık siyasi ilişkileri değerlendirdiğimiz zaman, Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomik ve kültürel ilişkilerinin aynı seyirde devam etse de; siyasal ilişkilerin hükümetler nezdinde değişiklikler gösterdiği dikkat çekmektedir. Devletlerarası ilişkiler kesik devam etmekte, ziyaretler kimi zaman sık aralıklarla, kimi zaman uzun araların verildiği bir seyir izlemektedir. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Fakat en önemli sebeplerden biri Türkiye’nin AB’ye yönelik ve bölgeden kopuk bir dış politika izlemesiydi.

### **Ekonomik İlişkiler**

Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik ekonomi politikaları, bu devletlerin ağır ekonomik sorunlarını aşabilmelerini ve demokrasiye ve pazar ekonomisine geçişlerine destek vermeyi amaçlamaktadır. Bu politikalar doğrultusunda Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomilerini desteklemiş ve onların uluslararası ekonomiye entegre olabilmelerine yardım etmek istemiştir.

---

<sup>49</sup> A.g.m., s.153.

“Türkiye bankacılık, iletişim ve ulaşım başta olmak üzere Orta Asya Cumhuriyetlerinin en acil biçimde ihtiyaç duydukları ana sektörlerde inisiyatifini tamamen kendisinin aldığı önemli altyapı destek hizmetlerini bağımsızlıkların ilk günlerinden itibaren bu ülkelerin hizmetine tahsis etmiştir. 1992 yılında, bağımsızlıkların ilan edilmesinin ardından daha altı ay geçmeden Ziraat Bankası üç, Halk Bankası ise iki joint venture “ortak girişim” şubeler açmıştır. 1990’lar boyunca Demir Bank başta olmak üzere bir dizi özel banka ve finans kuruluşu da bu sahada cesur adımlar attılar”.<sup>50</sup>

Türkiye’nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik en etkin araçlarından birisi de Türk Eximbank kredileri olmuştur. Eximbank, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik kredi, garanti ve sigorta programları geliştirmiştir<sup>51</sup>. 1992 yılı başlarında Türk Eximbank’ı Orta Asya Cumhuriyetlerine beşer yüz milyon dolarlık krediler vermeye başladı. Aynı sene yeni bağımsız Orta Asya Cumhuriyetlerinin Merkez Bankalarının kuruluşları ve finans sektörlerinin düzenlenmesi ile ilgili olarak önemli bilgi ve tecrübe aktarımı, personel eğitimi ve diğer altyapı destekleri Türkiye Merkez Bankası uzmanlarının öncülüğünde bu ülkelere sunuldu.<sup>52</sup> Bölgede büyük holdinglerin yanı sıra, çok sayıda küçük işletmenin de ticaret ve yatırım yapması sağlanmıştır. Halen Azerbaycan’da sınai tesis inşası, sınai yatırımlar, kimya, petro kimya, telekomünikasyon, ulaştırma, enerji, gıda, pazarlama, konfeksiyon, inşaat malzemeleri, mutfak eşyaları, mobilya, ayakkabı, sıhhi tesisat ve imalat sanayii dallarında faaliyet gösteren yaklaşık 1200 Türk firması vardır. Kazakistan’da yaklaşık 270 Türk firması, otel, iş merkezi, konut hastane gibi tesislerin inşaatlarında faaliyet göstermektedir. Özbekistan’da 100, Türkmenistan’da 300 Türk firması bulunmaktadır.<sup>53</sup>

1991-2006 döneminde, tüm olumsuzluklara rağmen, Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerde çok büyük gelişmeler, atılımlar, başarılar kaydedilmiştir. Bugün Orta

---

<sup>50</sup> A.g.m., s.154.

<sup>51</sup> Gökçen Oğan, “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Açmazları”, Startejik Analiz, ASAM yayınları Eylül 2006 s. 40.

<sup>52</sup> Karasar, a.g.m., s.154.

<sup>53</sup> Bkz. DEİK, Dış İlişkiler Kurulu, Ülke Bültenleri, <http://www.deik.org.tr/bultenler>.

Asya Cumhuriyetleriyle olan ekonomik ilişkiler çok boyutlu olarak sürdürülmektedir. İlişkiler 2000 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından uygulamaya konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” çerçevesinde geliştirilmektedir. Bu strateji Orta Asya Cumhuriyetleri de dahil olmak üzere pek çok ülke ile ilişkilerin her alanda güçlendirilmesini hedeflemektedir.

Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmaları, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programları, Ekonomik İşbirliği Eylem Planları, Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları (KEK), Ulaştırma, Turizm, Bankacılık, Gümrük, Standardizasyon vb. Teknik Alanlarda İşbirliği Anlaşmaları, Fuarlar, Ticaret Heyeti ve İş Konseyi Toplantıları, Ticaret Merkezleri (TTM), Türk Eximbank Kredileri bu stratejinin temel araçlarıdır.

Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerin yasal altyapısını teşkil eden bu anlaşmaların önemli bir kısmı tamamlanmıştır. “1992 yılında 284 milyon doların altında olan Orta Asya Cumhuriyetleri ile dış ticaret hacmi, 2006 yılı sonunda 4 milyar doları aşmıştır. Ticaret müşavirliklerinin verilerine göre, Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 1.34 milyar dolar göstermektedir”.<sup>54</sup> Haziran 2009 tarihleri verilerine göre, Kırgızistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi iki ülke istatistikleri arasında farklılık göstermektedir. Örneğin, Kırgızistan verileri 28.001 milyon doları gösteriyorsa, Türkiye Cumhuriyeti verileri ise 52.452 milyon doları göstermektedir.<sup>55</sup> Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın 2008 Ocak-Ekim dönemi istatistiklerine göre, Özbekistan ile Türkiye’nin dış ticaret hacmi ise 833.684 milyon doları aşmıştır.<sup>56</sup> Aşkabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği’nin hazırladığı rapora göre, iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2008 yılında 1.047.891 doları kaydetmiştir.<sup>57</sup> Dış Ticaret

<sup>54</sup> <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KAZ> (16.04.09)

<sup>55</sup> <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KG>

<sup>56</sup> <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=151&dil=TR&ulke=UZ>

<sup>57</sup> <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=TUR>

Müsteşarlığı'nın 2009 Ocak – Nisan dönemi Azerbaycan ile Türkiye arasında dış ticaret hacmi 258.485 milyon doları göstermektedir.<sup>58</sup>

Bu geniş coğrafyada inşa edilmiş otel, hastane, iş merkezi, yol, köprü gibi birçok prestij projesi 2500'ü aşkın Türk şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. 2006 yılı sonu itibariyle Türk müteahhitlerin üstelendiği projelerin toplam değeri 18 milyar dolara ulaşmıştır. Yatırımlara bakıldığında ise, tekstil-konfeksiyon, gıda, turizm, iletişim, mağazacılık, eğitim, inşaat malzemeleri, mobilya, bankacılık, elektronik gibi pek çok sektörde toplam değeri 5.7 milyar doların üzerinde yatırım gerçekleştirilmiştir.<sup>59</sup>

Karasar, “Türkiye ayrıca Orta Asya Cumhuriyetlerini var olan ve yeni kurulan bölgesel ve uluslararası işbirliği örgütlerine taşımıştı. Bunlardan ilki İslam Konferansı Örgütü ve diğeri de Ekonomik İşbirliği Örgütü idi” demektedir. “Özelde EİÖ Türk mallarına olan ihtiyaç ve isteğin yüksek olduğu yerlerde alternatif bir Ortak Pazar olarak düşünüldü. 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan EİÖ 1992 yılının sonbaharında beş Orta Asya devletini, Azerbaycan'ı ve Afganistan'ı da içine alacak şekilde genişledi. Hemen sonra, EİÖ'deki olası bir aktif Türk liderliğini kolay kabul edemeyen İran, Hazar inisiyatifiyle Rusya'ya bağlanarak EİÖ'yü işlemez hale getirdi. Aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine konsantre olması Türk dış politika mekanizmasının EİÖ'yi 90'ların ikinci yarısına doğru ihmal etmesine sebep oldu. 2000'lerin başına doğru İran EİÖ'de tekrar aktif olduğunu” ifade etmektedir.<sup>60</sup> EİÖ hakkında geniş bilgi tezin ikinci kısmında verilmiştir.

## **Kültürel İlişkiler**

### ***Türk Zirveleri***

Günümüzde kültürel ve sosyal temele dayanmayan ekonomik ve siyasi birliklerin hiçbirinin kalıcı ve uzun ömürlü olamayacağı daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu nedenle Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde kültür ayrı bir önem kazanmaktadır.

<sup>58</sup> <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=AZER>

<sup>59</sup> Bkz, Fatih Turkan, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, **Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Dış Ticareti**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 2008, içinde s. 103-116.

<sup>60</sup> Karasar, a.g.m., s.155.

Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ile bağımsızlıklarını ilan ettikleri tarihten itibaren eğitim ve kültür alanında 112 ikili anlaşma, mutabakat zaptı ve işbirliği protokolü imzalanmış olup 2007 yılının Ocak ayı itibariyle bunların 87'si yürürlükte bulunmaktadır.<sup>61</sup> Bu dönem içerisinde Türkiye'den birçok önemli proje gerek kamu, gerek özel, gerekse sivil toplum kuruluşları tarafından başlatıldı. Orta Asya'daki tarihi anıtların restorasyonu, üniversitelerin açılması, öğrenci projeleri, Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen bürokratlar için eğitim programları yüzlerce projelerden birkaçıdır.

Önemli siyasi hamlelerden biri 1992 yılında organize edilen Türk Dili Konuşan Devletler Zirvesiydi. Bu Türk dili konuşan altı "Türk" ülkesinin devlet başkanlarının ve üst düzey yetkililerinin katıldığı bir zirvedir. 1992 yılında Ankara'da düzenlenen zirve toplantısından bu yana yedi zirve daha yapıldı. Son zirve ise 2006 yılında Antalya'da toplandı.

...“1992’de Ankara’da *Türk Zirvesi* adı ile başlatılan oluşum, önce *Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi*, daha sonra *Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi* olarak adlandırılmıştır. Ancak zirveler sırasında Dışişleri Bakanlığı’nın bu ülkeler için kullanmayı uygun bulduğu *Türk Dilini Konuşan Ülkeler* kavramıyla bağdaştırılması mümkün olmayan olaylar yaşanmakta ve bazı devlet başkanları kendi ulusal dilleri yerine Rusça kullanmayı tercih etmekteydiler”.<sup>62</sup>

Bu zirvenin amacı “Türk Devletleri” arasındaki bağları derinleştirmek ve karşılıklı işbirliğini artırmak; kültürel ve ekonomik ilişkileri arttırmak; ortak tarihi mirası ortaya çıkarmaktır. Ekonomik olarak öncelikli hedef ise enerji ve ulaşımıdır.<sup>63</sup> Fakat, Karasar “zirvelerde Türkçe konuşan ülkelerin liderleri arasındaki karşılıklı anlayışı güçlendirmekten başka herhangi bir somut sonuç çıkmadı. Daha sonra, bu

<sup>61</sup> İsa Özkan, “Bağımsızlıklarının 15.Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme”, **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara, TOBB Yayınları, 2008 içinde s. 271.

<sup>62</sup> <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/04/27/guncel/guncel1.html>. Akşam Gazetesi; Türk Dili Konuşan Ülkeler 7. Devlet Başkanları Zirvesinde, Kırgız Cumhurbaşkanı Askar Akayev ile Özbekistan Cumhuriyeti Meclis Başkanı Erkin Halilov'un Rusça, diğer cumhurbaşkanlarının ise açış konuşmalarını kendi dillerinde yaptıklarını bildirmektedir.

<sup>63</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk\\_Dili\\_Konu%C5%9Fan\\_%C3%9C%C3%9Ckeler\\_Zirvesi](http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Dili_Konu%C5%9Fan_%C3%9C%C3%9Ckeler_Zirvesi)

zirveler kapsamlı işbirliğinden iki ya da çok taraflı görüşmelerin yapıldığı BDT zirvelerine benzedi. Bu zirveler değişen aralıklarla ve katılımıla sürmekte” olduğunu belirtmiştir.<sup>64</sup>

Zirvenin beklenen ölçüde başarılı olamamasında “Rusya’nın Orta Asya ve Kafkasya ile yeniden ilgilenmeye başlaması, yeni bağımsızlığını kazanmış olan bu ülkelerde halen yoğun bir Rus nüfusunun bulunması ve bu ülkelerin Rusya ile bağlarını koparmalarının mümkün olamayacağının anlaşılması, Türkiye’nin gelişmeleri ve değişimleri yeterince iyi değerlendirememesinin getirdiği hazırlıksızlık gibi sebepler sıralanabilir. Türkiye’nin bütün çabalarına rağmen zirvenin Batı ve Rus yetkililer tarafından pan-Türkist bir girişim olarak algılanması ve özellikle bu algılanmanın olumsuz etkilerinden kaçınmak isteyen Kazakistan ve Özbekistan’ın tutumlarının başarısızlıkta önemli bir payı bulunmaktadır”.<sup>65</sup>

Sağlıklı bir işbirliği için en önemli şart “Türk” halkları arasında sağlıklı bir iletişim oluşmasıydı. Steplerde yaşayan eski Türk halklarının temsilcilerinin toplandığı, belki de dünyanın en eski demokrasisi olarak adlandırılabilir olan “Kurultay” modeli, bu iletişimin sağlanması için benimsenmiş ve bu amaç için kalıcı sivil toplum mekanizmaları kurulmuştur.

Bu Türkiye’deki milliyetçi kısmın yaptığı Türk Kurultay’ı serileridir. İlk Kurultay 1993 yılının Mart ayında başladı. Bu toplantıların resmi adı ise “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı”nın düzenlediği Kurultay idi. Kurultay bütün “Türk Dünyası”nın yeni yıl bayramı Nevruz’da, 21 Mart’ta açıldı. Bu Kurultay serisinin dokuzuncusu İstanbul’da yapıldı ve uzun bir aradan sonra bu kurultayların onuncusu 2006 yılında Antalya’da gerçekleştirilmiştir.<sup>66</sup> 11. Kurultay ise Bakü’de yapılacaktır.

Türk Alfabe Birliği, Türk Dünyası Çocuk Şenlikleri, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Türk Dünyası Yazarlar Birliği gibi kuruluşlar bu kurultayın ürünleridir.

---

<sup>64</sup> Karasar, a.g.m., s. 159.

<sup>65</sup> Nükrettin Parlak, “Orta Asya, Kafkasya ve Balkan Ülkelerine Yönelik Türk Dış Yardımları”, Y.Lisans Tezi, Ankara 2005, içinde İlk Türk zirvesi ile ilgili değerlendirmeler için bkz; N. Cafersoy, 2001c, s. 111; M. Aydın, 2002, s. 389-390, A. Sever, 2001, s. 232-233, Suat Bilge, “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye”, **Avrasya Etüdleri**, TİKA Yayınları, Kış 1995, s. 89-91.

<sup>66</sup> H.A.Karasar, a.g.m., s. 159-160.



Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamentoları Birliği gibi kuruluşun ilk adımları da bu kurultayda atılmıştır.<sup>67</sup>

Kültürel sahada, 1992 yılında biri İstanbul'da diğeri Bakü'de gerçekleşen, bağımsızlıklarını yeni kazanmış Orta Asya Cumhuriyetleri ile Rusya Federasyonu'nda bağlı özerk "Türk" Cumhuriyetleri'nin Kültür Bakanlarının katıldığı iki zirve organize edilmiştir. Bu toplantılarda Azerbaycan Kültür Bakanı TÜRKSÖY'un (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) kurulmasını önermiştir.

TÜRKSÖY 1993 yılında Türkçe konuşan ülkelerin kültürel ve sanatsal alışverişlerini geniş bir zeminde desteklemek için resmen kurulmuştur. Kurum halen kültürel alanda işbirliği atmosferi yaratmak için çalışmalarını sürdürmektedir. TÜRKSÖY hakkında ayrıntılı bilgi çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir.

### ***Dil Çalışmaları***

1992 yılında dikkati çeken bir başka mesele ise alfabe birliğinin sağlanması için atılan adımlar olmuştur. Türk Dil Kurumu tüm Türk lehçe ve şivelerinin detaylı bir çalışmasını başlatarak gerekli görüldüğü halde mevcut 29 harfli Türk alfabesine ilave edilebilecek 5-9 harf ile birlikte bir ortak Türk Latin alfabesi hazırlanması konusunda çalışmalarına başladı.\*

Dilsel yakınlığı desteklemek Türk dış kültür politikasının birincil hedefi olmuştur. Türkiye'nin dil politikası Orta Asya ve Anadolu arasındaki geniş coğrafyada dilsel iletişimi geliştirerek ortak bir yazılı kültür oluşturmaktır. Bu bağlamda Türk dış kültür politikasının faaliyet alanı olan dil politikası "Türk" dilleri ya da Türkiye'de tanımlandığı şekli ile Türk lehçeleri ile Türkçe arasında mevcut olan farklılıkları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir, hatta yeni cumhuriyetlerde Türkçenin yazı dili olarak giderek yerleşmesini amaç edinmektedir.<sup>68</sup>

---

\* Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan Latin alfabesine geçmişlerdir.

<sup>67</sup> Yaşar Kalafat, "Yaşanan ve Yaşatılan Stratejik Hayatımız", Editörler: Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, **Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 içinde s. 300.

<sup>68</sup> Fikret Türkmen, "Türk Ortak Yazı Dili Problemleri", **Avrasya Etüdleri**, İlkbahar, 1994, s. 81.

Bu doğrultuda TİKA somut çalışmalarda bulunmuştur. Örneğin *Ortak Yazı Dili Projesi (OYDP)* TİKA'nın geliştirdiği bir projeydi ve amacı Türkiye ile “Türk” cumhuriyetleri arasında bir yazı dili yaratmaktı. 1993'te OYDP çerçevesinde gerçekleştirilen Alfabe İmla Konferansı ve 1994'teki Ortak Yazı Dili Sempozyumu bu proje kapsamında toplanmıştır ve ortak dil konusunu araştırarak bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Amaç “200 milyon insan tarafından konuşulan Türkçeyi” bir Birleşmiş Milletler dili haline getirmek olarak formüle edilmiştir. Ancak Türkiye'nin yoğun çabalarına rağmen Türk Latin alfabesi “Türk” cumhuriyetleri karar alıcıları tarafından aynen kabul edilmemiştir. Bunun nedeni Orta Asya “Türk” dillerinin ve Azericenin dilsel farklılıkları nedeniyle bazı ek harflere gerek duymalarıydı. Böylelikle Türkiye ve “Türk” cumhuriyetlerin *Ortak Yazı Dili Projesi (OYDP)* ve dolayısıyla Türk dış kültür politikasının en önde gelen hedefi de gerçekleştirilememiş oluyordu.<sup>69</sup>

### ***Dini İlişkiler***

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan bölgelerde yaşayan topluluklarla Türk halkı arasında en önemli bağlardan birini din birlikteliği oluşturmaktadır. 1992 yılından sonra bölge ülke ve topluluklarından gelen talepler doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı bölgeye din adamları ve önemli miktarda dini yayın göndermiş, okullar açmak, orta ve yüksek öğrenim düzeyinde kontenjan ayırmak ve burs vermek suretiyle, bu toplulukların din adamı ihtiyacını karşılayabilmek amacına dönük faaliyetlerde bulunmuşlardır.<sup>70</sup>

Bu alanda yapılan faaliyetlerin en önemlilerinden biri de Avrasya İslâm Şûraları'nın düzenlenmesidir. Türk Cumhuriyetleri, Balkan ve Kafkas ülkeleri ile Türk ve Müslüman toplulukları arasında din hizmetleri konusunda istişarelerde bulunmak üzere 1995-2002 yılları arasında 5 defa *Avrasya İslâm Şûrası* toplanmıştır.

“Şûralarda katılımcı tüm ülke ve topluluklarda dinî bayramların aynı tarihte kutlanması, Ramazan orucuna da aynı günde başlanması kararı alınmış ve bu konularda Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığının rehberliği kabul

---

<sup>69</sup> Çaman, a.g.m., s.188.

<sup>70</sup> <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/tanitim.asp?id=6> .

edilmiştir. Avrasya İslâm Şûrası'nın çalışmalarını *Avrasya İslâm Şûrası Teşkilatı* adı altında sürdürmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı Avrasya İslâm Şûrası'nın daimi başkanı seçilmiştir".<sup>71</sup>

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda Türk cumhuriyetlerinde Türk-İslam mimarisi tarzında birer cami ve kültür merkezi inşa edilmiş ve bu ülkelerde çok sayıda cami onarımı yapılmıştır.<sup>72</sup>

Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığının desteğiyle Bakü'de Aşkabat'ta ve Kazakistan, Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde Osmanlı Türk Mimarı tarzında Türk camileri inşa edilmiştir.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı bölgede Kültür Müşavirliklerini açarak kültürel ilişkileri canlandırmaya kalkmıştır. Bakanlık tarafından müşavir olarak Türk akademisyenlerinin gönderilmesi bölgeye verdiği önemi göstermektedir.

Bununla beraber iletişim çağında "ortak kültür"e önem verenlerin biri "**TRT-Avrasya**" olmuştur. 27 Nisan 1992'de TRT Televizyon Dairesine bağlı bir müdürlük olarak kurulan Avrasya TV'nin (ilk başta TRT-İnt) yayın hayatına başlayarak Orta Asya Cumhuriyetlerine ulaşmak istemişti. Avrasya Televizyonu ile ortak dil, kültür, soy ve tarih birliği olan "Türk" ülke ve topluluklarının yakınlaşması, işbirliği ve dayanışmasının gerçekleştirilmesini hedef alan bir yayın politikası ile bu TV kanalının bütün Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ortak kanalı olması düşünülmüştür. "12 Nisan 1993 tarihinde gerek saat farkı gerekse yerel ihtiyaçlar doğrultusunda TRT-INT/AVRASYA yayını iki ayrı kanal haline dönüştürüldü; TRT-INT (önceleri Avrupa kıtasına daha sonra uydu aktarmalarıyla Amerika ve Avustralya'ya) ve TRT-AVRASYA (Orta Asya'ya yönelik) olarak

<sup>71</sup> <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/tanitim.asp?id=6I>.

*Avrasya İslâm Şûrası*; 23-25 Ekim 1995 tarihleri arasında 21 ülke ve topluluktan 29 dîni idare başkanı veya müftüsünün iştirakleriyle Ankara'da, II. Şûra, 21-24 Ekim 1996 tarihleri arasında İstanbul'da, III. Şûra, 25-29 Mayıs 1998 tarihleri arasında Ankara'da yapılmıştır. III. Şûraya, 30 ülke ve topluluktan toplam 43 dîni lider ve temsilci katılmıştır. 25-28 Temmuz 2000 tarihleri arasında Bosna-Hersek Cumhuriyetinin Başkenti Saraybosna'da düzenlenen IV. Şûra'ya 18 ülke ile 12 özerk bölge ve Cumhuriyetten 45, 15-19 Nisan 2002 tarihleri arasında KKTC'de düzenlenen V. Şûra'ya 24 ülke ve topluluktan 41 dîni lider, Müftü ve temsilci katılmıştır. Şûralarla ilgili bilgiler için bkz;

<sup>72</sup> Aydın, a.g.m., s. 386.

yayınlarını sürdürdü. 2001 yılında uygulamaya konulan yeni kanal kimlikleri ile birlikte TRT-AVRASYA'nın adı TRT-TÜRK olarak değiştirildi. 8 yıldır TRT-TÜRK olarak devam eden bu yayın, TRT-AVAZ adını aldı".<sup>73</sup>

...“21 Mart 2009 tarihinde **TRT Avaz** Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'da “Türk dillerini konuşan” halklara hitap etmek amacıyla yayına başlamıştır. Kanal, 27 ülkede ve 13 özerk bölgede yaklaşık 250 milyon nüfuslu coğrafyaya hitap etmeyi amaçlamaktadır. TRT Avaz'da, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençe dillerinde kültür, sanat, belgesel ve müzik programlarının yanı sıra, Türkçe de öğretilmeyi öngörülmektedir”.<sup>74</sup>

## **Eğitim**

Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik en cesur kültür projesi ve ilişkilerin en geliştiği alan belki de eğitim olmuştur. Bir yandan Orta Asya ülkelerinde Türk okulları açılmış ve diğer yandan önbinlerce öğrenci yüksek öğrenim için Türkiye'ye gelmişlerdir. “Genel olarak Türklerin yaşadığı coğrafyada 156 özel ve 16 resmi Türk okulu bulunmakta ve bu okullarda 28 bin öğrenci eğitim almaktadır”.<sup>75</sup>

Türkiye'nin Orta Asya'da eğitim konusundaki çalışmalarını üç önemli ayağı bulunmaktadır. Bunlar On Bin Öğrenci Değişim Programı, Türk Üniversiteleri ve Türk Liseleridir.

### ***On Bin Öğrenci Projesi***

Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde iyi başlayan projelerden biri, öğrenci değişim programlarıdır. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in inisiyatifi ile Türkiye, 1992-1993 ders yılında 3 bini orta öğretim ve 7 bini yüksek öğretim öğrencisi olmak üzere toplam 10 bin gibi çok yüksek sayıda öğrenciyi devlet

---

<sup>73</sup> “TRT Avaz, yeni kurulan bir kanal mı, yoksa yalnızca adı mı değişti? TRT yönetimi kamuoyunu aldattı iddiası!”, KESK/Haber-Sen, <http://medya.webim.eu/?i=22008>

<sup>74</sup> [http://tr.wikipedia.org/wiki/TRT\\_Avaz](http://tr.wikipedia.org/wiki/TRT_Avaz),  
<http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=6640f875-aaa9-4ae9-9e9b-fe4e0a144379>

<sup>75</sup> Oğan, a.g.m., s. 40.

burslu olarak Türkiye'ye getirilerek "Büyük Öğrenci Projesi" başlatılmıştır ve o dönemden itibaren halen devam etmektedir.

1994 yılından itibaren projeye dahil edilecek öğrenciler Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Sınavı (TCS) ile seçilmektedir. Sınavda, Türkçe bildiğini beyan eden öğrenciler için Türkçe seviye belirleme sınavı da uygulanmakta, barajı aşan öğrenciler Türkçe eğitimine alınmadan kazanmış oldukları yükseköğretim programlarına yerleştirilmektedir. Türkçe bilmediğini beyan eden veya genel yetenek ve bilim sınavında başarılı olduğu halde Türkçe seviye belirleme sınavında başarılı olamayan öğrenciler ise Türkiye'de Türkçe Öğretim Merkezlerinde bir yıl Türkçe öğrenerek bir sonraki yıl üniversitelerdeki kazanmış oldukları programlarda eğitimlerini sürdürmektedir.

Proje kapsamında Türkiye'ye gelen öğrencilere bir yıl Türkiye Türkçesi öğretilmesi amacıyla Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER), 11 ildeki 15 şubesiyle faaliyet göstermektedir. Aynı amaca yönelik olarak, 1995-1996 öğretim yılından itibaren Gazi ve Abant İzzet Baysal Üniversiteleri, 1996-1997 öğretim yılından itibaren de Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü tarafından Türkiye Türkçesi eğitimi vermeye başlanmıştır.<sup>76</sup>

Projenin amacı yeni bağımsızlığını kazanmış Türkçe konuşan devletlerden ve Avrasya'nın genelinde Tataristan ve Başkurdistan gibi "Türkçe konuşulan" bölgelerden on bin üniversite öğrencisini getirmektir. Bu sadece acil insan kaynağı ihtiyacını gidermeyecek, aynı zamanda ilerleyen yıllarda bölgeyle sağlıklı bir işbirliği kurulmasının lokomotifi olacaktır.

Projenin bir diğer amacı da Türk gençlerinin birbirleriyle entegre olmasını sağlamak ve Türkiye'ye sempati duyan bir neslin yetişmesini sağlamaktır. "Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi" hayata geçirildiği günden bugüne kadar, toplam 32.595 kontenjan tanınmış, ilgili ülkeler bunun sadece 21.863'ünü kullanmışlar, bunlardan 14.113 burs devamsızlık

---

<sup>76</sup> YÖK Raporu, 1999, <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart99/bolum10.html>

ve benzeri nedenlerle kesilmiştir”.<sup>77</sup> Bu verilere bakıldığında ilk akla gelen tablo bu ülke öğrencilerin kontenjanları verimli kullanmamasıdır.

Aşağıda verilen tablonun incelenmesinden anlaşılabileceği üzere yıllar itibarıyla ayrılan kontenjanlarda önemli miktarda bir azalma söz konusu olmuştur. Bu azalmaya paralel olarak kontenjan kullanımında bir artış ve bursu kesilen öğrencilerin sayısında bir azalma yaşanmıştır. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen toplamda projenin genel değerlendirmesini içeren genel tabloya ilişkin olumsuz veriler hayal kırıklığı yaşatacak boyuttadır.

**Tablo 1.1. Öğrenci Projesinde Bursu Kesilenlerin Yıllara ve Nedenlere Göre Dağılımı 1992-2003)**

| Yıllar        | Kontenjan    |              | Başarılı      |               | Bursu Kesilen |           |              |             |             |             |
|---------------|--------------|--------------|---------------|---------------|---------------|-----------|--------------|-------------|-------------|-------------|
|               | Verilen      | Kullanılan   | Öğrenim Gören | Mezun Öğrenci | Devamsız      | Disiplin  | Kayıt Yaptır | Başarısız   | Diğer       | Toplam      |
| 1992-3        | 8197         | 5695         | -             | 2109          | 495           | 17        | 434          | 222         | 2418        | 3586        |
| 1993-4        | 5220         | 3079         | 26            | 1006          | 339           | 8         | 462          | 279         | 959         | 2047        |
| 1994-5        | 2165         | 1207         | 13            | 457           | 92            | 2         | 120          | 170         | 353         | 737         |
| 1995-6        | 2060         | 1474         | 182           | 459           | 84            | 6         | 89           | 309         | 345         | 833         |
| 1996-7        | 2261         | 1911         | 397           | 448           | 64            | 8         | 268          | 233         | 493         | 1066        |
| 1997-8        | 2176         | 1751         | 658           | 331           | 70            | 4         | 148          | 213         | 327         | 762         |
| 1998-9        | 1579         | 1437         | 789           | 169           | 36            | 2         | 74           | 142         | 225         | 479         |
| 1999-0        | 1741         | 1548         | 1056          | 69            | 20            | 2         | 107          | 140         | 154         | 423         |
| 2000-1        | 1594         | 1389         | 1212          | 6             | 9             | -         | 19           | 47          | 96          | 171         |
| 2001-2        | 1445         | 1286         | 1155          | -             | 13            | -         | 17           | 23          | 78          | 131         |
| 2002-3        | 1604         | 1441         | 1441          | -             | -             | -         | -            | -           | -           | -           |
| <b>TOPLAM</b> | <b>30042</b> | <b>22218</b> | <b>6929</b>   | <b>5054</b>   | <b>1222</b>   | <b>49</b> | <b>1730</b>  | <b>1770</b> | <b>5448</b> | <b>1023</b> |

Kaynak: YÖK Raporu, 2002 <sup>78</sup>

Büyük Öğrenci Projesinde 2003 yılından 2009’a kadar kullanılmış ve kesilmiş kontenjan verileri hakkında bilgiye ulaşamadık. Fakat Milli Eğitim Bakanlığı’nın 14.07.2009 kontenjan verilerine göre, Öğrenci Değişim Projesiyle bu sene Türkiye’ye 47 farklı ülkeden 5523 öğrenci gelmiştir.<sup>79</sup>

<sup>77</sup> “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi”, Devlet Bakanlığı Raporu, 2002

<sup>78</sup> Parlak, a.g.e.,s.117

<sup>79</sup> TC.MEB Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü verileri, bkz.  
<http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/aogrenci.html>

Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları öğrencilerinin Türkiye’deki eğitimleri, Devlet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulunun da içinde bulunduğu geniş bir koordinasyon ağı içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu öğrencilerin bursları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmakta olup, yurtlarda depozito ve yurt ücreti alınmadan barındırılmaktadır.

Karasar, “Türkiye bu proje için çok masraf yapmasına rağmen çeşitli sıkıntılar nedeniyle başta diplomaların denkliği sorunu olmak üzere (burs, yurt) değişik ülkelerden gelen gençler ülkelerine geri dönmüşler ya da kötü yollara, dini radikal grupların tesiri altına girmişlerdir. Öğrenciler gerek üniversitede, gerekse yaşadıkları çevrede arkadaşlık ilişkileri kurmada zorlanmışlar, bunun sonucunda Türkiye’den gelenlere nazaran çoğunlukla kendi ülkelerinden gelenlerle arkadaşlık kurmuşlardır. Öğrencilerin dil, müfredat farklılığından dolayı dersleri takip etmede ve sınavlarda bilgiyi yazıya dökmede oldukça zorlanmaları öğretim elemanları ile aralarında birçok sorunun yaşanmasına yol açmıştır. Daha söylenmesi gereken nokta, öğrencilerin Rusça bilmelerinden dolayı tekstil başta olmak üzere çeşitli sahalardaki firmalarda çalışmaları sebebiyle okullarına devam etmemiş” olduklarını belirtmiştir.<sup>80</sup>

Bu konuda 1993’ten başlayarak birçok araştırma yapılmıştır (örneğin Marmara Üniversitesi), tezler yazılmıştır. Araştırma sonuçları Milli Eğitim Bakanlığına (M.E.B) ve Yüksek Öğretim Kurumu’na (Y.Ö.K.) ve diğer benzer kurumlara aktarılmış, ardından valiliklerde bu öğrencilerin sorunlarını inceleyen koordinasyon kurulları oluşturulmuştur. Örneğin, YÖK bünyesinde “Yabancı Uyruklu Öğrenci Merkezi” ve İstanbul Valiliği bir Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü kurmuş ve halen çalışmalarına devam etmektedir. Proje de halen her sene Avrasya’dan 57 farklı ülke ve topluluktan 1500 öğrenciyi davet etmektedir.<sup>81</sup>

---

<sup>80</sup> Karasar, a.g.m., s. 157

<sup>81</sup> A.g.m., s. 157

Projeye ilişkin olarak önemli bir eleştiri DPT raporunda da dile getirildiği gibi, öğrencilerin ülkelerine dönüşleri ile birlikte Türkiye ile olan ilişkilerinin kesilmesi konusunda yaşanmaktadır. Çözüm olarak YÖK Başkanlığınca, finansal kaynakları Başbakanlık Tanıtma Fonu Başkanlığınca karşılanmak üzere *Mezun Öğrencilerle İlişkilerin Sürdürülmesi Projesinin* uygulanması önerilmektedir.<sup>82</sup>

Elbette, bu projenin hayata geçirilmesinden günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan çalışmaların başarısı ortadadır. Fakat 1992 yıllarında yapıldığı gibi sadece Türkiye'ye değil, Türkiye'den de on binlerce öğrenci bu ülkelere gönderilerek eğitim aldırılmalıdır.

### **Üniversiteler**

Yine önemli eğitim faaliyeti, Orta Asya'da kurulan Türk üniversiteleridir. Türkiye, hükümetler arasındaki ikili anlaşmalarla biri Kazakistan, diğeri Kırgızistan'da olmak üzere iki ortak üniversite açmıştır.

İlk üniversite olan Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, 31 Ekim 1992 yılında Türk ve Kazak hükümetleri arasında imzalanan bir anlaşmayla kuruldu. Üniversite'nin kurucusu ve o zamanki mütevelli heyet başkanı, eski Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek'e göre burası "Türk Dünyası'nın" manevi başkenti idi. Üniversite iki ülke arasındaki anlaşmayla uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. İki ülke üst düzey bürokratlardan oluşan 10 kişilik bir Mütevelli Heyet tarafından yönetilmiştir. Üniversitenin 10.000 civarında öğrencisi var ve bu öğrencilerden 2400den fazlası Türkiye'den ve diğer Türk Cumhuriyet ve topluluklarındandır.<sup>83</sup>

Bölgedeki ikinci üniversite 30.09.1995 tarihinde kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesidir. Üniversite, Yesevi Üniversitesi'nin aksine doğrudan doğruya Türk ve Kırgız hükümetine bağlıdır. Üniversitenin kuruluşundaki hükümetler arası anlaşmaya göre Türkiye hükümetinden 25 yıl süreye destek beklenmektedir. Üniversitenin 2000 civarında olan öğrencisi ve Türk dünyasının çeşitli bölgelerinden

---

<sup>82</sup> DPT Raporu, 2000, s. 295.

<sup>83</sup> [www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com\\_contentview=article&qid=1&itemid=2](http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_contentview=article&qid=1&itemid=2)



900'e yakın kız ve erkek mezunu vardır.<sup>84</sup> Halen Manas Üniversitesi'nde toplam 2187, 251'i Türkiye'den gelen öğrenciler öğrenim görmektedir.<sup>85</sup>

Türk müteşebbisleri ve vakıfları tarafından, Orta Asya Cumhuriyetlerinde eğitim vermek üzere kurulan üniversiteler ve mevcut üniversiteler bünyesinde açılan fakülte, bölümlere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Azerbaycan'da Kafkas Üniversitesi<sup>86</sup>, Çağ Öğretim İşletmeleri A.Ş. tarafından 1993 yılında açılmıştır. 1991 yılında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından Türk Dünyası İşletme Fakültesi ve 1992 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.<sup>87</sup>

Kazakistan'da 1991 yılında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından Abay Devlet Üniversitesi Türk Dili Bölümü, 1993 yılında Kızılorda Pedagoji Üniversitesi Türk Dili Bölümü açılmıştır. Daha sonra Dünya Dilleri Üniversitesi ve Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi'nde de Türk Dili Bölümleri açılmıştır. 1996 yılında da Süleyman Demirel Üniversitesi açılmıştır.

Kırgızistan'da, 1993 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Osh Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1996 yılında da Sebat Eğitim Kurumları tarafından Atatürk Alatoo Üniversitesi, açılmıştır.<sup>88</sup> Bununla birlikte Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1997 yılında Kırgızistan Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi,<sup>89</sup> Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından 1993 yılında Türk Dünyası İşletme Fakültesi ile 1996 yılında Uluslararası İlişkiler Bölümü açılmıştır.

Türkmenistan'da ise Başkent Eğitim Şirketi tarafından 1994 yılında Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Mahtumkuli Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.<sup>90</sup>

### ***Türk Liseleri***

Bölgede Türk liseleri olarak adlandırılan okullar Türkiye'de bir cemaatin okulu

---

<sup>84</sup> Karasar, a.g.m., s. 157-158

<sup>85</sup> <http://oidb.manas.kg/pdf/OGRLIST-3pdf>.

<sup>86</sup> <http://www.qafqaz.edu.az/content/index2.php?content=fakulteler&title=Fakulteler>

<sup>87</sup> <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/tanitim.asp?id=6>

<sup>88</sup> A.g.web sayfası.

<sup>89</sup> A.g.web sayfası.

<sup>90</sup> A.g.web sayfası.

olarak nitelendirilmektedir. Kazakistan'da 27 Kazak-Türk Lisesi, Kırgızistan'da 15 Kırgız-Türk Lisesi, Türkmenistan'da 18 Lisesi ve Azerbaycan'da 12 Lise bulunmaktadır.<sup>91</sup> “Özbekistan’da 18 Türk okulu bulunuyordu. Ancak Kerimov, Türk okullarının ‘Nurculuk tarikatı tarafından kurulduğunu’ gerekçe göstererek 1998’de kapatma kararını almıştır”.<sup>92</sup>

Milli Eğitim Bakanlığı'nın halen Orta Asya Cumhuriyetlerinde faaliyette bulunan 8 ilk ve orta öğretim kurum ile dil eğitim merkezleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıda gösterilmektedir. Milli Eğitimin kurduğu resmi 8 okulun yanında 5 ülkede 90 özel kolejnin bulunması bölgede Türk okullarına yönelik bir talep olduğu ve Türk devletin bu talebi karşılayamadığını göstermektedir.

**Tablo 1.2. Türk Cumhuriyetleri İle Türk ve Akraba Topluluklarında Bulunan Eğitim Öğretim Kurumları ve Yaygın Mesleki Eğitim Merkezleri ile Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezlerinin Öğrenci Sayısal Dağılımı (23/06/2009)**

| ÜLKE ADI    | OKUL ADI                                                 | AÇILIŞ TARİHİ | ÖĞRENCİ SAYISI |     |     |       |     |      |         |
|-------------|----------------------------------------------------------|---------------|----------------|-----|-----|-------|-----|------|---------|
|             |                                                          |               | T.C.           |     |     | DİĞER |     |      | GN.TOP. |
|             |                                                          |               | K              | E   | T   | K     | E   | T    |         |
| Azerbaycan  | Bakü Türk İlköğretim Okulu                               | 14/08/2000    | 337            | 370 | 307 | 35    | 42  | 77   | 784     |
|             | Bakü Türk Anadolu Lisesi                                 | 10/08/1993    | 35             | 55  | 90  | 77    | 161 | 238  | 328     |
|             | Bakü Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi             | 21/06/1994    | -              | -   | -   | 361   | 342 | 703  | 303     |
| Kazakistan  | Almatı Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi           | 16/04/1996    | -              | -   | -   | 882   | 90  | 972  | 972     |
|             | Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi                            | 26/02/1996    | -              | -   | -   | 157   | 136 | 293  | 293     |
| Kırgızistan | Bişkek Türk İlköğretim Okulu                             | 01/07/1999    | 113            | 134 | 247 | 6     | 3   | 9    | 256     |
|             | Cumhuriyet Yetenekli Çocuklar Kırgız Türk Anadolu Lisesi | 08/07/1993    | 14             | 16  | 30  | 69    | 74  | 143  | 173     |
|             | Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi                    | 08/10/1992    | -              | -   | -   | 168   | -   | 168  | 168     |
|             | Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi           | 29/01/1996    | -              | -   | -   | 1566  | 603 | 2169 | 2169    |
| Özbekistan  | Taşkent Türk İlköğretim Okulu                            | 21/10/1993    | 113            | 149 | 262 | -     | 1   | 1    | 263     |

<sup>91</sup> <http://www.turkokullari.com.tr>

<sup>92</sup> Bkz. Fethullah Gülen’in Eğitim İmparatorluğu, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1080108>, <http://www.turkokullari.com.tr>

|                     |                                                    |            |            |             |             |             |             |             |            |
|---------------------|----------------------------------------------------|------------|------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|------------|
| <b>Türkmenistan</b> | Aşgabat Türk İlköğretim Okulu                      | 06/08/1993 | 189        | 205         | 394         | 103         | 165         | 268         | <b>662</b> |
|                     | Aşgabat Türk Anadolu Lisesi                        | 06/08/1993 | 30         | 27          | 57          | 65          | 89          | 154         | <b>211</b> |
|                     | Aşgabat Türkiye Türkçesi Eğitim ve Öğretim Merkezi | 06/08/1993 | -          | -           | -           | 626         | 140         | 766         | <b>766</b> |
|                     | Aşgabat Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi              | 26/02/1996 | 37         | 2           | 39          | 118         | 112         | 230         | <b>269</b> |
|                     |                                                    |            |            |             |             |             |             |             |            |
|                     |                                                    |            |            |             |             |             |             |             |            |
| <b>TOPLAM</b>       | -                                                  | <b>870</b> | <b>960</b> | <b>1830</b> | <b>4649</b> | <b>2212</b> | <b>6861</b> | <b>8691</b> |            |

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı Raporu, 2009

Bununla birlikte Türkçeyi daha yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve Türkçeyi en iyi öğrenenleri ödüllendirmek amacıyla 2003 yılından beri Uluslararası Türkçe Olimpiyatları düzenlemektedir. Katılımcılar tüm dünyadaki Türk okullarında okuyan öğrencilerdir. Katılımcı sayısı ve ülkesi her geçen yıl artmaktadır. 2003 yılında 17 ülkeden katıldıysa, 2006 yılında ise yapılan yarışmaya 84 ülkeden; 2007 yılında yapılan yarışmaya 100 ülkeden; 2008 yılında yapılan yarışmaya 110, 2009 yılında 115 ülkeden yarışmacılar katılmışlardır. Bu olimpiyatlar, yurt dışında Türkçeye ve Türk okullarına karşı büyük bir ilgi uyandırmaktadır.<sup>93</sup>

...“Türk dış politikası açısından, soğuk savaş ve Sovyet sonrası dönemde yeni koşullarda ortaya çıkan bu bölgeyi görmezden gelmek düşünülemezdi. Türkiye, yeni komşuları ve varoldukları sisteme yönelik bir bölgesel politika ortaya koymak durumundaydı, dolayısıyla bu yeni dış politika yönelimi bir zorunluluktur”.<sup>94</sup>

Fakat ikili ilişkileri değerlendirdiğimizde tüm bu yukarıda belirttiğimiz başarılarla rağmen, literatürün büyük kısmında, Türkiye’nin Orta Asya cumhuriyetlerinde genel çerçevede başarısız olduğuna dair bir tablo ortaya konmaktadır. Bu başarısızlık nedenlerini Karasar, şu şekilde özetlemektedir: “ilk olarak, Türkiye, bölgede kayda değer ekonomik ve siyasi bir rol oynayabilmek için gerekli olan finansal araçlar ve kaynaklardan yoksundur. İkinci olarak, demokrasi, laiklik ve piyasa ekonomisine vurgu yapan “Türk modeli”, siyasi demokrasinin

<sup>93</sup> <http://www.turkceolimpiyatları.org/>,

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1\\_T%C3%BCrk%C3%A7e\\_Olimpiyatları%C4%B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_T%C3%BCrk%C3%A7e_Olimpiyatları%C4%B1)

<sup>94</sup> Çaman, a.g.m., s.208.

yayılmasından çok, kişisel güçlerini sürdürmekle ilgili olan Sovyet dönemi otokratları arasında ilgi uyandırmamıştır. Üçüncü olarak, Türk yetkilileri, ilk etapta, Orta Asya ile olan ilişkilerde patronluk taslayan bir yaklaşım benimsemişler ve genellikle en iyisini bilen “büyük ağabey” gibi davranmışlardır. Dördüncü olarak, Türkiye’nin AB’ye yönelik dış politikası, iç sancıları Kürt meselesi, köktendincilik, artan ekonomik problemler Orta Asya’ya yönetebileceği dikkatin ve kaynakların miktarını sınırlamıştır”.<sup>95</sup>

Herşeye rağmen Türkiye ile Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler kapsamlı ve uzun vadelidir. Devlet’in ifade ettiği gibi “Türkiye eski Sovyet coğrafyasında bağımsızlığını kazanan ülkelerde sesini duyurdu mu?” sorusuna, “evet” cevabını vermek mümkün”dür. Bu ise ikili ilişkiler alanında gayretlerin tamamen boşa gitmediğinin göstergesidir.<sup>96</sup>

---

<sup>95</sup> Karasar, a.g.m., s.166 içinde F. Stephen Larrabee, Ian O. Lesser, (ed.) Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty, RAND, 2003. Santa Monica, s.100-101.

<sup>96</sup> Nadir Devlet, “Türkiye’nin Avrasya’ya Yönelik Kültür Politikaları”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası (1989-2006) (Avrasya Üçlemesi II)**,s. 205, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara, Eylül 2007, s. 209-211.

## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE’DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA YAPAN KURUMLAR

Soğuk savaş döneminde, Türkiye’de Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilgili bilgi üretmeye yönelik yeterince kurumların bulunmaması, araştırmacı az yetiştirilmiş olması nedeniyle bilimsel bilgi eksikliği ortaya çıkıyordu. Fakat Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardan başlayarak Türkiye’de bölge ile ilgili her alanda gerek ekonomik gerekse kültürel ilişkileri kolaylaştırmak için gerek resmi, gerekse özel kurumlar açılmaya başlamıştır. Elbette, bu kurumların bir kısmı devlet tarafından desteklenen resmi kurumlar, bir kısmı da üniversitelere bağlı birimler, vakıf, dernek gibi sivil toplum kuruluşları idi.

Türkiye’de 1991 öncesi çalışmalarını çeşitli şekillerde Türk kültürünü, tarihini araştırmaya, incelemeye ayırmış, Türkçülük ve Turancılığı benimsenmiş olan Türk Ocakları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türkiye Milli Kültür Vakfı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü gibi yarı resmi, özel kuruluşlar vardı. “Bunların dışında daha ziyade dini maksatlar ile yıllarca ateist Sovyet esaretinde kalan Türk halklarının gençlerine İslam’ı öğretmeyi hedefleyen sivil toplum kuruluşları vardı. Bunlar arasında Türkiye Diyanet Vakfı, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Hz. Akşemseddin Vakfı, İlim Yayma Vakfı, Hakyol Vakfı sayılabilir”.<sup>1</sup>

1991 sonrası Orta Asya ve Kafkasya’da yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, Türkiye’de bölge ile ilgilinin artması yanında, yukarıda belirttiğimiz gibi siyasi, ekonomik ve ticari, kültürel ilişkilerin yoğunlaşmasını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ilişkilerin sağlıklı sürdürülmesi için bölge ülkelerinin tarihi, mevcut ekonomik, sosyal durumları, yeraltı zenginlikleri, potansiyeli, stratejisi hakkında bilgiye ve somut kurumlara ihtiyaç vardı. Bunun sonucu olarak Türkiye’de bölge ile ilgili çok sayıda araştırma merkezleri, enstitüler, sivil toplum örgütleri gibi kurumlar oluşturulmuştur.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Karasar, a.g.m., s. 151.

<sup>2</sup> Solak, ag.e. s. 12.

Devlet tarafından kurulan kurumlar bölgede ortaya çıkan yeni bağımsız ülkelerin kalkınma çalışmalarına yardım sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bunun yanı sıra bölge ile ilgili fonksiyonel bilgi üretmek amacıyla üniversitelerde akademik birimler oluşmaya başlamıştır. Üniversitelere bağlı bölge ile ilgili birimler, masaların kurulması daha bilimsel ve objektif çalışmaların yapılmasını sağlayacaktır.

Toplumlara ilişkin ilişkilerin yoğunlaşması, çok sayıda milletlerarası nitelikte kongre, sempozyum, panel türü çalışmalar yapılmasını hızlandırmıştır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak bölgeye yönelik yayın yapan süreli yayınlara yenilerinin eklenmesi de hız kazanmıştır. Bunların en bilinen örnekleri arasında Avrasya Dosyası, Avrasya Etüdları, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Bilig, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Kardeş Edebiyatlar dergileri sayılabilir. Yine bu dönemde çok sayıda ansiklopedi, antoloji, sözlük, ülke raporları ve ortak eserlerin yayınlanması dikkat çekici çalışmaların arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Atatürk Araştırma Merkezi, TİKA, TOBB, İTO, Kültür Bakanlığı gibi kamu kurum ve kuruluşların yayınları zikredilmelidir.<sup>3</sup>

Giderek bölge ile ilgili sadece bilgi değil, bunun yanı sıra politika üreten bağımsız stratejik araştırma merkezleri çoğalmaya başlamıştır. Bu araştırma merkezleri “kendi dünya görüşü süzgeci ile gördüğü “gerçekler”i zaman içinde Türkiye’de bir “uzmanlaşma” süreci başlatmıştı”.<sup>4</sup>

Daha önce söz ettiğimiz gibi bölge ile çalışmalarını ta 1980’li yıllardan beri sürdüren pek çok sayıda vakıf, dernekler vardı. Belki bu kurumlar bilgi üretmekten daha ziyade Orta Asya’ya yönelik kendi fikirlerini üretiyordu. Fakat, 1991 sonrası bölgeyle ilgili daha geniş bir çerçevede vakıf, dernekler oluşmaya başladı.

Özetle, Türkiye’de Orta Asya bölgesine yönelik kurulan kuruluşları şöyle sınıflandırabiliriz:

1. Devlet tarafından kurulan veya finanse edilen kurumlar (TİKA, TURKSOY, ECO, Türk-PA);
2. Üniversiteler içinde kurulmuş veya üniversitelere bağlı birimler;
3. Bağımsız ve kar amacı gütmeyen düşünce kuruluşları (ASAM, TASAM, USAK, KÖKSAY, TÜRKSAV vs);
4. Sivil toplum kuruluşları (vakıf ve dernekler);

---

<sup>3</sup> Solak, a.g.e., s.13.

<sup>4</sup> Karasar, ag.m., s. 149.

## **2.1. TÜRKİYE’DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ KURULAN RESMİ KURUMLAR**

Türkiye’de bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik, kültürel vb. ilişkiler kurma ve bu ilişkileri geliştirmek amacıyla oluşturulan en önemli kurumlar TİKA, TÜRKSOY, ECO, Türk-Pa gibi resmi kurumlardır.

Bu bölümde söz konusu kurumlar ve faaliyetleri hakkında genel hatlarıyla bilgi verilecektir.

### **Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)**

Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Türkiye’nin bölge ülkeleri ile kurduğu ilişkilerini yürütmek için oluşturduğu en önemli resmi kurumların başında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) gelmektedir.

TİKA, başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler olmak üzere pek çok dost ülkenin kalkınmasına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında işbirliğini projeler ve programlar aracılığı ile geliştirmek ve Türkiye’nin sözkonusu ülkelere sağladığı doğrudan yardımın daha etkin bir şekilde koordine edilmesini temin etmek amacıyla Bakanlar Kurulu’nun 24 Ocak 1992 tarihli kararıyla kurulmuştur. 28 Mayıs 1999 tarihinde Başbakanlığa bağlanan TİKA, 2001’de çıkarılan yasayla ilgili Devlet Bakanlığı’na karşı sorumlu bir tüzel kişiliği haline getirilmiştir.

Son dönemlerde TİKA’nın strateji derinliği eskisinden çok daha fazladır, kurumun misyonu artık Türkçe konuşulan coğrafyadan daha geniş bir alana odaklıdır.<sup>5</sup> Artık TİKA kendini “dünya örgütü” olarak kabul ettirmeye başlamıştır.

TİKA, Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere, 3 kıta ve 37 ülkede görev yapan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yegane “Teknik Yardım Kuruluşu”dur. TİKA’nın 20 ülkede koordinatörlük ofisi bulunmaktadır. TİKA koordinatörlük ofisleri kısaca “Avrasya” ülkeleri olarak adlandırılan Orta Asya’da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Moğolistan ve Afganistan; Kafkasya’da

---

<sup>5</sup>TİKA 2004 Faaliyet Raporu, Ankara,T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2005

Azerbaycan, Gürcistan ve Karadağ; Karadeniz’de, Ukrayna ve Moldova; Balkanlar’da Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Kosova; Ortadoğu’da Filistin; Afrika’da Etiyopya, Senegal ve Sudan’dır.<sup>6</sup>

TİKA, 2007 yılında Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yönelik irili ufaklı 1.149 proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu rakam TİKA’nın 2007 yılında gerçekleştirdiği toplam faaliyetin %39’unu oluşturmaktadır. TİKA faaliyetinin diğer %24’nü Balkan ve Doğu Avrupa ülkeleri, %17’sini Afrika ülkeleri, %11’ni Ortadoğu ülkeleri ve %6’nı ise Uzak Doğu ülkeleri paylaşmaktadır.<sup>7</sup>

Ancak burada önemli bir husus TİKA faaliyetlerinin yüzde 39’unun Orta Asya ve Kafkasya’ya yönelikken bu faaliyetlerin bütçesinin toplam TİKA bütçesi içinde çok daha yüksek bir orana tekabül etmesidir.

TİKA’nın 2007 yılında toplam 544.95 milyon dolarlık harcamasında ilk sırayı 308.04 milyon dolarla Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri alırken, bunu sırasıyla 109.14 milyon dolarla Ortadoğu ülkeleri, 80.87 milyon dolarla Balkan ve Doğu Avrupa ülkeleri, 30.97 milyon dolarla Afrika ülkeleri, 13.43 milyon dolarla Uzak Doğu ülkeleri izlemektedir.<sup>8</sup>

Bu rakamlar TİKA faaliyetlerinde Orta Asya ve Kafkasya’ya verilen önemi açıkça göstermektedir.

TİKA projeleri öncelikle sosyal-ekonomik altyapılar ile üretim sektörü ve iletişimin geliştirilmesi ile kültürel işbirliğinin sağlanmasına yöneliktir. TİKA’nın bu ülkelerde gerçekleştirdiği önemli proje ve faaliyetlere örnek vermek gerekirse; Kazakistan’da Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin Restorasyonu, İstatistik Ajansı’na Teknik Yardım Sağlanması, El Halıcılığının Geliştirilmesi; Kırgızistan’da Kırgız-Türk Kemik İliği Nakli Merkezi, İstatistik Geliştirme Projesi, Kırgız El Yazmaları Projesi; Özbekistan’da Modern Seracılık Projesi, Mohlarayım Meslek Edindirme Projesi, Antepfıstığı Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi Projesi; Türkmenistan’da Sultan Sancar Türbesi’nin Restorasyonu, Tavukçuluğun Geliştirilmesi Projesi;

---

<sup>6</sup> <http://www.tika.gov.tr/TR/>

<sup>7</sup> TİKA, 2007 Turkish Development Assistance Report, Ankara, 2009, s. 34.

<sup>8</sup> A.g.e., s. 35.



Azerbaycan’da Organize Sanayi Bölgesini Oluşturma Projesi, Toprak Analiz Laboratuvarı Projesidir.<sup>9</sup>

Bunun dışında konumuz açısından önemli olan faaliyet ve destekler, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yönelik rapor, etüd, araştırma, konferans, kongre, seminer, toplantı, fuar, şenlik, festival, konser, sergi düzenlenmesidir.

Örneğin, TİKA 1992-2002 döneminde Avrasya ülkelerine yönelik 35 (%3.0) rapor, etüd, araştırma, fizibilite, master plan, kalkınma planı hazırlamıştır. TİKA aynı dönemde Avrasya ülkelerine yönelik 293 (%24.8) yayın faaliyetinde bulunmuştur.<sup>10</sup>

TİKA’nın kültürel faaliyet ve çalışmalarının iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi kendi koordinatörleri aracılığı ile gerçekleştirdiği projeler ve yine kendi ürettiği bilgilere dayalı yayınladığı bülten, etüd, rapor, kitap ve tez gibi eserlerdir.

TİKA ayda bir o ayki faaliyetlerini içeren Avrasya Bülteni yayınlamaktadır. Bunun yanında TİKA’nın yılda iki kez yayınlanan Avrasya Etüdları adlı hakemli bir dergisi bulunmaktadır ve 2009 yılında 35. sayısı çıkmıştır. Avrasya Etüdları’nda bölgeyle ilgili akademik nitelikli makaleler yayınlanmaktadır.

TİKA ayrıca iki türlü rapor yayınlamaktadır. Bunlardan ilki yıllık faaliyetlere ilişkin raporlardır diğeri ise ülke koordinatörlerinin hazırladığı “Ülke Raporları”dır ki bu raporlarda ülkeye ait temel bilgiler yer almaktadır.

Ayrıca kitap yayınları da bulunmaktadır. Ancak TİKA’nın resmi internet sitesinde bu yayınlarıyla ilgili bilgiler maalesef yetersizdir. Sözgelimi ülke raporlarının çoğu eski tarihlidir ve içeriklerinin de güncelleştirilmesi gerekmektedir. Biz bu çalışmamızı yaparken ülkelerle ilgili güncel temel bilgileri CIA’nın resmi sitesinden almak zorunda kaldık. Yine kitap yayınları ile ilgili internet sitesinde en son 2007 yılında yayınlanan kitaplar yer almaktadır ve bunlardan birinin kapağında 91. yayın olduğu zikredilmektedir. Buradan 100 civarında kitap yayınlandığı anlaşılmaktadır.

---

<sup>9</sup> T.C. Başbakanlık TİKA, **Orta Asya ve Kafkasya, Projeler ve Faaliyetler**, 2006-2007  
www.tika.gov.tr

<sup>10</sup> Tayfun Atamaca, “**Teknik Yardım Projelerinin Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi**”, Uzmanlık Tezi, T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 2004, s.104

TİKA'nın kültürel faaliyetler konusundaki çalışmalarının ikinci bir boyutu bulunmaktadır ki bu da kendi dışındaki Türkiye'den veya bölge ülkelerinden kimi kurumların düzenlediği etkinliklere sağladığı maddi destektir.

Biz TİKA'nın bu desteğini önemsiyoruz. Kurulduğundan beri akademik çevreler başta olmak üzere pek çok kurumun düzenlediği toplantı, kongre, konferans, seminer, sempozyum konser, sergi vb etkinlikler TİKA'nın mali desteği ile gerçekleştirilmiştir. Bu tür etkinlikler karşılıklı olarak akademisyen ve aydınların tanışmalarını, ilişki kurmalarını sağladığı gibi uluslararası interdisipliner çalışmaların da zeminini oluşturması bakımından önemlidir.

Örneğin, 2003 yılı sonu itibariyle 150 den fazla seminer gerçekleştirilmiş ve bu etkinliklere 3068 uzman ve üst düzey yönetici katılmıştır.<sup>11</sup>

TİKA gerek Türkiye'de yapılan bu tür etkinliklere bölge ülkelerinden gelen katılımcıların ulaşım-konaklama gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekse bölge ülkelerinde yapılan benzer etkinliklerin organizasyon masraflarını karşılayarak kültürel ilişkilerin yürümesi ve geliştirilmesinde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Pek çok etkinliğin TİKA'nın desteği olmadan gerçekleştirilebilmesi neredeyse mümkün değildir.

TİKA, 1993-1997 yılları arasında UNDP ile işbirliği halinde; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Moğolistan, Arnavutluk, Kenya, Hırvatistan ve Romanya'da çeşitli kamu kurumlarına kısa ve uzun süreli danışman göndermiştir. Programın amacı, anılan ülkelerle Türkiye arasındaki teknik işbirliğini geliştirmek ve gönderilecek uzmanlar aracılığıyla bu ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmaktır.

Bunun yanında TİKA, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), TÖMER işbirliğinde: 1992-1999 yılları arasında Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'da yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerin dış temsilciliklerinde görev alacak personelin eğitimi amacıyla programlar

---

<sup>11</sup> Parlak, a.g.e, içinde 2003 yılı sonu itibariyle; Arnavutluk'tan 127, Azerbaycan'dan 186, Bosna-Hersek'ten 77, Bulgaristan'dan 155, Ermenistan'dan 142, Gürcistan'dan 216, Kazakistan'dan 286, Kırgızistan'dan 242, Makedonya'dan 67, Moğolistan'dan 166, Moldova'dan 203, Rusya'dan 174, Ukrayna'dan 187, Tacikistan'dan 32, Türkmenistan'dan 104 ve Özbekistan'dan 200 katılım gerçekleşmiştir. E. Acar, 2004, s. 22-33.

düzenlemiştir. Söz konusu eğitim programlarında; değişik ülkelerden 1992’de 27, 1993’te 26, 1994’te 40, 1995’de 66, 1996’da 66, 1997’de 37, 1998’de 35 ve 1999 yılında 42 olmak üzere toplam 339 diplomat eğitim görmüştür.<sup>12</sup>

TİKA, T.C. Merkez Bankası ve diğer Türk Bankaları ile işbirliği halinde Avrasya ülkelerine dönük bankacılık eğitim programları gerçekleştirmiştir. Kasım 2000’de düzenlenen ilk eğitim programına, 10 ülkeden 20, Kasım 2001’de düzenlenen ikinci programda, 8 ülkeden 15, Mayıs 2002’de düzenlenen üçüncü eğitim programında 9 ülkeden 17, Haziran 2003 tarihinde yapılan dördüncü eğitim programında 8 ülkeden 16 kişi olmak üzere 18 ülkeden toplam 68 uzman eğitimden geçirilmiştir.<sup>13</sup>

Bilişim alanında işbirliği yapılmasına yönelik olarak TİKA Başkanlığı, Türkiye Bilişim Derneği ve Türkiye Bilişim Vakfının işbirliğiyle Ekim 2001’de, İstanbul’da *Türk Cumhuriyetleri Bilişim Sivil Kuruluşları Forumu*<sup>14</sup> ve Ekim 2002’de *II. Türk Cumhuriyetleri Bilişim İşbirliği Forumu* düzenlenmiştir.

Bir diğer çalışma ise Kafkasya, Orta Asya ve Balkan ülkelerinden üniversite rektörlerini bir araya getirmeyi amaçlayan *Türk Dünyası Rektörleri Daimi Konferansı*dır. Daimi konferansın ilk toplantısı 1993 yılında Ankara’da, ikinci toplantısı 1995 yılında Bışkek’te, üçüncüsü Kasım 1997’de İstanbul’da yapılmış, kurucu üye olan beş “Türk cumhuriyeti” ile KKTC’nin yanı sıra Saray-Bosna, Moldova ve Tacikistan üniversiteleri de gözlemci olarak katılmıştır.<sup>15</sup>

TİKA, eğitim alanında yürütölen çalışmaların yanı sıra ortak költörel değerlerin öne çıkarılması, bu alanda faaliyet gösteren kuruluşlar arasında işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve bu alanda yürütölen faaliyetlerin koordinasyonunu sağlama görevini de yerine getirmektedir.

Aynı amaca yönelik olarak yürütölen bir başka alışma *Türk Dünyası Müzikleri CD’sinin* hazırlanmasıdır. Költür Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu’na, her türlü gideri TİKA tarafından karşılanmak suretiyle iki CD’den oluşan Türk Dünyası Müzikleri hazırlatılmış, yurtiçinde ve bölge ölkelerinde

<sup>12</sup> TİKA Faaliyet Raporu, 1996, s. 12; **TİKA Faaliyet Raporu**, 1998, s. 19.

<sup>13</sup> Parlak, a.g.e., içinde **Avrasya Bülteni**, TİKA Yayınları, Sayı 12, Temmuz 2003, s. 10.

<sup>14</sup> A.g.e., içinde **TİKA Faaliyet Raporu**, 2002, s. 84.

<sup>15</sup> TİKA Kitapçık, 1993, s. 43; **TİKA Faaliyet Raporu**, 1996, s. 13.

dağıtımı yapılmıştır.<sup>16</sup> CD’de bağımsız “Türk cumhuriyetleri”nin yanı sıra diğer Türk topluluklarından da eserler yer almaktadır.

Bundan sonra da söz konusu etkinliklerde TİKA önemli bir yere sahip olacaktır, ancak TİKA’nın bu tür desteğini uluslararası araştırma projelerine yöneltmesi çok daha verimli ve yerinde olacaktır.

### **Türk Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)**

Türk Kültürü ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY), Türk kültür ve sanatının geliştirilmesi, öğretilmesi, yaygınlaştırılması, tanıtılması ve Türkiye ile diğer “Türk” cumhuriyetlerinin kültürel ilişkilerin çok taraflı olarak geliştirilmesi amacıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan’ın kültür bakanları tarafından Temmuz 1993’te Almatı’da düzenlenen *Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları III. Toplantısı* sırasında 12.07.1993 tarihinde imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Kuruluşundan sonra diğer bazı Türk toplulukları özerk bölgelerde kuruluşa gözlemci üye olarak katılmışlardır. Üye ve gözlemci üyeler çalışmalarda eşit haklara sahiptirler.<sup>17</sup>

Teşkilatın amaçları arasında; Türk Dilini konuşan ülkeler ve halklar arasında kültürel ve sanatsal ilişkileri geliştirmek için çeşitli program ve projeleri hayata geçirmek, yarışmalar ve ortak organizasyonlar düzenlemek, tiyatro, opera, bale, müzik, halk dansları gibi alanlarda gösteriler, festivaller düzenlemek, üye ülkeler ve halklar arasında uzun vadeli, kalıcı, ortak kültürel kimliği tanıtıcı bir işbirliği ortamı yaratmak ve bu ortamın devamlılığını sağlamak bulunmaktadır.<sup>18</sup>

TÜRKSOY teşkilatının ev sahibi ülkesi Türkiye Cumhuriyeti’dir. Resmi dili Türkçe, yönetim merkezi Ankara’da yerleşiktir. TÜRKSOY’un faaliyetleri kuruluşundan itibaren Türk Dili Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları tarafından desteklenmektedir.

<sup>16</sup> Parlak, a.g.e., içinde **TİKA Faaliyet Raporu** 2002, Ankara, s. 70.

<sup>17</sup> TÜRKSOY teşkilatına gözlemci üye statüsü ile Rusya Federasyonuna bağlı Altay, Başkurdistan, Hakas, Saha-Yakut, Tataristan, KKTC, Tıva ve Moldova Cumhuriyeti’nden Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi de katılmıştır. <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/turkmen/3-4.htm>; C. Hakan Arslan, “Türksoy Uzun Bir Yolun Öyküsü”, **TÜRKSOY Dergisi**, Temmuz-2004, s. 10.

<sup>18</sup> <http://www.turksoy.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7AFBDF5FE2807687E0223>

Kurum tarafından üye ülkelerden sanatçıların buluşmalarını, kaynaşmalarını ve ortak projelere imza atmalarını sağlayan; ressamlar, fotoğrafçılar ve şairler buluşmaları, opera günleri ve tiyatro festivalleri gibi, artık gelenekselleşen çeşitli etkinlikler yapılmaktadır.

TÜRKSOY'un düzenlediği üç temel buluşmaları vardır. Bunlar her sene düzenlenen TÜRKSOY Ressamlar Buluşması, TÜRKSOY Şairler Buluşması ve TÜRKSOY Fotoğrafçılar Buluşmasıdır.

Örneğin, bu sene XII TÜRKSOY Ressamlar Buluşması Samsun'da ve Amasya'da yapılmışsa, IV TÜRKSOY Fotoğrafçılar Buluşması ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde başlayıp, sonra Samsun'da devam ettirilmiştir.

TÜRKSOY'un Türk Dili konuşan halklar için ortaya koyduğu önemli bir faaliyet alanı da hiç şüphesiz yayınlarıdır. TÜRKSOY'un sürekli yayınları olan üç ayda bir çıkan TÜRKSOY dergisi ve TÜRKSOY ressamlar buluşmalarının katalogı "Ayların Parıltısı" Kitabı, TÜRKSOY fotoğrafçılar buluşmalarının katalogı "Kaçkınlar"dır.

TÜRKSOY şimdiye kadar Türk kültürünün ortak değerlerini, şahsiyetlerini fikri ve edebi eserlerini tanıtmak amacıyla 32 civarında kitap ve prestijli yayın yapmıştır.

TÜRKSOY'un ilk kitabı Manas Destanı idi. Sonra kazak aydını Abay hakkındaki Türkçe ve Kazakça eser takip etti. Türkçe-Başkurtça yayımlanan Başkurt halk destanları, Tatarçası ile sunulan Edigey Destanı, Hakaşça-Türkçe Huban Arığ Destanı, Azerbaycan dilindeki Dede Korkut Ansiklopedisi yayımlandı; Kül-Tegin adlı eser ise Tıvaca ve Türkçe baskısı ile hem akademisyenler, hem de Tıva halkından büyük ilgi görmüştür. Daha sonra Türkmence yayınlanan Şiir Antalojisi, Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler, Kök Türk Tarihi, Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri vs. yayınlar içerisinde yerini aldı.

TÜRKSOY, "Türk Dünyası'nın UNESCO'su gibi büyük öneme sahip uluslararası bir kurumdur. Fakat, tüm faaliyetlerini değerlendirdiğimiz ve TİKA ile karşılaştırdığımız zaman TÜRKSOY faaliyetlerinin yetersiz kaldığını söylemek mümkündür.

Öncelikle TÜRKSOY bir kültürel kuruluş olmasına rağmen faaliyetlerinde sadece sanatla sınırlı kalmış olduğuna tanık oluyoruz. TÜRKSOY'un yayın dilinin Türkçe olmasına rağmen tüm yayınlarında bir sayfası türkçe bir sayfası rusçadır. Örneğin, son yayınladığı “Nevruz Kutlamaları” dergisidir.

Anlaşılabacağı üzere, TÜRKSOY'un tüm etkinlikleri Türkiye'de gerçekleşmektedir. Bu bir yandan üye ülkelerden gelen şair, sanatçı, fotoğrafçı, ressamların Türkiye'yi görmesini, tanınmasını sağlıyorsa, diğer yandan tüm üye ülkelerini kapsamadığını göstermektedir. Bu TÜRKSOY'un sadece Türkiye'de kendisinden çok söz ettirmesine diğer ülkelerde ise çok tanınmamasına yol açmaktadır.

### **Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)**

ECO, 1964 yılından 1979 yılına kadar faaliyet gösteren Merkezi Anlaşma Örgütünün (CENTO) adı değiştirilerek kurulan<sup>19</sup> Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Kuruluşunun (RCD) yerini almak ve üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini desteklemek amacıyla İran, Pakistan ve Türkiye tarafından 1985 yılında kurulmuştur. 28-29 Kasım 1992 tarihinde Pakistan'da yapılan yönlendirme toplantısında onaylanan kararla, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan ve daha sonra da Tacikistan'ın, katılımıyla, üye ülke sayısı 10'a yükselmiştir.

Karasar'ın ifade ettiği gibi, bu “Türkiye'nin, bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya cumhuriyetlerini taşıdığı uluslararası işbirliği örgütüdür”.<sup>20</sup>

ECO 300 milyonluk pazarı ve zengin doğal kaynakları sebebiyle önemli bir ekonomik güç olma potansiyeli taşısa da üye ülkeler arasındaki ideolojik ve politik farklılaşma dolayısıyla başarılı olamamış bir örgütlenmedir. Üye ülkeler yasal düzenleme altına alınmış bir kurumsal entegrasyon olarak aynı çatı altında buluşsalar da ECO'nun beklentileri karşılayabildiği söylenemez.

---

<sup>19</sup> Parlak, a.g.e., içinde Kona, Gamze Güngörmüş, **Türkiye Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, IQ Yayıncılık, 2002, s. 96.

<sup>20</sup> Karasar, a.g.m., s.154.

Tellal’a göre “sözkonusu ülkeler arasındaki ticari-ekonomik ilişkiler beklenen düzeyde gelişmediği gibi Orta Asya cumhuriyetlerin Türkiye’nin toplam dış ticaretteki payı ihracatta %2,5-3 ise, ithalatta %0,5-1,5 arasında kalmıştır”.<sup>21</sup>

Kuruluşundan bu yana tek tek üye ülkelerin çıkarları ile ortak çıkarlar arasındaki farklılaşma giderek artmış ve üye ülkeler başka ekonomik entegrasyon çabalarına doğru yönelmişlerdir.

Bu gün ECO daha çok ulaşım ve iletişim ağlarının kurulması, petrol boru hatlarının oluşturulması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Denize kıyısı olmayan Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan için İran ve Pakistan önemli bir çıkış yoludur.<sup>22</sup>

ECO başarılı olduğu takdirde, eski İpek Yolu’nu yeniden hayat bulmasının tanıkları olacağız. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ulaştırma ve Haberleşme İşbirliği Komitesi toplantısında alınan karar uyarınca, İpek Yolu’nu doğu-batı yönünde anayol olarak belirlenmiştir. Bu proje Avrupa’dan gelen malların İstanbul’a ulaşmasıyla başlıyor. İstanbul’dan gelen mallar, Anadolu’ya ve buradan da Ermenistan veya Gürcistan sınırlarından Orta Asya’ya ve Çin’e ulaştırılacaktır. İpek yolunun dönüş yolu ise Moğolistan – Türk Cumhuriyetleri – Hazar denizinin kuzeyini takip eden güzergah ve Trabzon sahil şeridinden tekrar İstanbul olacak. Büyük bir otoban projesi olan İpek yolu ticaretinin yanında, turizm sektöründe de yeni bir canlanmayı hedefliyor.

## **TÜRK-PA**

Türkçe Konuşan Ülkeler Parlamentolar Arası Birliği, Türk Dili Konuşan Devletler Zirvesi’nin ürünüdür.

TÜRKPA, 21 Kasım 2008 tarihinde kurulan ve temeli Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesine (TÜRKPA) dair anlaşmaya dayanan parlamantolar arası işbirliğidir. Türk-Pa Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında

---

<sup>21</sup> Tellal, a.g.m., s. 30.

<sup>22</sup> Parlak, a.g.e., s. 60.

imzalanmıştır. Anlaşma, Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmıştır. Bu yüzden Anlaşmaya İstanbul Anlaşması da denilmektedir.

Türk dili konuşan ülkeler arasında parlamenterler asamblesi kurulması fikri, sekizinci zirve toplantısında ele alınmıştı. Dört ülkenin meclis başkanlarının İstanbul'da imzaladığı anlaşma ile bu hedefe ulaşılmış oldu. TÜRKPA'nın kurulması ile Türk dili konuşan ülkeler arasında liderler düzeyindeki temaslara, meclisler düzeyindeki temaslar eklenmiş oluyordu. Başka bir deyişle, bu siyasi işbirliğinin gelişmesi yönünde bir adımdır. Yaklaşık yirmi yıllık deneyim ışığında, Türk dili konuşan ülkelerle işbirliği konusunda Türkiye dış politikasının daha gerçekçi bir zemine oturtulduğunun göstergesidir.<sup>23</sup>

Gelecek TÜRKPA toplantısı, 2009 yılının Eylül ayında Bakü'de yapılacaktır. TÜRKPA her yıl bir kez olmak üzere üye ülkelerde toplanacak ve her toplantıya evsahibi ülkenin meclis başkanı başkanlık edecektir.

Ayrıca, T.C. İstanbul Valiliği Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü, T.C. Başkanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türk Dünyası Çalışma Grubu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Halk Kültürlerinin Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Türk Dünyası Araştırma Şubesi ve yarı resmi olarak kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) de bölgeye yönelik faaliyet göstermektedir.

Bununla birlikte, Türkiye ile Orta Asya cumhuriyetlerinin kültürel ilişkilerinin daha da gelişmesine katkı sağlayan yarı resmi ve özel kurumlar var. Bunlar genelde “Türk Dünyası”na yönelik nadiren faaliyet göstermektedir. Örneğin, Başbakanlık Atatürk Kültür, Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Etkinlikleri vb.

### ***T.C. İstanbul Valiliği Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü***

İstanbul Valiliği bünyesinde faaliyetlerini sürdüren İstanbul Valiliği Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü, T.C. Başbakanlığının Kararıyla 11.03.1993 tarihinde kurulmuştur. Amacı Türk Cumhuriyetleri ile Akraba

<sup>23</sup> <http://www.haberajans.com.tr/haber/> Salı, 27 Ocak 2009



Topluluklarından gelen öğrencilere verilecek hizmetler konusunda araştırma, geliştirme ve çalışmalarda bulunma, rehberlik yapma, yardımda bulunma İstanbul ilinde verilecek sosyal ve kültürel hizmetleri koordine etmektir.

***T.C. Başkanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türk Dünyası Çalışma Grubu  
Türk Cumhuriyetleri Bilgi Teknolojileri Çalışma Grubu (TCBTÇG)***

TİKA'dan sorumlu Devlet Bakanı'nın talepleri doğrultusunda Türkiye ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve KKTC arasında iletişim, bilişim, karşılıklı yazılım kapasitesinin yükseltilmesi ve elektronik ticaret konularında çalışmalar yapmak amacıyla DTM Makamının 05.07.2000 tarih kararıyla kurulmuştur.

Başlangıçta bilgi teknolojileri ile sınırlı tutulan Grubun çalışma alanı, ihtiyaçlar ve Müsteşarlığın görev alanları da dikkate alınarak ekonomi, ticaret, eğitim, kültür ve sosyal konuları da içerecek şekilde, Müsteşarlık Makamının 06.02.2007 tarih kararıyla genişletilmiş olup, bu kapsamda ismi de "**Türk Dünyası Çalışma Grubu**" (**TDÇG**) olarak değiştirilmiştir.

Amaçları; küreselleşme sürecinde dünyada oluşan bölgesel ve küresel birliklerin uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve ticari ilişkilerin gelişmesine olan katkıları dikkate alınarak Türk Dünyasına yönelik çalışmalar yapmak, Türkiye'deki ve Türk Dünyasındaki ulusal ve uluslararası kuruluşlarla koordinasyonu sağlamak, Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Çalışma Grubu üyesi kurum ve kuruluşların görev alanına giren konular doğrultusunda Türk Dünyasıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve ticari ilişkilerin gelişmesini desteklemektir.

TDÇG şimdiye değin 7 adet Türk Dünyası Ekonomi, Bilişim ve Kültür Forumu düzenlemiştir. Forumlar 2001, 2002, 2003 yıllarında Türkiye'de, 2004 yılında Bakü'de (Azerbaycan), 2005 yılında Türkistan'da (Türkistan-Kazakistan), 2006 yılında Bişkek'te (Kırgızistan), 2007 yılında ise KKTC'de yapılmıştır.

Çalıştaylar; I. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı, DTM, TİKA ve Haliç Üniversitesinin katkılarıyla 18 Nisan 2003 tarihinde İstanbul'da, II. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı, Türk Dil Kurumu ile İstanbul Teknik Üniversitesinin katkılarıyla 9-11 Haziran 2006 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiştir.

***T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Halk Kùltürlerinin Araştırma ve Geliştirme Genel Mùdùrlùđù Türk Dũnyası Araştırma şubesi***

Türk Dũnyası Araştırma şubesi çalışmalarını Türkiye dışında yaşayan Türk toplum ve topluluklarıyla ilgili kùltürel boyutlu araştırma ve yayınlarla sürdürmektedir.

Bunun yanı sıra 1950'lerden sonra Türkiye'ye göç eden Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek ve Uygur toplulukları ile ilgili envanter çalışması ve geleneksel özelliklerinin incelenmesi ile ilgili araştırmalarını sürdüren şube 1999 yılında Türkiye'de yaşayan Kazaklar başlıklı bir özel sayı çıkarmıştır.

Önümüzdeki yıllarda Özbek, Kırgız, Türkmen ve Uygurlarla ilgili projeler güncelleştirilerek yayına dönüştürölmesi beklenilmektedir.

Türk Dũnyası Araştırma şubesi, yine aynı adla "Anayurttan Ata Yurda Türk Dũnyası" Dergisini yayınlamaktadır. 3 aylık periyotla yayınlanan dergi, bilim-kùltür-sanat ağırlıklı olup Türkiye içinde ve dışında yaşayan Türk toplum ve topluluklarıyla ilgili bilimsel nitelikli yazılara yer vermektedir. Türk Dũnyası dergisi 24. sayısıyla yayın hayatını sürdürmektedir.

Türk Dũnyası Araştırma şubesi, dergi yayıncılığı, alan araştırmaları ve envanter çalışmalarının yanı sıra yerli ve yabancı bilim adamı, uzman ve ilgili kişilerle Türk Dũnyasını ilgilendiren kùltürel konularda danışmanlık hizmeti de vermektedir.

Türk Dũnyası Araştırma şubesinin doğrudan ya da koordinatörlüğünde gerçekteştirilen çalışmaları şunlardır:

1)"İpek yolu Halk Kùltürü Alan Araştırmaları" (1992-93-94-95-96)

2) "Türk Lehçe ve şiveleri Sözlüğü ve Alan Araştırması".

3) "Türk Dũnyası Nevruz Kutlamaları" (1993-94-95-96-97-98-99) Nevruz kutlamaları ile ilgili yurtdışı araştırmalarının yanı sıra Türk Dũnyası Nevruz özel sayısı, afiş, broşür gibi yayınlar da bulunmaktadır.

4) "Türk Cumhuriyetlerinde Kùltür Profili Araştırması" SİAR tarafından hazırlanıp yayınlandı.

5) "Merv'in 2500. Yılına Armağan" prestij eser projesi (1995-96) yayına hazır hale getirildi.

6) "Manas Destanının 1000. Yılı Uluslararası Sempozyumu" (1995) yapıldı. Ayrıca Türk Dünyası Manas özel sayısı hazırlandı.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlıklarının birleşmesinden sonra Türk Dünyası Araştırma Şubesi Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde çalışmalarına devam etmektedir. Fakat Türk Dünyası Araştırma Şubesi adını taşımamaktadır.

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Orta Asya cumhuriyetlerinin geleneksel halk kültürü, oyunları, yemekleri, masalları, evleri, giyim-kuşamları hakkında alan araştırmaları yapmışlardır. Bu konuda yayın faaliyetleri de bulunmaktadır. Örneğin, "Bağımsızlığın İlk Yılları", "Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları", "Türkmen Halk Masalları" adlı kitapları, II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sem.Bildirileri, Milletlerarası Ahmet Yesevi Sempozyum, Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayları Bildirilerini sayabiliriz. Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bu türlü araştırmalarıyla bölge cumhuriyetlerini tanımayı sağlamakta, bilgi birikiminde katkıda bulunmaktadır.

**Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun birleştirilmesinden oluşmuştur. Bu kurumun "Türk Dünyası"na yönelik tek faaliyeti 1999'da zamanın M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Nadir Devlet ile Dr. Gün Soysal'ın hazırladığı ve enstitü elemanları tarafından Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Tatarca ve Rusçaya çevirilen Türkiye Cumhuriyeti El Kitabı'nı yayımlaması olmuştur.

**Atatürk Kültür Merkezi** "Türk Dünyası" ile ilgili sempozyum bildirileri, altı adet Nevruz ile ilgili eser, içinde "Türk Dünyası"nın da konu edildiği 1994'ten beri yayımlanmakta olan ve 35 sayıya ulaşan Bilge adlı dergiyi yayımlamaktadır. Bunlar dışında kurum, Türk Dünyası Edebiyatı Projesi sunmuştur. Proje kapsamında, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Antolojisi, Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü alt grupları oluşturularak, Türk edebiyatının klasikleri sayılan

edebi şahsiyetlerinin biyografilerinin ve eserlerinin Türk Dünyası'nda yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

**Türk Dil Kurumu**, özellikle düzenlediği Türk Dünyası kongreleri ile ilgi çekmektedir. Ayrıca, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi adıyla bir dergi de yayımlamaktadır.

**İstanbul Büyükşehir Belediyesi** 1999'dan başlayarak "Türk Dünyası"na yönelik her türlü etkinlikte bulunmuştur. Örneğin, 1999'da gerçekleştirilmiş "Türk Dünyası Sinema ve Tiyatro Günleri", Dede Korkut Günleri, 2000 yılın Nisan ayında "Türkmenistan Kültür Günleri", Cengiz Aytmatov Filmleri, "Avrasya" uluslararası konferansı ve 2004 yılında "3. Türk Dünyası Opera Günleri" gerçekleşmiştir.

"Türk Dünyası" ile bilimsel, kültürel, sosyal alanlarda ilgilenenlerin yanında 1992'den sonra bir hayli yarı resmi ve özel kurum ile vakıf kurulmuştur. Bunlardan öne çıkanlar **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü** (TKAE)dür. Yarı resmi olarak Ankara'da Ekim 1961'de kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Kasım 1962'den beri aylık Türk Kültürü dergisini çıkarmaya başlamıştır. 44 yıldan beri yayın hayatında bulunan dergi 515-516 (Mart-Nisan 2006) sayısına ulaşmış bulunuyor. Fakat, bütçe imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle son 20-25 yıldır durgunluğa girmiştir.

## 2.2. TÜRKİYE’DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA YAPAN ÜNİVERSİTELERE BAĞLI AKADEMİK BİRİMLER

1991 yılında Orta Asya’da yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması Türkiye’de bölgeye olan ilginin artmasını sağlamıştır.

Bölge ile ilgili çalışmaların Türkiye’de ta 1928 yılından beri ele alındığını Solak’ın “Türkistan ve Kafkasya” bibliografik çalışmasından görebiliyoruz. Çalışmada 1928 yılından 1960’lı yıllara kadar sadece 43 tez, 213 kitap, 325 makale yayınlanmışken, 1960-1969 yıllar arası bölge ile ilgili yayınların arttığına tanık oluyoruz.

Fakat esas sıçrama Solak’ın belirttiği gibi, 1991 yılında bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllardan başlıyor. “Üniversitelerin özellikle lisansüstü çalışmalarda bölge ile ilgili konulara ağırlık vermeye başlaması, akademik çalışmalarda göze görülür bir artış olmasını sağlamıştır. 90’lı yıllarda konu ile ilgili 180 adet doktora tezi, 600’den fazla yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu dönemde en büyük artış makale sayısında kaydedilmiş ve 4000’e ulaşan rakamla 1990-1999 arası, cumhuriyet döneminin toplamına yakın makale yayınlanmıştır. Daha önceki dönemde konu ile ilgili yayınlar ağırlıklı olarak Turancı, Türkçü çevreler tarafından gerçekleştirilmiş iken, 1992’den itibaren daha bir geniş kesim bölge ile ilgilenmeye başlamış, toplumsal algıda artış olmuştur. Bu dönemde çalışmalar hız ve çeşitlilik kazanmış ve konu ile ilgili çok sayıda araştırma ve yayın yapılmıştır”.<sup>24</sup>

2000-2007 yıllar arasında ise düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüşü, Solak şöyle izah ediyor: “2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler daha soğukkanlı ve rasyonel bir temele oturmuş, ülke ve dünya gündeminde başka konuların ön plana çıkmasıyla daha sakin bir sürece girilmiştir”.<sup>25</sup>

---

<sup>24</sup> Solak, a.g.e., s.13.

<sup>25</sup> A.g.e., s.13.

**Tablo 2.2. Bölge ile ilgili yayınların yıllara göre dağılımı:**

|                  | 1928-<br>1939 | 1940-<br>1949 | 1950-<br>1959 | 1960-<br>1969 | 1970-<br>1979 | 1980-<br>1989 | 1990-<br>1999 | 2000-<br>2007 | TOPLAM |
|------------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|---------------|--------|
| <b>Tezler</b>    | 19            | 16            | 8             | 170           | 251           | 129           | 783           | 164           | 1.540  |
| <b>Kitaplar</b>  | 60            | 79            | 74            | 124           | 247           | 343           | 1.185         | 595           | 2.707  |
| <b>Makaleler</b> | 44            | 81            | 200           | 488           | 465           | 1.090         | 3.931         | 1.958         | 8.257  |
| <b>TOPLAM</b>    | 123           | 176           | 282           | 782           | 963           | 1.562         | 5.899         | 2.717         | 12.504 |

Kaynak: F. Solak “Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası”

**Tablo 2.3. Konu ile ilgili tezlerin dağılımı<sup>26</sup>:**

|               |       |
|---------------|-------|
| Doçentlik     | 8     |
| Doktora       | 262   |
| Yüksek Lisans | 786   |
| Lisans        | 484   |
| TOPLAM        | 1.540 |

Kaynak: F. Solak “Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası”

Bölge ile ilgili konuların akademik boyutta ele alınmasıyla birlikte 1991 sonrası üniversitelerde bölge ile ilgili bilgi birikimini ve bilgi paylaşımını zenginleştirmek açısından akademik birimler kurulmaya başlamıştır.

Bugün Türkiye’de 94 devlet ve 38 vakıf üniversite olmak üzere 132 üniversite bulunmaktadır.<sup>27</sup> Bu üniversitelerin çoğunda Orta Asya gibi bölgesel meseleler yanında Türkiye’nin sosyal ve ekonomik sorunlarına ilişkin konular üzerinde çalışmalar üretmek amacıyla kurulmuş 76’dan fazla araştırma birimi bulunmaktadır.<sup>28</sup>

Örneğin, Orta Asya bölgesiyle ilgili Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne (ODTÜ) bağlı Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA), Gazi Üniversitesi’ne bağlı Karadeniz Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi (KARTÜRK), Beykent Üniversitesi Strateji Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırma ve Uygulama

<sup>26</sup> A.g.e., s.14.

<sup>27</sup> [http://www.yok.gov.tr/content/view/550/237/lang,tr\\_TR/](http://www.yok.gov.tr/content/view/550/237/lang,tr_TR/)

<sup>28</sup> Hüseyin Bağcı-Aziz Aydın, “Dünyada ve Türkiye’de Düşünce Kuruluşu Kültürü”, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, **Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 içinde s. 97.

Merkezi, Kafkas Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Araştırma Merkezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezleri, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Avrasya Enstitüsü bulunmaktadır. Okan Üniversitesi Avrasya Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Maltepe Üniversitesi Avrasya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi henüz kurulmuş olmakla birlikte bilgi üretmeye çalışmalara da başlamışlardır.

Bunun yanı sıra İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Harran Üniversitesi Türk Dünyası ve Stratejik Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Ne var ki, bu merkezlerin çoğu aktif durumda değildir.

Burada 1924 yılında kurulan ve alanının en eski, köklü, zengin bir bilgi birikimi ve kütüphanesine sahip kurumu olan İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün öneminden bahsetmemiz gerekecektir. Geçmişte bölgeye dair bilgi üretiminde önemli bir yeri olan bu enstitünün özellikle bölge ülkelerinin bağımsızlığını kazandıkları 1990'lı yıllardan sonra çok daha aktif olması ve canlanması gerekirken verimliliğinin düşmesinin anlaşılmasında güçlük bulunmaktadır. Türkiyat Enstitüsü ayrıca üzerinde durulması gereken önemde bir kurumdur ve bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur.

Bilhan'ın belirttiği gibi, "Üniversitelerin düşünce kuruluşları ağırlıklı olarak akademik çalışmalara, araştırmalara, makalelere ve yayınlara yönelmekte ve kamuoyundan ziyade elit bir kültür düzeyindeki kısıtlı bir kitleye hitap etmektedir".<sup>29</sup> Aynı zamanda kendi maddi olanaklarıyla çalışmalarını sürdürmekte olan araştırma birimleri maddi desteğin yetersizliğinden çoğu zaman aktif olamamışlardır.

Ancak akademik birimler içinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi çalışmalarıyla öne çıktığı görülmektedir.

---

<sup>29</sup> Murat Bilhan, "Stratejik Araştırma Merkezleri Konusunda Bazı Görüşler", **Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 içinde s. 142.

### **Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA)**

Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA) Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) bünyesinde faaliyet gösteren bir araştırma merkezidir. KORA, 1992 yılında kurulmuş ve Kafkasya, Orta Asya, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri üzerine yaptığı araştırmalarla önde gelen bir araştırma merkezi olmuştur.

KORA kurulmadan önce de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin bölge ile ilgili yayınları ve araştırmaları vardı. Bu "Asya-Afrika Araştırmaları Grubu" yayınlarıdır.

Araştırma Grubu 40 adet dergi çıkartmıştır. Dergi, genelde yabancı araştırmacıların "Central Asian Survey" dergisinde yayınladıkları makalelerinin türkçe çevirisinden oluşuyordu. Örneğin, 1984 yılında Demi Dor tarafından yazılmış, Prof. Dr. Yuluğ Yekin Kurat tarafından çevirilmiş "Hazaristan'ın bugünkü durumu. Kırgız Mültecileri hakkında kısa bir bilgi" makalesidir. Bunun gibi, "Azerbaycan'da İslamiyetin Durumu", "İktidar ve Etnik Gruplar: Özbekistan'da Bölge ve İllere göre Parti Üyelikleri", "Orta Asya'da Sovyet Müslüman Bilim Adamlarının İdeolojileri ve Siyasi Tutumları", "Sovyet Orta Asya'sında Kimlik: Sorunlar ve Perspektifler" gibi konular ele alınmıştır.

1996 yılından bu yana, KORA, ODTÜ Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinatörlüğü çerçevesinde her yıl en az iki karşılaştırmalı araştırma projesi ve bir bölge çalışması gerçekleştirmiştir. Merkeze bağlı araştırmacılar tarafından, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Kırım, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Rusya, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan üzerine çok sayıda araştırma projesi yapılmıştır. Projelerin amacı, ortak kültürel yakınlıkların boyutlarını araştırılması ve bu konuda bilgi eksikliğinin giderilmesi olarak ifade edilmektedir.

Örneğin, KORA, Azerbaycan'la ilgili 1996 yılında T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Merkezi işbirliği ile "Türk Kültürlerinde Kentsel Ailede Gelenek ve Değerler" projesini, 1997 yılında TİKA işbirliğinde "Azerbaycan'da Demokratikleşme Süreci ve Siyasal Seçkinler" projesini, 2000 yılında gene TİKA işbirliğiyle "Azerbaycan'da Yerel Yönetimin Gelişimi ve Sorunları" projesini, 2005-2006 yılında TÜBİTAK işbirliğinde "Avrasya'da Yaşam Kalitesi: Kırgızistan ve Azerbaycan Örnekleri" projelerini gerçekleştirmiştir.



Kazakistan’a yönelik projeleri ise 1996 yılında TİKA işbirliğinde yapılan “Kazakistan’ın Rusya, Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkilerinin Karşılaştırılması”dır. Takiben, 2003 yılında “Kazakistan’da Etnik Yapı ve Kimlik Meseleleri”, 2004 yılında “Kazakistan’da Müzecilik ve Milli Kimlik”, 2005 yılında “Petrolün Ekonomi-Politiği Kazakistan Örneği” çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kırgızistan ile ilgili projelerden, 1996 yılında TİKA işbirliğiyle yapılan “Kırgızistan’da Piyasa Ekonomisinin Kuruluşu ve Özel Teşebbüslerin Oluşumu”, yine TİKA işbirliğinde 1997 yılında yapılan “Orta Asya Ülkelerinin Sosyal Değişiminde ve Eğitim Sisteminde Türk Okullarının Rolü: Türkmenistan ve Kırgızistan Örnekleri” ve 2004 yılında gerçekleşen “Azerbaycan, Orta Asya ve Türkiye’de İnternetin Demokratikleşme ve Sivil Toplum Oluşumuna Katkısı” projeleri dikkat çekmektedir.

Özbekistan ile ilgili projeleri 1999 yılında T.C Kültür Bakanlığı işbirliğinde gerçekleşen “Türklerde Yönetim Kültürü: Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan Örnekleri”, 2005 yılında “Kazakistan ve Özbekistan’da Kırım Tatar Kimliği ve Anavatan Algılayışı” projeleridir.

Türkmenistan ile ilgili projeleri TİKA ile işbirliği halinde gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi 1996 yılında yapılan “Türkmenistan’da Doğalgaz ve Petrolün İhracat Sorunu”, diğeri ise 2000 yılında gerçekleşen “Türkmenistan’da Sovyet Sonrasında Değişen Ahlakî Değerler: Mülkiyet ve Sadakat” projeleridir.<sup>30</sup>

Tüm araştırma projeleri bölgedeki uzun dönemli alan araştırmalarına dayanmaktadır. Bu projeler ile elde edilen bulgular sayesinde, dikkate değer sayıda araştırma özetleri, makaleler, proje raporları, monografiler, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır.

Bunun yanı sıra Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde çalışan öğretim üyelerinin bölgede demokratikleşme, devlet-toplum ilişkileri, sivil toplum oluşumu, ulus-devlet oluşum süreçleri, etnik yapı, göç, islam, güvenlik, petrol ve doğalgaz kaynakları, Türkiye’nin bölge politikası konulu pek çok yayınları bulunmaktadır.<sup>31</sup>

KORA, üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, disiplinler arası avrasya çalışmaları Yüksek Lisans programı’nın açılmasına ön ayak olmuştur.

<sup>30</sup> <http://www.kora.metu.edu.tr/index.php>

<sup>31</sup> Daha ayrıntılı bilgi için Bkz; [http://www.kora.metu.edu.tr/sayfa\\_detay.php?turid=12](http://www.kora.metu.edu.tr/sayfa_detay.php?turid=12)

Avrasya Çalışmaları, Sovyet sonrası dönem konusunda yüksek lisans derecesi sunan Türkiye’deki ilk ve tek yüksek lisans programıdır. Temel amaç olarak bölge konusunda derin bilgi ve alan araştırması tecrübesine sahip mezunlarla Türkiye’de Avrasya Çalışmaları alanında akademik bir çevre meydana getirmek olduğunu göstermektedir.<sup>32</sup>

Ayrıca KORA, ulusal ve uluslararası konferansların düzenlenmesinde de önemli tecrübelerle sahiptir.

Halen Merkez tarafından yürütülmekte olan birçok disiplinler arası proje bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “Avrasya ve Orta Doğu Ülkeleri Üzerine Veritabanı Oluşturulması Projesidir”. Bu projenin amacı tüm kitap, makale, tez, proje raporları ve Türkiye’de Avrasya Çalışmaları ve Ortadoğu Çalışmaları programlarında düzenlenmiş tüm dersler dahil olmak üzere ulaşılabilir, tüm yayın ve basılı materyal hakkında bibliyografik bilgi toplamak ve arama motoru aracılığıyla internet üzerinden, öğrencilerin, araştırmacıların ve akademisyenlerin ulaşabileceği bir veri tabanı oluşturmaktır.

İkinci proje ise, “Azerbaycan, Orta Asya ve Türkiye’de Internetin Demokratikleşme ve Sivil Toplum Oluşumuna Katkısı” başlıklı projedir. Bu projenin amacı bağımsızlıklarından sonra demokratikleşme sürecine giren Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’de internet ve bilgi teknolojileri kullanımının demokratikleşme üzerindeki olası etkisini belirlemektir. Bu projenin örneklemini sivil toplum örgütleri, görsel ve yazılı basın kuruluşları ve resmi kurumlardır.

KORA’nın bu projeleri gerçekleştirmede sponsor ve ortakları Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), T.C. Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Merkezi, NATO, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), British Petroleum, ENSR International, Rio Tinto, Bakü-Tiflis-Ceyhan Konsorsiyumu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (UNESCO), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Stratejik

---

<sup>32</sup> [http://www.kora.metu.edu.tr/sayfa\\_detay.php?turid=12](http://www.kora.metu.edu.tr/sayfa_detay.php?turid=12)

Araştırmalar Merkezi-Dışişleri Bakanlığı, International Centre for Black Sea Studies (ICBSS ), The British Council, Rus-Türk Araştırmaları Merkezi (RUTAM)'dir.

Görüldüğü gibi, KORA birçok uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaptığı için yayın dili genelde ingilizcedir.

### **İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü**

Enstitü 28.02.2002 tarihinde “Avrasya Arkeoloji Enstitü” olarak kurulmuş ve 01.03.2006 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile ismi “Avrasya Enstitüsü” olarak değiştirilmiştir. 2008 Ekim ayından itibaren çalışmakta olan Enstitü henüz kuruluş aşamasındadır.

Enstitü'nün amacı Avrasya Bölgesi'nin tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi özelliklerinin ve potansiyelinin araştırılması ve Türkiye'yi ilgilendiren meselelere çözüm üretebilmek için gerekli altyapısının oluşturulması olarak gösterilmektedir. Bu amaçla neşriyat yapmak, ulusal ve uluslararası olmak üzere kongre, konferans, sempozyum, panel, seminer, söyleşi, kurs, sergi, anma günleri gibi bilimsel toplantıları ve faaliyetleri düzenleyerek veya düzenlenmesine katkıda bulunarak karşılıklı bilgi ve görüş alışverişinde bulunumaktadır.

Bu doğrultuda, 2009 içerisinde 1 kitap yayını, 30 yerel ve uluslararası katılımcılarla konfeans, 5 söyleşi, uluslararası bir kurumla ortaklaşa gerçekleşen 1 araştırma projesi, 1 uluslararası forum, 1 panel, 2 konser, film gösterimi, 2 resim sergisi düzenlenmiştir.

Enstitü, Avrasya Araştırmaları Yüksek Lisans programını açma aşamasındadır.

### **2.3. TÜRKİYE'DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN STRATEJİK ARAŞTIRMA MERKEZLERİ**

Stratejik araştırma merkezleri büyüklükleri, mali kaynakları, yapıları, uzmanlaşma alanları, siyasi önemleri, araştırma konuları vb. bakımından büyük farklılık göstermektedir. Kantarcı'nın ifade ettiği gibi, “bir stratejik araştırma merkezinin amacı, ülkesi için bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan jeopolitik, stratejik, iktisadi, tarihi, siyasi, hukiki, dini, sosyolojik ve kültürel yapısına yönelik, bilimsel yöntemlerle araştırmalar, incelemeler ve

değerlendirmeler yapmak ve bu değerlendirmeleri ülkesinin karar alıcılarıyla paylaşmaktır”.<sup>33</sup> Düşünce kuruluşları, aynı zamanda, hükümet yetkililerinin üzerinde çalıştıkları politika konuları hakkında tavsiyelerde bulunurlar. Bununla birlikte düşünce kuruluşları, brifing, seminer, konferanslar yoluyla karar alıcılar, bürokratlar ve akademisyenler arasında fikir alış verişine katkı sağlayarak konu ağlarının oluşumunu destekler. “Gelişmiş ülkelerde binlerce düşünce kuruluşları farklı alanlarda dünyanın her bir ülkesi ya da coğrafyası ile ilgili kısa, orta ve uzun vadeli stratejik öngörüler yapmak üzere bilgi toplayıp analizler yapmaktadırlar. Örneğin, ABD’de üç binden fazla, Avrupa ülkelerinde on bin civarında düşünce kuruluşu bulunmakta ve bu kuruluşlar devletlerin kontrolü altında faaliyet göstermektedir”.<sup>34</sup>

Türkiye’de de Orta Asya bölgesi ile ilgi gösteren stratejik araştırma merkezleri bulunmaktadır. Bunlara, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM), Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM), KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (KÖKSAV), Türk Stratejik Araştırma Merkezi (TÜRKSAM) örnek olarak verilebilir.

Aşağıda sözkonusu stratejik araştırma merkezlerinin genel hatlarıyla bilgi tanıtılacaktır.

### **Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM)**

Kurumun resmi sitesinden yararlanılan bilgilere göre, Türkiye'nin ilk düşünce, yani think tank kuruluşu olan ASAM Sovyetler Birliği'nin dağılıp, Avrasya eksenli bir değişimin yaşandığı 1990'lı yılların başında bir grup aydınının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Kamuoyunda AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR

---

<sup>33</sup> Şenol Kantarcı, Yirmi Birinci Yüzyıl Türkiye’sinde Doğan Sivil Tabanlı Yeni Kurumlar: Stratejik Araştırma Merkezleri, **Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 içinde s. 329.

<sup>34</sup> İdris Bal, Düşünce Kuruluşlarının Gerekliliği ve Türkiye, **Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları**, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 içinde s. 127.

MERKEZİ (ASAM) olarak bilinen kuruluş Avrasya Bir Vakfının kurmuş olduğu Ankara Şubesidir. Açılışı Aralık 1999'da gerçekleştirilmiştir.

“Millî çıkarlar” doğrultusunda araştırmalar yapan ASAM'ın araştırma sahaları şunlardır: Türkiye dahil bütün dünyadaki politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, demografik, güvenlik, hukuki ve tarihî gelişmelerdir. Fakat artık kurum ve sitesi kapanmış durumdadır.

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) yayını olan **Avrasya Dosyası**, ulusal ve hakemli bir dergidir. Yılda iki kez basılı olarak yayımlanan dergi, ilgililerin erişimini kolaylaştırmak amacıyla web sitesinde de tam metin olarak istifadeye sunulmaktadır.

Avrasya Dosyası'nın amacı uluslararası ilişkiler ve stratejik araştırmalar bağlamında siyaset, iktisat, siyasi tarih ve uluslararası hukuk alanlarında teorik ve uygulamalı araştırmalarla akademik bir tartışma zemini oluşturmaktır. Dergi aynı zamanda, uluslararası güvenlik ve işbirliği boyutunda geleceğe yönelik olarak jeopolitik ve jeostratejik düzeyde Türkiye'nin uygulaması faydalı olabilecek stratejik seçenekleri de ortaya koymaya yönelik bir yayın politikası izlemektedir.

ASAM'ın önemli yayınlarından biri de Aylık **Stratejik Analiz** Dergisidir. Mayıs 2009'da 109. sayısı yayınlanan bu dergi, hakemli bir dergidir.<sup>35</sup> Dergi yayın faaliyeti hala devam etmektedir.

### **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)**

2003 yılında İstanbul'da kurulan TASAM; stratejik araştırma veya vizyon geliştirme ihtiyacı duyan yerli-yabancı özel kuruluşlara ve kamu kurumlarına sponsorluk ya da mali sözleşmeler karşılığında hizmet sunarak çalışmalarını, yayınlarını ve ekibini finanse eden sivil toplum kuruluş tüzel kişiliğinde özel ve bağımsız bir kurumdur.

---

<sup>35</sup> <http://www.asam.org.tr>

TASAM'ın amacı, "Türkiye'nin küresel ve bölgesel bazlı uluslararası ilişkileri yanı sıra tarihi, kültürel, siyasi, hukuki, ekonomik, sosyolojik, etnik ve jeopolitik yapısı ile ilgili sorunlara ve açılımlara yönelik bilimsel araştırmalar, yorumlar, öngörüler, toplantılar ve projeler gerçekleştirerek, etkin çözüm ve özgün model alternatifleri üretmektir".<sup>36</sup>

TASAM, dünya çapında çok sayıda seminer, çalıştay, beyin fırtınası, konferans ve kongre düzenlemiş, ayrıca 'Afrika Enstitüsü', 'Kalkınma ve İş Birliği Enstitüsü' ve 'Siyasal İletişim Enstitüsü' ile 'Uluslararası Sivil Tolum Kuruluşları Kalkınma ve İş Birliği Platformu' ve 'Türkiye Nükleer Teknoloji Platformu'nu kurmuştur. TASAM devlet kademeleri ve üniversitelerden enerji uzmanlarının katıldığı I. Ulusal Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu'nu ve 30'a yakın ülkeden katılan çok sayıda uzmanla I. ve II. III. ve Mayıs 2009'da IV Uluslararası Türk - Asya Kongreleri'ni gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin büyük kentlerinde ve dünya'nın önemli jeopolitik bölgelerinde büro açma hedefine paralel 2007'de Ankara Bürosu'nu faaliyete geçiren TASAM, Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar ve Afrika için planlamalarını tamamlamış ve Çin, Rusya, ABD gibi stratejik öneme sahip olan ülkelere temsilciler atamıştır.

TASAM, 6 yıl içinde 39 kitap ile 33 stratejik rapor yayımlamış olup, süreli yayını **Stratejik Öngörü** dergisini de periyodik olarak yayımlamaya devam etmektedir.

TASAM'ın bugüne kadar yayınladığı kitaplar listesi şunlardır: Siyasetin İletişimi (Haziran 2009), İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi (Haziran 2009), Uluslararası Balkan Kongresi - TR / EN (Nisan 2009), II. Uluslararası Türk-Asya Kongresi: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma (Mayıs 2008), Siyasal İletişim Stratejileri (Ekim 2007) , Sahra Altı Afrika Ülkeleri - Türkiye İlişkileri (Eylül 2007), Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program (Nisan 2007), Kalkınma Yardımlarında Sivil Toplum Kuruluşları ve Kapasite Geliştirme, 19 (Nisan 2007), Beşşar Esad

<sup>36</sup>TASAM 2004-2009 Faaliyet Raporu, [http://www.tasam.org/pdf/TASAM\\_TR.pdf](http://www.tasam.org/pdf/TASAM_TR.pdf)

Suriye’inde Reform (Ocak 2007), Türkiye - AB İlişkilerinin Medyatik Serüveni (Ocak 2007), Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya’yı Neler Bekliyor? (Ocak 2007), Sürdürülebilir Kalkınma İçin Nükleer Enerjinin Önemi (Eylül 2006), Türkiye ve Asya Ülkeleri: Siyasi ve Ekonomik İlişkiler (Eylül 2006), Sovyet Sonrası Orta Asya (Temmuz 2006), Rusya Stratejik Araştırmaları - 1 (Temmuz 2006), Çağdaş Türk-Rus İlişkileri (Haziran 2006), Türkiye’de Enerji ve Kalkınma (Mayıs 2006), Büyük Ortadoğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler (Nisan 2006), Osmanlı - Afrika İlişkileri (Nisan 2006), Yükselen Afrika ve Türkiye (Şubat 2006), 21. Yüzyılda ABD’nin Küresel Stratejileri (Şubat 2006), Ombudsman: Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model (Aralık 2005), Yeni Yüzyılda Afrika (Kasım 2005), AB Güvenlik ve Savunma Politikası (Ekim 2005), Geleceğin Süper Gücü Çin (Ekim 2005), Avrupa’da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye (Ekim 2005), AB Sürecinde Çevre (Temmuz 2005), Türkiye’nin Süryanileri (Temmuz 2005), Foreign Policy of States (May 2005), Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri (Mayıs 2005), Millet-i Sadıka: Ermeniler (Nisan 2005), Avrupa Birliği ve Kapitalizm (Ocak 2005), Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkanları (Aralık 2004), Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyoekonomik Yapısı (Aralık 2004), War In the Gardens of Babylon: The Middle East After the Iraqi War (Haziran 2004), Küreselleşme ve Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye (Haziran 2004), Turkey and Greater Middle East (Mart 2004), Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu (Ocak 2004).<sup>37</sup>

### **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**

USAK, uluslararası ilişkiler, etnik araştırmalar, terörizm ve güvenlik alanlarında faaliyet gösteren, 2004 yılında kurulmuş, Ankara merkezli bağımsız bir "think-tank" olarak tanımlanmaktadır.

USAK da diğer merkezler gibi benzer amaçları benimsemiştir. Ulusal ve uluslararası siyaset, ekonomi, hukuk, toplumsal bilgiler ve güvenlik konularında araştırma yapan USAK, şu görevleri de yerine getirmektedir. Tarafsız, doğru ve yeterli bilgi ile bilgilendirmek, araştırma, analiz ve rapor hazırlamak, medya hizmetleri, özel şirketlere ve resmi kurumlara sunulan danışmanlık olmak üzere çok

<sup>37</sup>TASAM 2004-2009 Faaliyet Raporu, , [http://www.tasam.org/pdf/TASAM\\_TR.pdf](http://www.tasam.org/pdf/TASAM_TR.pdf)

alandaki aktiftir. USAK kitap ve süreli yayınlar dışında internet yayıncılığı da yapmaktadır.

2005 yılından bu yana faaliyette olan USAK Stratejik Gündem, dış politika ve güvenlik konularına yer veren Türkçe haber, yorum ve makale sitesidir. Journal of Turkish Weekly ise USAK'ın İngilizce, Almanca ve Fransızca haber, yorum ve akademik makaleler yayınladığı portalıdır.

Kurum ayrıca **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları** adında yılda iki sayı çıkan, Türkçe ve İngilizce makalelerin yer aldığı akademik-hakemli bir dergi yayınlamaktadır.

**OAKA** Kuzey Kafkasya'dan Güney Azerbaycan'a, Karadeniz kıyılarından Doğu Türkistan'a, Kazakistan'dan Afganistan ve Pakistan'a uzanan geniş bir coğrafi alanı kapsamaktadır. OAKA bu geniş alanda, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, siyasi tarih, antropoloji, sosyoloji, kültür çalışmaları, ekonomi vb. bilimsel disiplinleri bir araya getirmektedir.

Dergi Orta Asya ve Kafkasya Çalışmaları'nın kapsamına giren konularda düzenlenen ulusal ve uluslararası nitelikli konferans, sempozyum ve toplantılara ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri yayınlamayı özellikle önemsemektedir.<sup>38</sup>

### ***Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM)***

TUSAM, 2004 Ocak ayında Ankara'da kurulmuş ve Türkiye'nin "ulusal güvenlik" bağlamında ulusal ve bağımsız düşünce üretim merkezi olarak tanımlanmaktadır.

TUSAM, Türkiye'yi ilgilendiren konular üzerine tartışmalar, bilgilendirme toplantıları, beyin fırtınaları, seminerler, paneller, konferanslar düzenlemeyi ve periyodik olarak dergi, bülten, rapor, kitap vb. yayınlamayı amaçlamaktadır.

---

<sup>38</sup> <http://www.usak.org.tr/merkez.asp?id=8>



TUSAM'ın Türkistan Araştırmaları Masasında Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın siyasal, ekonomik, sosyal, tarihi, coğrafi, kültürel ve demografik yapılarının araştırılmasını çalışma hedefi olarak belirlenmiştir.

Bu masada ayrıca Türkistan ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerinin siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlarını incelerken elde edilen veriler ışığında, Türkiye – Türk Dünyası ilişkilerinin geleceğine dair senaryolar üzerinde çalışmalar yapılarak, Türkiye'nin dış politikasına hizmet edecek akılcı stratejiler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkistan Araştırmaları Masası'nın çalışmalarında, kurumun web sitesinde belirtildiği gibi, “Türkiye Türkçesi, Kırgızistan Türkçesi, Özbekistan Türkçesi, Kazakistan Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi, Peştunca, Rusça, İngilizce ve diğer diller kullanılmaktadır”.<sup>39</sup>

### ***KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV)***

KÖKSAV ise amaçlarını, diğerlerine nazaran daha sınırlı tutmuştur. Vakıf, kendisini, Türk Dünyası üzerinde araştırma yapmaya adanmıştır. Vakfın amacı, “Türk dilini, tarihini, düşüncesini, hayat tarzını, kültürünü, Türk toplumlarının siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel hayatını ve gelişmelerini, diğer milletler ve toplumlar ile ilişkilerini incelemektir”.<sup>40</sup>

### ***Türk Stratejik Araştırma Merkezi (TÜRKSAM)***

Türk Stratejik Araştırma Merkezi uluslararası yayın yapan ilk ve tek düşünce kuruluşu olarak tanımlanabilir. Resmi internet sitesiyle ve 2023 dergisiyle çalışmalarını uluslararası ilişkiler konusunda Türkçe-İngilizce ve Rusça dillerinde sürdürmekte ve kendisini özellikle Avrasya bölgesine yönelik stratejik araştırma merkezi olarak tanımlamaktadır.<sup>41</sup>

<sup>39</sup><http://www.tusam.org.tr>

<sup>40</sup> <http://www.koksav.org.tr/ulkeler-kuruluslar-t.htm#Turkcum>

<sup>41</sup> <http://www.turksam.org.tr/tanitim1.html>

**Akademik Araştırmalar Merkezi** ( Academic Research Center ) sosyal bilimler sahasında ve özellikle Orta Asya araştırmaları üzerine hizmet eden bir merkezdir. Akademik Araştırmalar Merkezinin üç ayda bir yayınlanan hakemli Akademik Araştırmalar Dergisi bulunmaktadır. Akademik Araştırmalar Dergisinin en önemli özelliği Orta Asya üzerine yoğun çalışmalarıdır.

Merkezin amacı sosyal bilimler sahasında çalışan bilim adamlarının akademik çalışmalarına yayın imkanı sunmak, Türk dünyası ve akraba topluluklarıyla ilgili sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda uluslararası düzeyde yapılan çalışmaları ile Orta Asya üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır. Fakat Araştırma Merkezi tam manasıyla aktif olamamıştır.

#### **2.4. TÜRKİYE’DEKİ ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN VAKIFLAR VE DERNEKLER**

Orta Asya bölgesi ve “Türk Dünyası” ile bilimsel, kültürel, sosyal alanlarda ilgilenenlerin yanında 1991’den sonra birçok özel kurum ile vakıf kurulmuştur.

Bunlardan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV), Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Diyalog Avrasya Platformu önde gelenlerdendir. Ayrıca Orta Asya cumhuriyetlerinin sosyo-ekonomik yapılarına katkı sağlamaya çalışan, bölge ülkelerinden gelen öğrencilere burs vererek yardımcı olmaya çalışan ve Türkiye’ye göç eden Orta Asya kökenlilerin kurdukları gönüllü vakıf, dernekler bulunmaktadır.

Aşağıda onların genel hatlarıyla ilgili bilgi sunulacaktır.

##### **Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı**

Kısa adı TÜDEV olan vakfın açılımı “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı”dır. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı ilk kez Alparslan Türkeş’in öncülüğünde 1993 yılında toplanmış ve kurulmuştur.

1991'den sonra kurulan “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı” amacı gerçekleştirmek için her yıl bir Türk ülkesinde “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı” adı altında bir kurultay düzenlemekte ve bu kurultaya “Türk Devlet ve Topluluklarının” kesimlerini temsil eden devlet başkanı, üst düzey yöneticileri, üniversite ve bilimler akademisi mensupları, yazarlar, sanatçılar, iş dünyasının temsilcileri, politik partilerin temsilcileri arasında delege ve misafirleri davet etmektedir. İlki 1992’de Antalya’da, ikincisi 1993’te İzmir’de, daha sonra 1994’te Çeşme’de, 1995’te Ankara’da ve 1996’da İstanbul’da yapılarak devam eden bu gelenek, en son 2001 yılında sona ermişti. Ama beş yıl aradan sonra Kasım 2007’de Azerbaycan’da yapılmıştır.

Kurultayın amacı, Türklerin yaşadığı coğrafyada bürokrattan akademisyenlere, sivil toplum ve düşünce kuruluşlarından, ticaret ve sanayi odalarına ve medya temsilcilerine kadar çeşitli sektörlerdeki kişilerin bir araya getirilerek Türk Dünyası hakkında görüş alışverişi yapmalarını sağlamaktır.

Kurultaylara ilişkin değerlendirilmelerde; bu toplantıların hem Türkiye hem de diğer katılımcı ülkelerin kamuoyunda fazla ilgi görmeyip resmi politikalar üzerinde de önemli bir etkisinin olmadığı, bu faaliyetler için belirlenmiş bir hedef ve sonuçların değerlendirilmesine ilişkin mekanizmaların bulunmayışı yönü ile eleştiriler yöneltilmiştir.<sup>42</sup> Ancak “Türk Cumhuriyet ve Akraba Topluluklar”ından bir araya gelerek birbirlerini tanımları, çeşitli konularda görüş alışverişinde bulunmaları bile tek başına olumlu bir durum olarak kabul edilmelidir.

### **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**

Turan Yazgan ve arkadaşlarının 20 Temmuz 1980’de kurdukları Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı eğitime, kültürel ve sosyal faaliyetlere yöneliktir. Vakfın adından da anlaşılacağı üzere faaliyetlerinin ağırlığını “Türk Dünyası” coğrafyası teşkil etmektedir. Vakıf yurtdışında yüksek ve orta seviyede eğitim yapmaktadır. Yüksek seviyede eğitim Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan insan gücü ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Bilindiği gibi, bu dağılma pazar ekonomisine geçişi beraberinde getirmiş, bu ülkeleri işletmeci müteşebbis insan tipinin yokluğuyla karşı

<sup>42</sup> N. Parlak, a.g.e., içinde G. M. Winrow, 2002, s. 159-160; Y. Kalafat, a.g.m., s. 348.

karşıya bırakmıştır. Bu sebeple daha Sovyetler Birliği dağılmadan belirlenmiş olan bu durumun yarattığı problemlerin çözümünde yardımcı olmak üzere önce Bakü'de İşletmecilik Enstitüsü açılmıştır. Aynı fakültenin bir benzerini de daha sonra Kırgızistan'ın Celalabat şehrinde kurulmuştur. Yüksek öğretimin ikinci şekli oralarda mevcut üniversite ve enstitüler bünyesinde, Türk dili bölümleri açtırıp, bunların hoca ve kitap ihtiyacını karşılamak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Dağıstan, Tataristan, Çuvaşistan'ın birçok üniversitelerinde ve pedagoji enstitüleri bünyelerinde Türk dili fakültelerini açmıştır. Bununla birlikte orta seviyeli eğitim ise Türkçe eğitim yapan liselerin kurulması suretiyle gerçekleşmektedir. Vakfın kurduğu liseler Azerbaycan'ın Bakü şehrinde, Kazakistan'ın Kentav ve Kızılorda şehirlerinde, Tataristan'ın Kazan, Çallı, Çuvaşistan'ın Çubuksarı şehirlerinde eğitim vermektedir.

Vakıf, kütüphaneler, Türk Dünyası kültür merkezleri açmayı ve işletmeyi birinci vazife olarak kabul etmiştir. Ayrıca geziler, seminerler, sempozyumlar, kurultaylar, şenlikler düzenlemektedir. Halen her yıl Çocuk Şöleni'ni düzenlemektedir. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yurtiçinde ve yurtdışında iki türlü seminer faaliyeti sürdürmektedir. Birinci tip seminerler "Kutyay" başlığı altında ve Sosyal Siyaset sahasında icra edilmektedir. Diğeri ise daha çok Türk Dünyasının iktisadi ve sosyal bünyesi ile alakalıdır. Bunların bir kısmı da dört ile altı hafta süreli olup Türk Dünyasının üst seviyeli uzmanlarına serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, para, bankacılık gibi onlara yabancı konularda bilgi verme maksadı gütmektedir.

Eğitim faaliyetleri dışında Vakıf, 1980'den beri iki ayda bir çıkan bilimsel **Türk Dünyası Araştırmaları** ve 1987'den beri de aylık popüler mahiyette **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**'ni yayımlamaktadır. Ayrıca, şimdiye kadar Türk Dünyası ile ilgili 30 kadar kitap, harita ve kaset de Vakfın yayımları arasından çıkartılmıştır.<sup>43</sup>

---

<sup>43</sup> <http://www.turan.org.tr/?part=icerik&gorev=oku&id=101>

### ***Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB)***

Türk Dilini Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları, 2000 yılı Azerbaycan zirvesinde, ülkelerarası karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi ile ilgili alınan kararların 6. maddesinde “Yerel Yönetimler Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi” kararını almıştır. Bu kararıyla Türk Dünyası Belediyeler Birliği 2003 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur.

Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Türk Dili ve lehçelerinin konuşulduğu ülkelerde coğrafi, tarihi, kültürel ortaklıkları bulunan yerlerdeki kent ve kent yönetimi ile ilgili çalışmaları yapmayı amaçlamaktadır.

TDBB’ye üye belediyesi olan ülkeler; Azerbaycan Cumhuriyeti, Bosna Hersek Cumhuriyeti, Irak, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Kosova, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Makedonya Cumhuriyeti, Moğolistan, Moldova-Gagauz Yeri, Rusya Federasyonu- Dağıstan Cumhuriyeti ve Türkiye’dir.

TDBB, Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya’da; ülkeler arasında dostluk ve kardeşliğin geliştirilmesi, kültürel etkinliğin artırılması ve her alanda ikili işbirliğin geliştirilmesini hedefleyen geleneksel “Kardeş Ülke Günleri” ve “Bereket Konvoyu” adı altında sosyal ve kültürel programlar düzenlemektedir.

Bununla birlikte, birlik şehir ve şehir yönetimi ile ilgili hizmetleri ve belediyeler arasında işbirliği ve koordinasyonu gerçekleştiren her türlü hizmetlere yönelik faaliyetler yapar, teşvik eder, destekler ve yapılan çalışmalara katılır.<sup>44</sup>

### ***Diyalog Avrasya Platformu***

Temelleri 1998’de Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultay’ında atılan Diyalog Avrasya Platformu, 5 Mayıs 2000 tarihinde İstanbul’da yapılan Avrasya Gazeteci ve Yazar birlikleri toplantısında uluslar arası bir gönüllü kuruluş olarak ortaya çıkmıştır.

Nadir Devlet’in yazdığına göre “Fethullah Gülen cemaatinin eğitim dışı faaliyetlerinden sayılan Diyalog Avrasya Hareketi, Diyalog Avrasya toplantıları,

---

<sup>44</sup> [http://www.tdbb.org.tr/lngtr/sf8-birligin\\_amaci.aspx](http://www.tdbb.org.tr/lngtr/sf8-birligin_amaci.aspx)

Diyalog Avrasya (DA) dergisi olarak yürütülen kültürel faaliyetler şeklinde kendini göstermektedir”.<sup>45</sup> Merkezi İstanbul’dur.

Kurumun amacı, Avrasya’dan hareketle bölge ve dünya insanının diyalog kurmasına, birbirini anlamasına ve barış içinde yaşamasına katkı sağlamak ve Avrasya’nın kültürel ve entelektüel birikimini dünyaya duyurmak olduğu gösterilmektedir.

Diyalog Avrasya projesi başlangıç olarak Türkçe ve Rusça konuşan “Merkezi Avrasya” coğrafyasından başlatılmıştır. Bu nedenle öncelikli olarak “Merkezi Avrasya” bölgesinde yaşayan halkların aydınlarını bir araya getirecek, aydınlar üzerinden halklar arasında diyalogu ve etkileşimi sağlayacak bir sivil toplum örgütünün kurulması zarureti ortaya çıkmıştır.

Diyalog Avrasya Platformu'nun, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna'da temsilcilikleri bulunmaktadır.

*Diyalog Avrasya dergisi (DA)* ise 2000 yılından beri şimdiye kadar üç ayda bir olmak üzere yayımlanmaktadır. Türkçe ve Rusça yayımlanan dergide daha ziyade coğrafyanın ileri gelen şahıslarının görüşlerine yer verilmektedir.<sup>46</sup>

Günümüze kadar Orta Asya Cumhuriyetlerinin sosyo-kültürel yapılarına katkı sağlamaya çalışan birçok gönüllü vakıf, dernek ve kurumlar bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Diyanet Vakfı, Hoca Ahmed Yesevi Vakfı, Aydınlar Ocağı, Türk Ocakları Kültür ve Eğitim Vakfı, Türk Dünyasına Hizmet Vakfı, Birlik Vakfı, TİSAV vs.

### ***Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (TİSAV)***

Bağımsızlığını yeni kazanan “Türk Cumhuriyetleri” ile kültür, yer altı ve yer üstü stratejik kaynaklar, arkeolojik araştırmalar, bilim ve sanayi alanlarında işbirliğinin mutlaka yapılması, gerçeği ile çoğunluğu üniversite öğretim üyesi olan

---

<sup>45</sup>Bkz. Devlet, a.g.m., s. 205.

<sup>46</sup> <http://www.daplatform.org/bp.asp?caid=492>

insanların bir araya gelerek 18.05.1994 tarihinde bu vakfı (TİSAV) kurmuşlardır. Kuruluşunun gayesi faaliyetlerinden de anlaşılacağı gibi Türkiye ve Türk Dünyasına hizmettir.<sup>47</sup>

Ayrıca, Orta Asya'dan eğitim amacıyla gelen öğrencilerin Türkiye'ye adaptasyonu kolaylaştırmak için her konuda yardımcı olmaya çalışan ve burs veren vakıf ve dernekler de bulunmaktadır. Bunlar Avrasya Bir Vakfı, Türk-Japon-Orta Asya Dostluk Derneği, Gaye Derneği, Türk Milli Kültür Vakfı, Kazakistan Dostluk ve Kardeşlik Derneği, Orta Asya Gençlik Vakfı vs.

**Avrasya Bir Vakfı** Şaban Gülbahar ve arkadaşları tarafından Avrasya Birliği Türk Ekonomik Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Vakfı (Avrasya-Bir) 1993 yılında İstanbul'da kurulmuştur. "Avrasya Dosyası" isimli dergiye 1996'da finansal destek vermiş olan vakıf, 1999'da faaliyet alanı "Stratejik, politik, ekonomik ve sosyal" olarak çizilen ASAM'a dönüştü. Merkez bünyesinde Stratejik Bilgi Bankası ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, ardından Ermeni Araştırmaları ile İnsanlığa Karşı Suçlar Enstitüleri kuruldu. Halen faaliyetini sürdürmekte olan vakıf Orta Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere toplam 49 ülkeden gelen 223 öğrenciye burs vermektedir.<sup>48</sup>

**Türk-Japon-Orta Asya Dostluk Derneği** 2003 yılında İstanbul merkezli olarak kurulmuştur. Dernek Türkiye, Japonya ve Orta Asya ülkelerinin Türkiye'de sosyal ve kültürel entegrasyonunu sağlamayı amaçlamaktadır. Derneğin en büyük destekçisi Japonya'nın en önemli vakıflarından olan "The Nippon" Vakfı'dır. Türk-Japon-Orta Asya Dostluk ve İşbirliği Derneği "The Nippon" Vakfı'nın Türkiye'deki elçiliğini yürütmektedir. Dernek, Türkiye'de öğrenim gören Orta Asya kökenli, başarılı üniversite öğrencilerine karşılıksız burs vermektedir. Türkiye-Japonya-Orta Asya ülkeleri arasında bir köprü görevi üstlenmiş olan Türk-Japon-Orta Asya Dostluk ve İşbirliği Derneği'nin faaliyetleri ara vermeksizin devam etmektedir.<sup>49</sup>

---

<sup>47</sup> <http://tisav.org.tr/amac.html>

<sup>48</sup> <http://www.avrasyabir.org.tr/burs.php?blink=3>

<sup>49</sup> <http://www.jatcafa.org/indextr.asp>

***Gaye Eğitim ve Kùltùrlerarası Dayanışma Derneği*** 1996 yılında kurulmuştur. Temel amacı Türkiye'nin yurtdışı ile olan ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktır. Dernek Eğitim ve Kùltùrlerarası Dayanışma alanında faaliyet göstermektedir. Eğitimde yurt içinden ve Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere yurt dışından gelen maddi desteğe muhtaç ve başarılı öğrencilerin öğrenimlerini tamamlayabilmeleri için burs verir, öğrenciler başta olmak üzere yurtdışından gelenlere Türkiye'nin tarihi ve coğrafi güzelliğini adetlerini, gelenek ve göreneklerini tanımaları ve öğrenmeleri için sosyal faaliyetler tertip eder.<sup>50</sup>

***Kazakistan Dostluk ve Kardeşlik Derneği*** 2001 yılında faaliyetlerine İstanbul'da başladı. Derneğin amacı zaten var olan Kazak-Türk dostluğunu daha da geliştirip, iki kùltürü birleştirip beraberliği sağlanması adına tarihten gelen kardeşlik bağlarımızı güçlendirmek, beraber çalışarak kùltürel ve sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamaktır. Dernek faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kurslar, seminerler, sempozyum, konferans, panel gibi eğitim çalışmalarını yapar, dergi, broşürü gibi yayınlar yapmaktadır.<sup>51</sup>

### **Türkiye'deki Dış Türk Kökenlilerin Kurdukları Vakıf, Dernekler**

1991'den itibaren "Dış Türkler"in , Türkiye'ye çeşitli tarihlerde Orta Asya'dan veya başka yerlerden göçerek yerleşmiş olanların amacı kurdukları vakıf veya derneklerle hem kendi yerel özelliklerini yaşatmak, hem de bunları Türkiye'deki Türklerle paylaşmaya çalışmaktır.

Orta Asya'dan gelenlerin kurduğu vakıf ve derneklerin sayıları hakkında istatistiki bilgi olmamakla birlikte, toplam sayısı tahminlere göre 10-20 olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda dikkati çeken İstanbul'da Kazak Türklerin kurduğu Doğu Türkistan Göçmenler Derneği ve onun çıkardığı ***Doğu Türkistan*** dergisidir. Bu

---

<sup>50</sup> Gaye Eğitim ve Kùltùrlerarası Dayanışma Derneği, <http://www.gayeder.org/>

<sup>51</sup> Yasin Tekin, "Türkiye ile Kazakistan arasındaki dostluk köprüsü: Kazakistan Dostluk ve Kardeşlik Derneği", **Atayurt Eğitim, Kùltür ve Ekonomi Dergisi**, Kış 2009 sayı 1, s.62



günlerde maddi sıkıntılardan dolayı dergi faaliyeti durdurulmuştur. Uygurların kurduğu Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği'nin çıkardığı **Gökbayrak** dergisidir. Yeni bu çerçevede Kazak Türkleri Derneği, Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, Gagauz Türkleri Derneği, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Dernekleri vardır. Bunlar bir çatı altında toplanarak Avrasya Türk Dernekler Federasyonu kurmuşlardır.

Bunun yanı sıra, sosyal, kültürel, tarihi ve edebi eserler yayınlayan Ötüken yayınevi, Türkiye dışındaki Türk kökenli yazarların tanınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu amaçla Kırım kökenli yazar Cengiz Dağcı'nın 19 eserini, Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov'un 9 eserini, Azerbaycanlı yazar Elçin'in 5 kitabını ve bunlara ek olarak Özbek Ergeç Uçkun, Türkmen Sapar Kürenov, Aybek ve Tatar Rinat Muhammedi'nin birer, İsmail Gaspıralı ve Özbek Muhammedi Salih'in ikişer eserini, Türkiye'den de Nadir Devlet'in, İsmail Türkoğlu'nun, İbrahim Maraş'ın eserleri yayımlamıştır. Başka bir deyişle Ötüken, Türk okuyucusuna 1990'dan itibaren düzenli olarak Türkiye dışındaki değişik Türk topluluklarının edebiyatı ve tarihleri ile ilgili eserler veren önder yayınevlerinden biridir.<sup>52</sup>

---

<sup>52</sup> Bkz. Devlet, a.g.m, s. 205.

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **TÜRKİYE’DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN KURUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ KONUSUNDA UZMANLARLA YAPILAN MÜLAKATLAR**

Bu bölümde Orta Asya’ya yönelik ilgi ve çalışmaları bulunan değişik alanlardaki araştırmacı ve akademisyenlerle yapılan görüşmelere yer verilecektir.

Görüşmelerde başta bölgeyi tanımlamakta kullanılan kavramlar olmak üzere, Türkiye’nin bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından günümüze kadar olan ilişkileri, bu ilişkilerin gelecekte alacağı seyir, sözkonusu ilişkilerde yer alan ve çalışmamızın II. bölümünde yer verdiğimiz Türkiyede’ki değişik kurumların rolü gibi konularla ilgili sorular sorulmuştur.

Araştırmamızda Türkiye’den 9, Kazakistan’dan 3 ve Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan’dan birer olmak üzere toplam 15 mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatçıların çoğu ile yüzyüze görüşme yapılsa da hepsine sorular yazılı olarak verilmiş ve cevapları da yazılı olarak alınmıştır.

Türkiye’den seçilen mülakatçıların bölge ile ilgili uzmanlıkları ve değişik kesimlerden olmasına dikkat edilmiştir. Prof. Dr. Ahad Andican özellikle Özbekistan, Prof. Dr. Fethi Gedikli Azerbaycan, Yard. Doç. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun Kazakistan ve Kırgızistan, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kanlıdere Özbekistan, Yrd. Doç. Dr. Fahri Solak Kırgızistan devlet ve toplum yapıları hakkında bilgi, gözlem ve deneyime sahiptir. Prof. Dr. Nadir Devlet, Doç. Dr. Pınar Akçalı, Doç. Dr. Konurlap Ercilasun ve Dr. Hasan Ali Karasar da bölge ülkelerini yakından tanıyan, bu aralarda değişik araştırmalar gerçekleştiren Türkiye’de Orta Asya ülkeleri konusundaki çalışmalarıyla bilinen, alanlarında önemli uzmanlardır.

Araştırmamıza Azerbaycan’dan, Dr. Ebulfez Süleymanov, Özbekistan’dan Doç. Dr. Kamilcan Kolonov, Kırgızistan’dan Dr. Talant Asan Uulu ve Kazakistan’dan Prof. Dr. Klara Makasheva, Doç. Dr. Svetlana Shakirova ile Dr. Dosım Satpayev katılmışlardır. Türkenistan’dan mülakatı gerçekleştirmek için

görüşmeci bulunamamıştır. Bu durum çalışmamızın eksikliklerinden birini oluşturmaktadır.

### 3.1. MÜLAKATÇILAR HAKKINDA

Bu kısımda mülakatı gerçekleştirdiğimiz uzmanları tanıtan kısa bilgi verilecektir.

**Dr. Hasan Ali KARASAR:** Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Ocak 1994'de mezun oldu. Kazakistan'a bir yıl çalışıp ardından gittiği ABD'de 1996 yılında Yüksek Lisans derecesini aldı. Doktora derecesini Eylül 2002'de Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden "Türkistan'da Millî Kimlikler ve Bölgesel Entegrasyon" isimli tezi ile aldı. Bütün Türkistan ülkelerinde araştırmalarında, Moskova, Budapeşte, Washington DC'de arşiv çalışmalarında bulundu. İki yıl süre ile Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Türkistan Masası başkanlığı yaptı. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde pek çok Avrasya ülkesinde seçimler ve demokratik süreçleri izlemekle görevli olarak periyodik saha çalışmaları yaptı. Virginia'daki Richmond Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Halen Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Rusya Araştırmaları Merkezi Genel Sekreterliği'ni ve aynı anda bölümde öğretim üyeliğini sürdürmektedir. Makaleleri Central Asian Survey, Europe-Asia Studies, Central Asia Caucasus Analyst ve Cornucopia gibi dergilerde yayınlanmıştır. "Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezi" adlı kitabın da iki editöründen biri olup önemli Türk lehçe ve ağızlarının yanı sıra İngilizce ve Rusça bilmektedir.

**Prof. Dr. Ahat ANDİCAN:** Özbekistan kökenli olan Andican 1950'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Akşehir'de tamamladıktan sonra 1968 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne girdi ve 1974 yılında doktor oldu. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne Genel Cerrahi Ana Bilim Dalı'na asistan olarak girdi. 1980 yılında Genel Cerrahi Uzmanı, 1984 yılında doçent ve 1991 yılında profesör olarak akademik kariyerini sürdürdü. Dr. Andican, mesleki çalışmalarının yanında Türk Dünyası, Doğu Bloku ve Türkiye ilişkilerinin kurulmasında görev aldı. Bu konularla ilgili "Değişim Sürecinde Türk

Dünyası" isimli yayımlanmış kitabı bulunmaktadır. Andican, 30 Haziran 1997'de kurulan Mesut Yılmaz Hükümetinde Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanlığı ve Hükümet Sözcülüğü görevini yürüttü. 2003 yılında "Cedidizm'den Harice Türkistan Mücadelesi" isimli eseri yayınlandı.

**Yrd. Doç. Dr. Fahri SOLAK:** 1965 yılında İstanbul'da doğdu. 1988 yılında İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1990 yılında Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi olarak girdi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında, "Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Tarihi Gelişimi" konulu teziyle Yüksek Lisans; aynı Anabilim Dalında "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kırgızistan" konulu teziyle Doktora öğrenimini tamamladı (1999). Doktora çalışmaları çerçevesinde, 1993-1994 öğretim döneminde, Bişkek'de bulunan Kırgız Devlet Üniversitesi'nde araştırmalarda bulundu ve bu üniversitenin hazırlık sınıfında Rusça ve Kırgızca dersleri aldı. 2000-2001 Öğretim Yılında Kırgızistan'ın Celalabad kentinde bulunan Türk-Kırgız İşletme Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yaptı. 2003-2006 yılları arası, geçici görevle Başbakanlık, TİKA Kırgızistan Program Koordinatörlüğü görevinde bulundu. Görev süresinin sonunda, Kırgız Devlet Başkanı tarafından, Türkiye-Kırgızistan ilişkilerine katkılarından dolayı "Üstün Hizmet Ödülü" ile ödüllendirildi. Halen Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve Orta Asya Ekonomileri ile ilgili araştırmalarına devam ediyor. Fahri Solak "Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası"nın yazarıdır.<sup>1</sup>

**Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ :** 1960 yılında Trabzon/Akçaabat'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu ilde tamamladıktan sonra, Hacettepe Üniversitesi'nde İngilizce hazırlık (1979-80), İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk okudu (1984). İngiltere'de Birmingham ve Londra'da bir yıl (1988-89), Mısır'da Kahire'de (1992) 10 aya yakın bir süre araştırmalarda bulundu. Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu, Yapısı ve Hukuk Yargılama Usûlü adlı yüksek lisans teziyle bilim uzmanı (1989), 16. ve 17. Asır Osmanlı Şer'iyye Sicillerinde Mudârebe Ortaklığı: Galata Örneği

---

<sup>1</sup> Fahri Solak, **Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası**, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, Okutan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

konulu çalışmasıyla doktor oldu (1996). Prof. Dr. Fethi Gedikli 30 yıla yakın bir süredir Azerbaycan’la ilgili konularda çalışmaktadır ve 2004-2007 yılları arasında T.C. Bakü Büyükelçiliği Kültür ve Tanıtma Müşavirliği görevini yürütmüştür.

**Prof. Dr. Nadir DEVLET:** 1944 Mukden’de (Mançurya) doğdu. 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsünü bitirdi. 1972-1974 yılları arasında Maximilian Üniversitesi Türkoloji ve Yakın Doğu Enstitüsünde Yüksek Lisans yaptı. 1976-1982 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsünde "1905-1917 Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1972-1984 yılları arasında Hürriyet Radyosu Tatar-Başkurt Servisinde Radyo Programcılığı yaptı. 1986-1991 yılları arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları ve Uygulama Merkezi’nde Müdür Yardımcılığı görevinde bulundu. 1989-1990 yıllarında Columbia Üniversitesi Orta Asya Araştırmalarında misafir-araştırmacı öğretim üyeliği yaptı. 1984 yılından beri Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi ve 1991 yılından beri de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdür Yardımcısı görevini sürdürdü. Halen, İstanbul Ticaret Üniversitesi’nde hocalık yapmaktadır. Almanca, İngilizce, Tatarca, Rusça bilmektedir.

**Doç. Dr. Pınar AKÇALI:** Doktora derecesini Miami Üniversitesi’nde almış ve halen Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde Öğretim üyesi olan Akçalı, Orta Asya üzerine birçok kitap, makale ve projeye imza atmıştır. Doç. Dr. Pınar Akçalı’nın yayınlarından bazıları şöyledir: *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Dönemi Temel Sorunlarına Genel Bir Bakış*, *Orta Asya’da İslami Uyanış*, *Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikasına Etkileri*, *Türkiye-Orta Asya İlişkileri Çerçevesinde Avrasyacılık*, *"Türkiye’nin Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri: Beklentiler ve Öngörüler"*, *"Orta Asya’da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği"* v.s.

**Doç. Dr. Ahmet KANLIDERE**

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü mezunu olan Kanlıdere yüksek lisansını “Rusya Türkleri’nden Musa Carullah Bigi (1875-1949)” başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi’nde tamamlayıp, doktora çalışmalarını Columbia Üniversitesi’nde Division of Central Asian Studies’de “Kazan Tatarları’nda yenileşme hareketleri” konusunda yapmış olup halen Marmara Üniversitesi’nde öğretim üyesidir. Kanlıdere 2004-2007 yılları arasında T.C. Taşkent Büyükelçiliği Kültür ve Tanıtma Müşavirliği görevini yürütmüştür

Alanları: Sovyet ve Türk Tarih Yazıcılığında Rusya Müslümanlarının Düşünce Tarihi, Orta Asya ve Kafkasya.

**Doç. Dr. Konuralp ERCİLASUN:** 1972 doğumlu Ercilasun 1993 yılında Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 1999 yılında Ulusal Cheng-chi Üniversitesi’nde (Tayvan) Moğolistan ile ilgili çalışmasıyla Yüksek Lisans derecesi aldı. 2003 yılında Ankara Üniversitesi’nde Kaşgar tarihi konusundaki çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Bölge dillerini ve Çince’yi iyi derecede konuşan Ercilasun 5 yıl Kırgızistan Manas Üniversitesi’nde çalıştı. Bölgeyle ilgili çok sayıda yayını bulunmaktadır. Halen Maltepe Üniversitesi’de öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

**Yard. Doç. Dr. Güljanat KURMANGALİYEVA ERCİLASUN**

1976 doğumlu Yrd. Doç. Dr. Guljanat Kurmangaliyeva Ercilasun 1999 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2003 yılında aynı üniversitede Siyaset Bilimi Bölümü’nden Stalin döneminde Kazak entelektüelleri konulu çalışmasıyla Yüksek Lisans derecesini aldı. 2008 yılında doktorasını Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’de seyahatnamelerde Kazak ve Kırgızlar’ın toplumsal yapısı üzerine yaptığı çalışmayla tamamladı. Rusça, Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, İngilizce ve Fransızca bilmekte ve bölgeyle ilgili çok sayıda çalışma ve araştırmaları bulunmaktadır. Halen Maltepe Üniversitesi’nde çalışmakta olup bu üniversitede Avrasya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ni kurmuştur.

**Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV:** 1975 yılında Azerbaycan'ın Ucar ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde üniversite eğitimine başladı ve 1995 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim dalından "Azerbaycan'da Tarih Öğretimi ve Eğitiminde Sovyet İdeolojisinin Etkisi (1980–1991)" başlıklı teziyle master derecesini 1998 yılında aldı. Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde "Azerbaycan'ın Yakın Tarihinde Milli Kimlik Arayışlarının Sosyolojik İncelemesi" konulu teziyle 2003 yılında tamamladı. Çalışma hayatına Ocak 2000'de Azerbaycan Kafkas Üniversitesinde sosyoloji hocaları olarak başlayan A. Süleymanov, 2003 yılından itibaren Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe, Sosyoloji ve Hukuk Enstitüsünde Sosyoloji bölüm başkan yardımcısı görevinde çalışmaktadır. Aynı zamanda Türk Dünyası Sosyologlar Birliği başkan yardımcısı, Azerbaycan Sosyologlar Birliği Genel Sekreteri görevlerini yürütmektedir. Yazarın "Azerbaycan Türkleri Milletleşme Sürecinde" adlı kitabı başta olmak üzere bir çok yayını bulunmaktadır. Çalışma alanları Türk Dünyasının sosyal yapısı, aile, milli kimlik ve konuları üzerinde odaklanmaktadır. Bu konularda bir çok alan araştırması gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Bir çok uluslararası konferans ve etkinliklerin düzenlenmesinde aktif olarak rol aldı.

**Klara MAKASHEVA:** 1955'te Kazakistan'ın Türkistan şehrinde doğdu. 1971 yılında Almatı Pedagoji Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi Fakültesi'nde eğitime başladı ve 1975 yılında mezun oldu. 1981 yılında Kazak Devlet Üniversitesi Tarih Bölümüne girdi ve 1985 yılında mezun oldu. 1992 yılı El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi'nde çalışma hayatına tarih bölümünde araştırma görevlisi olarak başladı. 2007 yılında profesör unvanını aldı. Halen Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları: Tarih, Uluslararası ilişkiler, Batı Avrupa ülkelerinin siyasi sistemi, Kazakistan'ın dış politikası, uluslararası kuruluşlar, dünyada siyasi süreçler vs.

**Svetlana ŞAKİROVA :** Almatı Kadın Araştırmaları Merkezi Müdürü olan Doç.Dr. Svetlana Şakirova aynı zamanda Orta Asya'da uluslar arası ilişkiler

konusundaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Halen El-Farabi Devlet Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde çalışmaktadır.

**Talant ASAN ULU:** 1977 yılında Kırgızistan, Bişkek'te doğdu. 1999 yılında Kırgız Devlet Üniversitesi'nden mezun oldu. 2003 yılında Orta Doğu Üniversitesi'nde Yüksek Lisans derecesini aldı. 2003 yılında başlayarak Uluslararası Atatürk Alatau Üniversitesi, İşletme Bölümü'nde öğretim üyesidir. Orta Asya ilişkileri konusunda çalışmaları bulunmaktadır.

**Dr. Dosım SATPAYEV:** Siyasetçi, "Riskleri değerlendirme grubu" (ARG) danışma ve analitik kurumun müdürü, Soros-Kazakistan Vakfının Yönetim Kurulu Üyesi ve "Liter" (Kazakistan) gazetesinin köşe yazarıdır. Kazakistan'da Orta Asya, Türkiye konusundaki uzmanlığı ile tanınmaktadır.

### 3.2. BULGULAR

Araştırmamızda öncelikle Türkiye'deki kavram çeşitliliği konusunda katılımcıların görüşleri öğrenilmek istenmiştir.

Bölge ve bu bölgede yer alan ülkeleri tanımlama konusunda sorduğumuz soruya verilen cevaplarda ilk dikkati çeken husus, Türkiye'den katılan görüşmecilerin bölge ülkeleriyle ilgili tarihi ve kültürel ortaklığa vurgu yapan kavramların kullanılması gerektiğini belirtmeleri ve bu tip kavramları tercih etmeleri iken, Azerbaycanlı katılımcı hariç diğer Orta Asya ülkelerinden görüşmecilerin bu konuyu dikkate almadıklarıdır.

Özbek sosyolog **Kamilcan Kolonov** "*Orta Asya*" kavramını kullanmanın daha doğru olacağını söylerken Kırgız **Talant Asan Ulu** ve Kazakistanlı akademisyenler **Klara Makasheva**, **Svetlana Shakirova** ve **Dosım Satpayev** "*Merkezi Asya*" kavramında birleşmektedirler. Örneğin Kazakistanlı **Svetlana Shakirova**, "*Doğru olan terim Merkezi Asya'dır. Eğer ben, bölgenin eski adına vurgu yapmak istersem Orta Asya yazıyorum. Bununla beraber Büyük Merkezi Asya (Afganistan ve Çin'in batı kısmını içeren) ile Küçük Merkezi Asya'nın (eski beş Sovyet cumhuriyetlerini kapsayan) farkını göz önünde tutmak gerekir*" demektedir.

Azerbaycanlı sosyolog **Ebulfez Süleymanov** ise "*Türkistan*" ve "*Türk Cumhuriyeti*" tanımından yanayım. Coğrafi olarak bölgeleri ayırmak için bazı



örnekler kullanılabilir. Örneğin **“Azerbaycan Türk Cumhuriyeti”, “Doğu Türkistan” , “Orta Asya Türkistan” vb.** demektir ve bu görüşüşünü şu şekilde temellendirmektedir: *“Burada da özellikle vurgulamak istediğimiz temel tez “tarih” olgusunun Türk dünyası nokta-i nazara alınarak bütüncül bir temelde tasarımının sağlanmasıdır. Yeni bir kültürel ve toplumsal tasarımın kaynağını oluşturan “tarih bilinci” bütüncül bir Türk tarihi ekseninde kanalize edilmesi ve bunun da merkezine “Türk Kitabeleri”, “Kaşgarlı Mahmut”, “Kutadgu Bilig”, “Hikmetler” gibi ortak unsurların yerleştirilmesi bu “tarihsel değer”lerden felsefi, sosyolojik, edebi, estetik alanlarında kültürel üretim gerçekleştirilmesidir”.*

**Süleymanov**’un görüşleri Türk uzmanların görüşlerine oldukça yakın özellikler göstermektedir. Bu noktada **Süleymanov**’un lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Türkiye’de yapmış olmasının ve entelektüel kimliğinin Türkiye’de şekillenmesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Görüşmeye Türkiye’den katılan uzmanların çok önemli kısmı doğru kavramın **“Türkistan”** olduğunu söylemektedirler.

**Ahat Andican, Fahri Solak, Fethi Gedikli, Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, Hasan Ali Karasar ve Konralp Ercilasun, “Türkistan”** kavramının bölgeyi en doğru şekilde tanımlayan kavram olduğu konusunda birleşmektedir. **Karasar**’a göre **“Türkistan kavramı en geniş ve içleyici olanıdır”**, **Gedikli**’ye göre ise *Batılılar’ın sonradan “Orta veya Merkezi Asya” dedikleri coğrafyanın tarihi adını Türkistan olduğu şüphesizdir.”* **Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, “tarihî açıdan baktığımda “Türkistan” kavramının kullanılmasının daha doğru olacağını düşünüyorum”** demektir.

Ancak bazı görüşmeciler en doğru kavramın **“Türkistan”** olduğunu belirtmelerine rağmen kendilerinin zaman zaman farklı kavramlar kullandıklarını da ifade etmektedirler. **Ahat Andican, “Doğru olan deyim Türkistan Cumhuriyetleri** olmakla birlikte bu Cumhuriyetlerin bunu benimsememe ihtimalleri göz önüne alınarak **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri** deyimini kullanılmalıdır” derken, **Fahri Solak, “Bölge ülkeleri için tarihi olarak kullanılan kavramın “Türkistan” olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde ise bu kavram daha az kullanılmaktadır. Bu kavramın yeniden canlandırılması ve “Türkistan Cumhuriyetleri” kavramının kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun yanında Orta Asya’daki ülkeler için Orta Asya**

*Cumhuriyetleri kavramı, Azerbaycan'ı da kapsayacak şekilde **Türk Cumhuriyetleri** kavramları da kullanılabilir* şeklinde görüşlerini ifade etmektedir.

**Fethi Gedikli** sonuçta “**Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**” kavramını önermekte, **Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** “günümüz akademik ortamında **Orta Asya Cumhuriyetleri** veya “**Merkezî Asya**” kavramlarını kullandığını” söylemektedir.

**Konuralp Ercilasun** ise “*Kişisel olarak tek bir kavram kullanmıyorum. Birden çok kavram aynı bölgeyi ifade edebilir. Akademik yaklaşım olarak “**Batı Türkistan**” veya “**Batı Türkistan Cumhuriyetleri**” tabirini doğru kavram kabul etmeme rağmen muhataplarımın anlayacağı kavramları da kullanırım. Anlaşılacak amacıyla kullandığım diğer kavramlar şunlardır: Bölgeden bahsederken “**Merkezî Asya**”, “**Orta Asya**” ve “**Türkistan**”; ülkelerden bahsederken de bu kavramların sonuna “**ülkeleri**” veya “**cumhuriyetleri**” kelimelerinin eklenmiş halleri” demektedir.*

Bu soruya **Nadir Devlet**: “**Türki Cumhuriyetleri**” yanıtını vermekte, **Pınar Akçalı** ise bu noktada **Türk Cumhuriyetleri -Türki Cumhuriyetleri** kavramları arasındaki farka dikkat çekerek “**Türk Cumhuriyetleri**” kavramını eleştirmekte ve **Nadir Devlet**’in önerdiği “**Türki**” kavramının daha az sorunlu olduğunu belirtmektedir. **Pınar Akçalı**’nın bu sorumuza verdiği yanıt şu şekildedir: “*Ben kişisel olarak “**Türk Cumhuriyetleri**” terimini sorunlu buluyorum, bu ülkelerde yaşayan halkların kendileri “**Türk**” olarak tanımlamadıkları kanısındayım, örneğin bir Özbek, kendisini tanımlarken “Ben Türk’üm” demeyecektir, onun yerine “Ben Özbek’im” demeyi tercih edecektir diye düşünüyorum. Bana göre bu coğrafyada yaşayan halkarı “**Türk**” olarak tanımlamak ve bu cumhuriyetleri de “**Türk Cumhuriyetleri**” diye adlandırmak daha çok “milliyetçi” öğelerle bezenmiş bir bakış açısının yansıması. Üstelik de bölgenin hem kültürel hem de tarihi açıdan bir parçası olan Tacikistan’ı dışlayan bir terim ki, bu zaten başlı başına sorunlu bir tutum. Ancak “**Türki**” terimi 4 cumhuriyetle olan ortak dilsel, kültürel ve tarihsel yakınlığı vurgulamak açısından daha anlamlı, daha az sorunlu. Bu terim kullanıldığında, “Türkiye Türkleri” de bunun bir parçası oluyor, “**Türki**” teriminin bir tür “şemsiye kimlik” gibi kapsayıcı bir vurgusu var yani. Diğerinde ise (“Türk” teriminde) bana göre bir tür “Biz Türkiye Türkleri olarak diğerlerine de liderlik*

etmek durumundayız” gibi bir tutum ve üstü kapalı da olsa bir tür “üstünlük” vurgusu var sanki. “**Orta Asya**” ise İngilizce’deki “Central Asia” gibi genel olarak en çok ve yaygın biçimde kullanıldığı için ben bunu en çok tercih ediyorum.”

**Ahmet Kanlıdere** de bir başka noktaya dikkat çekmektedir: “Kavramların kullanılması nereden bakıldığıyla ilgili. Avrupa literatürüne baktığımız zaman ‘**Türki Cumhuriyetler**’ diye kullanılıyor. Daha objektif görünüyor. Rusya’da da “**Türki Cumhuriyetleri**” diye kullanıyor. Rusya’da ortak dile vurgu yapıyor, ortak kökene vurgu yapmak istemiyorlar. Orta Asya’daki halkların kendilerini ayrı görmeleri Rusya için daha avantajlı. 1924 önce Rusya “**Türkistan**”, sonra “**Orta Asya**” tanımını kullanmaya başladı. Türkiye’den baktığımız zaman “**Türk Cumhuriyetleri**” terimi tercih ediliyor. Bu doğal bir şey. Çünkü Türkiye Orta Asya’daki Cumhuriyetlere dil ve soy akrabalığıyla bakıyor ve bunu vurgulamak istiyor. Türkiye’de oradaki halkların farklılıklarını az görüp ortaklıklarını fazla görme eğilimi vardır”.

Bu noktada kavramın kullanışıyla ilgili başka bir boyut gündeme gelmektedir. Türkiye elbette kendi bakış açısından ve bu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel ortaklığını da ifade eden bir kavram kullanmak isteyecektir. Bu son derece doğaldır. Ancak bu yapılırken başka bir sorunun gündeme geldiği görüşmecilerimiz tarafından da ifade edilmektedir. Bu da bölge ülkelerinin bu kavramı benimseyip benimsememesiyle ilgilidir.

**Ahmet Kanlıdere** bu konuda “Bence Türk halklarını göz önüne olan bir tanım kullanılması lazım. Sadece Türkiye’nin görüşünü yansıttığı bir kavram kullanılmamalıdır” derken, **Ahat Andican** da bölge ülkelerinde kavramın “benimsenmesi”nin önemine işaret etmekte ve “Doğru olan deyim **Türkistan Cumhuriyetleri** olmakla birlikte bu Cumhuriyetlerin bunu benimsememe ihtimalleri göz önüne alınarak **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri** deyimini kullanılmalıdır” demektedir. Konuralp Ercilasun da karşı tarafa dikkat çekmekte ve “muhataplarımızın anlayacağı kavramları da kullanırım” şeklinde cevap vermektedir.

Katılımcılara sorduğumuz ikinci soru “Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana yaklaşık 20 sene geçti. Bugüne kadar bölge ülkeleriyle

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu 20 senede kurulan ve yürütülen ilişkiler sizce yeterli düzeyde midir" şeklindedir.

Bu soruya verilen cevaplarda da Türk ve Orta Asyalı araştırmacıların konuya bakışlarının farklı olduğu görülmektedir.

Araştırmamıza Türkiye'den katılan görüşmecilerin tamamına yakını bağımsızlık sonrası bölge ülkeleri ile kurulan ilişkileri yeterli görmediklerini ifade etmektedir. **Ahat Andican** "kuşkusuz yeterli değildir", **Fahri Solak**, "tatmin edici olmaktan uzaktır", **Fethi Gedikli** "bu soruya olumlu bir karşılık verilemez", **Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** "yetersiz düzeyde", **Konuralp Ercilasun** "yetersiz", **Pınar Akçalı** "kesinlikle yeterli değildir" demektedir; **Ahmet Kanlıdere** yeterli görmediği yolunda görüşler beyan etmekte, **Nadir Devlet** "yeterlilik kavramının göreceli olduğunu ve kime ve neye göre yeterli olduğuna bakmak gerektiğini" söylemektedir. Bölge ülkeleriyle Türkiye arasındaki son 20 senelik ilişkilere olumsuz yaklaşmayan tek kişi ise "karşılıklı tarih ve kapasite analizleri yapıldığında ilişkiler tabii mecraında yürümektedir" diyen **Hasan Ali Karasar** olmuştur.<sup>2</sup>

Verilen cevaplara bakıldığı zaman yetersizliğin nedenleri olarak, Türkiye'de konu ile ilgili yeterli birikimin olmaması, hazırlıksızlık, potansiyel yetersizliği gibi hususlar öne çıkarılmaktadır.

Bu soruya **Ahat Andican**'ın verdiği cevap şu şekildedir: "Kuşkusuz yeterli düzeyde değildir. Fakat Türkiye'nin bu coğrafya ile yeterli deneyim birikimi olmayışı ve Orta Asya ülkelerinin kendisinden olan beklentilerini karşılayacak potansiyele sahip olmaması gibi faktörler göz önüne alındığında, bağımsızlıktan bu yana geçen süre içerisinde bir hayli mesafe alınmış olduğu söylenebilir".

**Fahri Solak** da benzer görüşe sahiptir: "Sovyet Dönemi boyunca Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler büyük oranda kesintiye uğramıştı. Sovyet dönemi ile mukayese edildiğinde 1991 sonrası dönemde ilişkilerde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ancak bölge ülkelerinin sahip olduğu ortak değerler, tarihi birikim ve

---

<sup>2</sup> Karasar'ın konuyla ilgili ayrıntılı analizi için bkz. Hasan Ali Karasar, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Bir Bakış", **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara: TOBB Yayınları, 2008

*potansiyel dikkate alındığında gelinen nokta tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu husus ekonomik, ticari, kültürel vb. ilişkiler için söylenebilir”.*

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** da benzer bir hususa vurgu yapmaktadır: *“Bence yetersiz düzeyde ve bugüne kadar olan ilişkilerin de biraz plansız, programsız olduğunu düşünüyorum”.*

**Ahmet Kanlıdere** de yukarıdakilerle benzer görüşlere sahiptir: *“Sovyetler Birliği döneminde kapılar kapalıydı ve bizim bilgilerimiz hem az hem de yanlışlıklara doluydu. 1991’den sonra artan ilişkiler sonrasında Türkiye Türkleri Türk halklarını daha çok anlamaya başladılar. Ama bu yine doğru anladıkları anlamına gelmiyordur. Türkiye ve Türk halklarının arasındaki münasebetler daha çok iş yönlü oldu. Bence akademik insanlar arasında münasebetler daha çok olsaydı, birbirlerini tanımaları ve anlamaları daha kolay olurdu. Kültürel, fikri münasebetler az kalmış. Dolayısıyla bu da Türk halklarının kafasında yanlış “Türk imajının” oluşmasına sebep olmuştur”.*

**Pınar Akçalı** ise ilişkilerin yeterli düzeyde olmamasının sebebini Türk dış politikasında görmekte ve Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki temel tercihinin Avrupa Birliği’ne yönelik olduğunu altını çizmektedir: *“Kesinlikle değildir. Ben Türkiye’nin pek çok alanda açılımlar yaptığını düşünmekle beraber pek çok sorun alanları da görmekteyim. Bunların en başında Türkiye’nin AB’ye yönelik dış politikası gelmekte. Kanımca bu bir çıkmaz sokaktır ve AB Türkiye’yi hiç bir zaman tam üye olarak kabul etmeyeceği gibi sürekli oyalayacak ve “Gümrük Birliği” örneğinde olduğu gibi kendi çıkarları doğrultusunda tek taraflı manipüle edecektir. Türkiye’nin AB merkezli dış politikasının sorunlu olduğunu düşünüyorum ve bölge ülkeleri ile kendi içinde daha tutarlı, daha sağlam ve kalıcı politikalar üretememesini önemli bir sorun olarak görüyorum”.*

**Fethi Gedikli** ise muhatap ülkelerin yeterince istekli olup olmamalarına dikkat çekmektedir: *“Bu soruya olumlu bir karşılık verilemez. Her şeyden önce daha iyiye ulaşmak istiyorsanız mevcut durumdan memnun olmamanız gerekir. Daima arayış içinde olmak lazımdır. Türkiye’nin Türk cumhuriyetleriyle münasebetlerini geliştirmek bakımından samimi olarak istekli olduğunu söylemek mümkündür; ancak bu münasebetlerin gelişebilmesi için karşılıklı istek ve anlayış olmalıdır. Oysa zaman zaman öbür tarafta bu istek ve iradeyi yakalamanın güç olduğu da not edilmelidir.*

*Ayrıca ekonomik imkanlar ve beşeri sermaye denilen bu münasebetleri planlayıp hayata geçirecek kabiliyetli bir yetişmiş insan gücüne de ihtiyaç olduğu utulmamalıdır. Yirmi yıl esasında uzun bir süre değildir; bu ülkeler arasındaki münasebetleri değerlendirirken kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri tespit edip bunların gerçekleştirilme durumuna bakılmalıdır. Kısa vakitte ve zahmetsiz kazanılan başarı yoktur, uzun vadeli çalışmanın vacip olduğunu bilmeli ve ona göre hareket etmelidir”.*

Araştırmamıza Türkiye’den katılan uzmanların üzerinde birleştiği nokta ilişkilerde gelinecek noktanın yetersiz olduğu şeklindedir. Birinci sorumuzda olduğu gibi Azerbaycanlı görüşmeci de bu görüşleri destekler mahiyette cevap vermiş hatta daha karamsar görüşler ifade etmiştir.

**Ebulfez Süleymanov**’un cevabı şu şekildedir: “Bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde, başlangıçta, Türkiye’ye büyük ilgi olmuş, Türk zirveleri ve bir dizi üst düzeyli temaslar yapılmıştır. Daha sonra, gerek Kafkasya’daki olumsuz gelişmeler, gerekse başlangıç temaslarında önemli gelişmelerin sağlanamaması, Türkiye’ye olan ilgiyi olumsuz yönde etkilerken, Türkiye’nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini de belirgin şekilde azaltmıştır.

Türkiye’nin, birçok alanı kapsayan yardım gayretlerinin bir kısmı, münferiden doğru ve tutarlı faaliyetler olarak ortaya çıksa da, bir bütün olarak, planlı ve programlı bir nitelik göstermemektedir. Neticede, Türkiye’nin, bu ülkelerde etkinliklerinin uygulanış biçimiyle, bugün artık çıkmaza girdiği; düzensiz, bir kısmı programsız ve plansız vaatlerin, işleri içinden çıkılamayacak bir noktaya getirdiği anlaşılmaktadır.Şayet, doğru teşhisler konulup, gelişmelerin önünü açacak değişiklikler yapılmazsa, yöreye bir fayda sağlanamayacağı gibi Türkiye’nin etkinliği de giderek kaybolacaktır”.

İlk sorumuzda olduğu gibi bu sorumuza da diğer bölge ülkeleri uzmanlarının cevapları farklıdır. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana, günümüzde ve geleceğe yönelik Türkiye ile ilişkiler sorulduğunda Kırgızistanlı **Talant Asan Ulu** “İyi ilişkilerimiz var” derken, Kazakistanlı akademisyenlerden **Klara Makasheva**, “Türkiye, Kazakistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilk tanıyan ülkedir. Bundan dolayı Kazakistan ve Türkiye’nin dostça, kardeşçe, iyi niyetli bir ilişkileri vardır. Türkiye’nin diğer Orta Asya cumhuriyetleriyle de iyi ilişkileri

*vardır“ şeklinde cevap vermekte diğerk Kazakistanlı görüşmeci **Svetlana Shakirova:** ise “Dostça ilişkilerimiz var. Türkiye, bölgedeki tüm ülkelerle ortak Türk kültürü temelinde sağlam ilişkiler kurmaya çalışmaktadır” demektedir.*

Bir başka Kazakistanlı **Dosım Satpayev** ise ülkedaşlarından farklı görüştedir. **Satpayev**’in cevabı şu şekildedir: *“Türkiye’nin, SSCB’nin dağılmasından hemen sonra 1991’de eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ve Merkezi Asya’daki tüm ülkelerle resmi diplomatik ilişkiler kuran ilk ülke olduğunu söylemek gerekiyor. Fakat Türkiye, Merkezi Asya’da liderlik pozisyonu üstelenmek istediği zaman oradaki “egemenlik törenleriyle” karşılaşmıştı. Yani bölge ülkeleri henüz bir ağabeyden kurtulmuştu ve bağımsızlıklarını ilan etmiş, bunu kutluyorlardı. Henüz bağımsız olmuşken başka bir ağabeylik projesine sıcak bakmaları beklenemezdi. Bölge ülkelerinin karar alıcıları herhangi bir yeni ideolojik girişimciliğe yol vermemişlerdir. Sonuçta, Turgut Özal ile Süleyman Demirel’in zamanındaki iyi başlangıç bölgede Türkiye’nin sadece ekonomik alanda güçlenmesiyle bitmiştir”.*

Görüldüğü gibi bütün cevaplara baktığımızda ağırlıklı olarak ortaya çıkan sonuç bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından günümüze kadar geçen yaklaşık 20 yıllık sürede Türkiye’nin ilişkileri tatmin edici düzeyde bulunmamaktadır.

Araştırmamızda bölge devletleriyle günümüzdeki ilişkilerin hangi seviyede görüldüğü sorulduğunda uzmanlar mevcut ilişkileri değişik açılardan değerlendirmişlerdir.

**Ahat Andican**’ın bu soruya cevabı şu şekildedir: *“İlişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel olarak üç grupta değerlendirmek lâzımdır. Özbekistan hariç bütün cumhuriyetlerle siyasal ilişkiler olumlu seyretmektedir. Fakat söz konusu cumhuriyetlerin hâlâ büyük ölçüde Rus-Çin Bloku içerisinde yer alma eğiliminde olmaları nedeniyle dış politikalarında ve Batı ile olan ilişkilerinde Türkiye birincil veya önde gelen ülke konumuna gelememiştir. Ekonomik açıdan ilk yıllarda yüksek bir gelişme trendi söz konusu iken günümüzde, hem ticaret hem de yatırım alanlarında bir durağanlaşma söz konusudur. Diğer taraftan Kültürel ilişkilerin, ortak tarih ve kültür kodlarına uygun bir şekilde, olumlu yönde geliştiği görülmektedir”.*

**Ahmet Kanlıdere** ise günümüzde ilişkilerde ihmal edilen yönlerin olduğunu söylemektedir: *“İlişkiler var, yeterli olmanın gerisinde. Kültürel ve fikri anlamda bir yakınlığın uzun vadeli ilişkiler olması lazım. Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkileri daha çok iş yönlü olmuş, tabii bu ilişkiler devam etsin, ama ilişkilere hakim olmasın. Bunun yanında ilmi ve fikri münasebetlerin gelişmeleri lazım. Orta Asya Türk halkları ve Türkiye Türkleri birbirlerini daha iyi anlamaları için bir zemin oluşturulması lazım. Bunun içinde Sovyet dönemindeki anlayıştan çıkmamız gerekiyor, her iki taraf. Türkiye, Orta Asya’daki Türk halkları Sovyetlere esir kalmıştır, onlar bizi bekliyorlar diye hayali bilgilerden kurtulması gerekiyor. O Avrupa’nın ideolojik yaklaşımlı karışık bilgileriydi. Aynı zamanda Türk halklarının Türkiye’yi anlayışı da yanlışlıklara doluydu”.*

**Fahri Solak** ekonomik ilişkilere ağırlık verilmesi gerektiğini söylemektedir: *“Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler bağımsızlıktan sonra geçen sürede siyasi, diplomatik ve eğitim-kültür ilişkilerinin geliştirilmesi ağırlıklı olmuştur. Geçen sürede ekonomik ve ticari ilişkilerde de gelişmeler kaydedilmiş olmakla beraber, henüz istenen düzeyde değildir. Öncelikle dış ticaret alanında karşılıklı ilişkileri önemli oranda artırmak ve karşılıklı ekonomik yatırımları yaygınlaştırmak gerekmektedir”.*

**Fethi Gedikli** ise sorumuza şu şekilde cevap vermiştir: *“Takip edebildiğim kadarıyla Türkiye’nin Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ve Özbekistan ile ilişkileri saydığım bu sıraya göredir. Başka bir deyişle en geniş ilişkileri Azerbaycan, en zayıf ilişkileri ise Özbekistan (ve Tacikistan) iledir. Burada coğrafi etkenler gibi ( yakınlık, uzaklık/kolay erişilir veya çetin erişilir olma), kültürel etkenlerin de (dil yakınlığı, vs. gibi) rolü önemlidir. Ayrıca bu rejimlerin demokrasiyle idare edilmemesi de münasebetlerin geliştirilmesinde ciddi zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin mevcut kaynaklarını ve imkanlarını daha verimli bir şekilde kullanabilmesi için, yukarıda söylediğim gibi kısa, orta ve uzun vadeli hedefler koyması ve bunları gerçekleştirecek kadrolar yetiştirmesi ve çalışmaların bir tek kurum eliyle yürütülmesi tavsiye olunur”.*

**Nadir Devlet** günümüzdeki ilişkilerin *“Bazıları ile iyi, bazıları ile sorunlu”* olduğunu belirtirken, **Pınar Akçalı** bu soruya *“Tamamen kötü olduğunu düşünmüyorum, belli şeyler yapıldı ve başarılı ama çok daha planlı, çok daha*



*kapsamlı politikalar üretilmeliydi diye düşünüyorum” şeklinde cevap vermiştir. **Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** ise “daha iyi durumda olabilirdi ve olmalıydı” görüşündedir. **Konuralp Ercilasun** da benzer görüştedir: “Hâlâ emekleme düzeyinde olarak tanımlayabilirim. Halklar düzeyindeki ilişki kurumsal düzeydeki ilişkiden önde gidiyor gibi görünüyor. Kurumsal düzeydeki ilişki ise ilk yıllara göre daha yoğun olmasına rağmen hâlâ yeterli düzeye erişmiş değildir.” **Hasan Ali Karasar** ise Türkiye’nin dış politikada başka öncelikleri bulunduğu işaret etmektedir: “Türkiye AB üyeliği ve diğer bölgeler ile ilişkilere öncelik verdiğinden, tabii mecraından uzaklaşmaktadır. Hızlı bir biçimde gerileme yaşanmaktadır”.*

Diğer bölge ülkeleri uzmanları günümüzdeki ilişkilerin iyi ve normal şekilde yürüdüğünü söylerken Azerbaycandan **Ebülfez Süleymanov** ve Kazakistan’dan **Dosım Satpayev** farklı düşünmektedir. **Ebülfez Süleymanov**’a göre “İç güvenlik sorunları, ekonomilerinin kırılgan niteliği, siyaset kurumunun istikrarsız yapısı ve en nihayetinde Batı sistemiyle geliştirilen ilişkiler, kardeş devlet ve toplulukların kendi aralarında uzun vadede bir entegrasyona zemin hazırlayabilecek enerjiyi ve dinamizmi üretmesini engelledi. “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk dünyası” söylemleri somut projelere dönüştürülemedi ve geçmişin kutlu özlemi, enerji sahalarıyla kürenin gözde coğrafyalarından biri haline gelirken, Türkiye günlük siyasi çekişmelerin dışına çıkamayarak, bölgeye yönelik aktif bir politika izlemenin uzağında kaldı. Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Türk devlet ve topluluklarıyla geliştirilecek ilişkiler tarihsel sorumluluğun ötesinde bir boyut taşımaktadır”.

**Dosım Satpayev** ise günümüzde Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkisi konusunda yeni bir çaba içine girdiğini belirtmektedir: “Son zamanlarda Merkezi Asya etrafındaki jeopolitik oyun hakkında sık sık söz edilmektedir. Elbette, esas olarak ABD, Rusya, AB ve Çin gibi dev devletlerden bahsediliyor. Gerçi bir zamanlar bölgede lider olabilme şansını kaybeden ve buna pişman olup tekrar dönmeyi deneyen bir oyuncu daha var. Bu oyuncu, Türk Dili Konuşan Ülkelerin birleşmelerine dair yeni inisiyatifleri öne sürmekte olan ve Merkezi Asya ülkelerinin enerji projelerine etkin bir şekilde devreye sokulmak isteyen Türkiye’dir”.

Görüşme yaptığımız uzmanlara Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceğini tahmin ettiklerini sorduğumuzda ise çoğunlukla ilişkilerin gelecekte daha iyi bir seviyede yürüyeceği görüşünde birleştikleri görülmüştür.

**Fahri Solak** iyimser bir bakış açısına sahiptir: *“Gelecekte hem Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kendi arasında hem de Türkiye ile ilişkilerinde olumlu gelişmeler olacağı söylenebilir. Zaman içinde bu ülkeler gerek ekonomik ve ticari ilişkilerinde, gerekse siyasi ve kültürel ilişkilerinde mevcut potansiyel imkanlarını daha fazla kullanacağı öngörülebilir”*.

**Fethi Gedikli** de iyimser görüştedir: *“Ben durumun gitgide daha olumlu olarak seyredeceğine inananlardanım. Türk cumhuriyetlerindeki demokratik kurumlar geliştikçe karşılıklı münasebetlerin bundan iyi yönde etkileneceğini söylemek mümkündür. Ancak Rusya'nın bilhassa son Gürcistan Savaşından sonra eski Sovyet cumhuriyetleri olan coğrafyada çok daha etkili bir oyuncu olduğunu da kabul etmek zorundayız. Buna rağmen, yeniden bir demir perdenin çekileceğine dair bir işaretin olmaması yavaş da olsa her alandaki (kültürel, siyasi, iktisadi, turizm, askeri vs.) alakaların ileri gideceğini göstermektedir”*.

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** *“daha iyi olacağını ümit ediyorum”* derken, **Konuralp Ercilasun** *“Bugünkü ilişkiler nasıl ilk zamanlara göre daha kapsamlı ise, gelecekte de ilişkiler bugünkünden kapsamlı olacaktır. Kurumsal ilişkiler kendi geleneklerini oluşturacak ve süreklilik kazanacaktır”* şeklinde sorumuzu cevaplamıştır. **Hasan Ali Karasar**'a göre ise *“Gerekli tedbirler alınırsa tekrar tabii mecraına dönecek ve uzun vadede bir bütünleşme ve birlik sağlanacaktır”*.

**Nadir Devlet** *“ortak menfaatlerin seviyesine göre gelişecek veya azalacaktır”* cevabını vermiştir. **Ahad Andican** ise gelecekteki ilişkilerin ülkelerin temel dış politika çizgilerine bağlı olarak şekilleneceğini ifade etmiş ve *“gelecekte ilişkilerin yönünü tayin edecek olan faktör bu ülke yönetimlerinin kendilerini hangi blok içerisinde görmek isteyecekleri ile yakından ilişkilidir. Bir diğer deyişle Batı kampına yönelik bir arayış içerisinde olmamaları halinde Batı kampının bir üyesi olan Türkiye ile ilişkilerinin çok olumlu yönde gelişmesi beklenmemelidir. Ayrıca bu ülkelerdeki otoriter yönetimlerin giderek demokratik yönetimler haline*

dönüşmemeleri durumunda özellikle toplumlararası sosyokültürel ilişkilerin sınırlandırılması söz konusu olacaktır. Açık Pazar ekonomisi kurallarının yeterince işlememesi durumunda da ekonomik ilişkilerin derinleşmemesi gibi riskler mevcuttur” şeklinde cevap vermiştir.

Özbekistan’dan **Kolonov Kamilcan** “Ben iyimserim İlişkilerin gelişeceğini düşünüyorum ve buna inanıyorum”, Kazakistan’dan **Svetlana Shakirova**, “Gelecekte de ilişkiler iyi bir seviyede yürüyecek”, Kırgızistan’dan **Talant Asan Ulu** “gelecekte ilişkilerin şimdikinden de iyi olacağını düşünüyorum” şeklindeki cevaplarıyla iyimser görüşler bildirmişlerdir.

Ancak, **Pınar Akçalı** ilişkilerin geleceği konusunda karamsardır: “Türkiye bağımsızlığın hemen ardından gelen o coşkulu atmosferi iyi değerlendirememiş olduğu ve zamanla da başka ülkeler bu bölgede giderek daha fazla hakim olmaya başladığı için bence ilişkiler bugünkü düzeyinden çok daha ileriye gitmeyecek, hatta belki gerileyecektir bile. Bugün Rusya tekrar toparlanmış ve bölgeye yönelik çok daha akılcı, çok daha uzun soluklu projeler üretmeye başlamıştır. Deyim yerindeyse “arka bahçesini” tekrar eline geçirmeye çalışmaktadır. Çin aynı şekilde çok net ekonomik politikalar üretmektedir bölge ülkelerine yönelik. AB de oyunun bir parçası olmak istemiş ve değişik projelerle bölgede aktif rol oynamaya başlamıştır. Ayrıca İran, Pakistan, Hindistan ve Japonya gibi bölgesel güçlerin de Orta Asya ile ilgili uzun vadeli planları vardır. Tüm bunlar Türkiye’yi giderek daha fazla bölge dışında bırakabilecek ya da marjinalleştirebilecektir”.

**Ebulfez Süleymanov** “Türkiye’nin bugüne kadar bölgeye yönelik sürdürdüğü politikalarını gözden geçirip revize etmezse gelecekte ilişkilerin giderek gerileceği” düşüncesindedir.

**Dosım Satpayev** ise sorumuzu “bölgede etkinlik kurmak isteyen uluslararası büyük oyuncular arasında Türkiye’nin rekabet şansı olmayacak ve Türkiye bölgede herhangi bir siyasi ve ekonomik etki kazanamayacaktır” şeklinde cevaplamıştır.

**Klara Makasheva** da aynı görüştedir: “Dev oyuncuların bulunmasından dolayı Türkiye’nin bölgede egemen olacağını düşünmüyorum”.

Araştırmamızda sadece Türkiye’de bulunan uzmanların Türkiye’de bölgeyle ilgili faaliyet gösteren kurumlar hakkında görüşleri öğrenilmek istenmiş ve

“Türkiye’de Orta Asya bölgesiyle ilgili faaliyet gösteren birçok kurum vardır. Örneğin, resmi kuruluş olarak TİKA, TURKSOY gibi kurumlar, üniversitelere bağlı ODTÜ, KORA, Gazi Üniversitesi, KARTÜRK gibi birimler, değişik stratejik araştırma merkezleri ASAM, TASAM, USAK gibi çok sayıda vakıf ve dernek... Bu kurumların faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz? İlişkilerin mevcut durumunda söz konusu kurumların rolü ne olmuştur? Bundan sonraki ilişkilerde kurumların yeri, rolü ve payının nasıl olacağını düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir.

**Pınar Akçalı** kurumlar konusunda olumlu görüşlere sahiptir: *“Kişisel olarak bu kurumları çok olumlu ve hükümet/devlet politikaları ile karşılaştırıldığında çok daha başarılı buluyorum. Bu kurumlar ya da merkezler bölgeye ilgi duyan ve daha yakından tanımak isteyen kisleri bünyelerinde barındırmakta, seminerler, konferanslar, toplantılar düzenleyerek ya da yüksek lisans programları geliştirerek Türkiye’de bölge ile ilgili yetişmiş insan gücüne katkıda bulunmakta ve bir “farkındalık” yaratmaktadırlar”.*

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** da kurumlar hakkında olumlu düşünmektedir: *“Bahsi geçen kurumlar kendi alanlarında önemli çalışmalara imza atmaktadırlar”.*

**Konuralp Ercilasun** bu konuda olumlu görüşlere sahip değildir: *“Kurumların kendi kapasite ve kadrolarına göre faaliyetleri yeterli olabilir. Ama bir bütün olarak bakıldığında kurumların toplamda ürettikleri faaliyet yetersizdir. Kurumlar, halkın önüne geçememişler, ama engel de olmamışlardır. Çoğunlukla halklar arası ilişkileri peşinden takip etmişlerdir. Yani önce düzensiz bir şekilde tanışma, kaynaşma, macera arama ve iş yapma gibi olgular meydana gelmiş; sonra bunların araştırılması, bilgi üretilmesi ve sisteme oturtulma çabaları ortaya çıkmıştır. Tabii burada halkla kurumları büsbütün ayırmak da doğru değildir. Bazı kurumlar kendileri bir şeyler üretmenin yanı sıra kendilerine gelen projelere de destek vererek kurum dışı ilişkilere de katkıda bulunmuşlardır. Halklar arası ilişkileri peşinden takip etmek ifadesi ile başka şeylerin yanında bunu da kastetmek istedim”.*

**Fahri Solak** da kurumların beklenen fonksiyonları tümüyle yerine getiremediğini söylemektedir: *“Adı geçen kurumlar bir ihtiyacı karşılamak üzere ve iyi niyetle kurulmuş olmakla beraber, kendilerinden beklenen fonksiyonları tümüyle yerine getirdiklerini söylemek zordur. Zaman içinde bu kurumların kurumsal*

yapılarını güçlendirmeleri, maddi ve beşeri imkânlarını genişletmeleri ve böylece daha geniş kapsamlı ve etkili çalışmalar yapabilir hale gelmeleri mümkün olabilir”.

**Ahmet Kanlıdere** de benzer görüştedir: “Kurumların önemli katkıları var, olması da gerekli. Bu kurumların faaliyetleri yeterli değil, yüzeysel olarak iyi, ama derinlik açısından az. Bu kurumlarda çalışan uzmanların iyi yetişmiş, Orta Asya’da yaşamış, o halkları bilinçli düzeyde anlamaya çalışmış, onların birikimlerini, kültürlerini, düşüncelerini olduğu gibi anlamaya çalışmış insanlardan seçilmesi lazım. Bu faktör ilişkilere daha önemli katkı sağlar. Eski dönemin alışkanlıklarından kurtulmuş olması lazım. O zaman Orta Asya halklarını daha çok anlamamıza imkan doğacaktır. “İlmi” neşriyat çok, ama onların kalitesi az. Özbekistan’da “Fransız Araştırma Enstitüsü”’nün çok güzel ilme dayanan yayınları vardır. Onun gibi Orta Asya Cumhuriyetleri’nde İlmi Araştırma Merkezleri, Kültür Merkezleri, Türk Dili Merkezleri, Türk Folklor Dansları Merkezleri gibi Kurumlar açılmalıdır. Ama ismen olması yetmez, oraya layık yetişmiş insanlarla doldurulması lazım. Türk Kültürü ve sinema dünyası, müziği, sanatı öğretilmelidir”.

**Fethi Gedikli** de kurumların faaliyetlerini yeterli bulmamaktadır: “Söz konusu kurumların faaliyetlerini yeterli bulmadığımı mevcut ilişkilerin düzeyini değerlendirirken yukarıda zaten söylemiş bulunmaktayım. Yalnız burada TÜRKSOY’u ayrı bir sınıfta ele almak gerekir çünkü TÜRKSOY, bütün Türk Cumhuriyetleri ve akraba Türk Topluluklarının kurduğu “uluslar arası” bir kurumdur. Ama hemen söyleyelim ki TÜRKSOY kendisinden umulanı bugüne kadar gerçekleştirememiştir. Bugün bu kurum yeni başkanının yönetiminde kendinden daha çok söz ettirmekte ve daha faal bir evreye girmiş gibi görünmektedir. TİKA’nın çalışmaları da ayrı değerlendirilmelidir. TİKA’yı başarılı saymak mümkündür ancak onun en temel başarısızlığını veya eksikliğini kültürel çalışmalara hiç yer vermemesi ya da pek minik kaynaklar ayırmasında görürüm. TİKA aslında büyük kaynaklar kullanmaktadır, gelecekte bunları işaret ettiğim eksikliğini gidermek amacıyla kullanmasını umarım. Diğer sözünü ettiğiniz kurumların çalışmaları daha çok akademik ve stratejik ağırlıklıdır, uygulamaya dönük değildir. Bu kurumların çalışmalarının ileride Türkiye’nin Türk cumhuriyetlerine yönelik politika ve stratejilerini “formülleştirme”de olumlu rolü olabilir. Ama Türkiye üniversitelerinin bilhassa Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yaptıkları akademik çalışmaların ve

*zaman zaman yine üniversitelerce ve TDK, TTK, ADTK nce düzenlenen uluslar arası sempozyumların söz konusu cumhuriyetlerin ve bütün Türk boy ve toplulukları hususunda büyük bir bilgi birikimi meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Bu bilgi birikiminin de sözünü ettiğim formülleştirmeye katkısı olacağı açıktır. Ancak ilişkilerin geliştirilmesinde dernek, vakıf gibi sivil toplum kurumlarının devreye girip veya sokulup rollerinin artırılmasına hususi bir önem verilmesi arzu edilir”.*

**Ahad Andican** özellikle TİKA’nın önemli çalışmaları olduğunu söylemiştir: *“Türkiye’de kurulan kurumların iki coğrafya arasındaki ilişkileri kendi hedefledikleri alanlarda geliştirdikleri bir gerçektir. Özellikle TİKA bu coğrafyada küçük ve orta ölçekli işletmeler konusunda ciddi katkılar sağlamıştır. Fakat bu coğrafyadaki ülkelerde bu kurumların karşılıklarının olmayışı, Otoriter nitelikteki yönetimlerin Sivil Toplum Örgütlerini engellemeleri gibi nedenlerle söz konusu kurumlar, yeterli çalışma alanı oluşturmamaktadırlar. Öncelikle bu durumun değişmesi yönünde çaba göstermek gerekir. Aksi takdirde var olan kurumlar yeterli verimde çalışamayacaklar, yeni kurulacak olanlar da gelişemeyeceklerdir”.*

**Hasan Ali Karasar**’ın eleştirileri kurumlarda çalışan personelin niteliği ile ilgilidir. *“Bu kurumların faaliyetlerinde Türk Cumhuriyetleri giderek arka plana düşmeye başlamıştır. TİKA çalışma alanını genişletmiştir. Stratejik araştırma merkezlerinde ise ehil olmayan hatta bölgeyi bir defa dahi görmeyen, tarih, dil ve diğer bilimsel donanımları olmayan kişiler bu bölgeleri çalışmaktadırlar”.*

**Nadir Devlet** ise *“Kurumları tek-tek ve bunların muadillerine göre incelemek gerekir”* şeklinde cevap vermiştir.

Daha sonra yine sadece Türkiye’de bulunan uzmanlara *“Bölgeyle ilgili bilgi üretimi ve birikiminde, kurumların katkısı veya payı sizce nedir ve bu düzey yeterli midir?”* sorusu yöneltilmiştir.

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** *“Bahsi geçen kurumlar kendi alanlarında önemli çalışmalara imza atmaktadırlar”* şeklinde cevap verirken Pınar Akçalı *“katkısı vardır ama her zaman daha iyisi yapılabilir ve yapılmalıdır da”* demiştir.

**Konuralp Ercilasun** bölgeyle ilgili bilgi üretiminde kurumların payının büyük olduğunu ancak Batı bilgi üretimine göre yetersiz kaldığını söylemiştir: *“Bölgeyle ilgili bilgi üretimi ve birikimi neredeyse tamamıyla kurumların katkısı ile yapılıyor. Dolayısıyla payı büyüktür. Yani kurumlar, somut gelişmelerin gerisinden gelirken, bilgi üretiminde ön sıradadırlar. Bu da normaldir, çünkü bilgi üretimi zaten kurumların veya kurumların destekledikleri kişilerin işidir. Ancak elbette ki bu düzey yetersizdir. Türkiye ve bölge kurumlarının ürettikleri bilginin dünyanın yaklaşımına yön vermesi gerekirken, ABD ve Avrupa’nın ürettikleri bilgi bizim yaklaşımımıza yön vermektedir. Bunun başlıca sebebi de bilgi üretiminin yoğunluğudur. Batı bilgi üretimi bizimkinden yoğun olduğu için etkisi de bizimkinden çoktur”*.

**Ahad Andican** bu konuda özellikle sivil kuruluşlar ve üniversitelerin önemine değinmiştir: *“Türkiye’de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilgili doğrudan veya dolaylı bilgi üretimi, Sovyetlerde Glastnost ve Perestroika politikalarının uygulanmağa başladığı dönemden itibaren, büyük ölçüde söz konusu Sivil Kuruluşlar, Üniversiteler ve Kamu Destekli Kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Devletin doğrudan bu sürece katkısı olduğu söylenemez. Dolayısıyla bundan sonraki dönemde de bu kuruluşlar bilgi birikiminin dinamları olma özelliklerini sürdüreceklerdir.”*

**Fahri Solak** kurumların katkısının yeterli olmadığı cevabını vermiştir: *“Bölgeyle ilgili kurum ve kuruluşlar genelde mükerrer bilgileri kullandıklarından ve açık bilgi kaynaklarından yararlandıklarından mevcut haliyle bilgi üretimi çalışmaları ve katkılarının yeterli olduğu söylenemez. Reel bilgi katkısı için uzun soluklu araştırma projeleri yürütülmesi, daimi statülü donanımlı uzmanlar istihdam edilmesi ve bölgedeki bilgi kaynaklarından doğrudan yararlanılması gereklidir. Bunun için yerel dilleri bilen, teorik altyapısı yeterli, analiz yeteneği olan uzman kadroların yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi kaçınılmazdır”*.

**Hasan Ali Karasar’a** göre, *“Kurumsallaşma olmadığından kurumlarda birikim de bulunmamaktadır”*.

**Nadir Devlet** *“Bölgeye ilgi azdır. Bunlar arasında Azerbaycan’a ilgi biraz daha fazladır”* derken **Fethi Gedikli** bu husustaki değerlendirmesinin bir önceki cevabın içinde olduğunu belirtmiş, **Ahmet Kanlıdere** ise bu soruya cevap vermiştir.

Yine sadece Türkiye’de bulunan uzmanlara daha sonra “Orta Asya ülkelerinde Türkiye ile ilgili yukarıdaki örneklere benzer kurumlar (Türkler tarafından kurulmamış) var mıdır, eğer yoksa sizce bunun yorumu nasıl yapılmalıdır? “ sorusu yöneltilmiştir.

**Ahad Andican** bölge ülkelerinin yapısının bu tür kurumlara izin vermediğini söylemiştir: *“Orta Asya ülkelerinde bu nitelikte kurumların oluşturulmadığına daha önce değinmiştik. Böylesi sivil toplum kuruluşları ancak demokratik ülke yapıları içerisinde kurulabilirler, gelişebilirler ve üretebilirler. Otoriter yönetimlerde kapital, bilgi ve dış toplumlarla diyalog akışkanlığı yoktur. Otoriter yönetim demek sadece toplumsal ilişkileri sıkı kontrol eden yönetim demek değildir. Bu yönetimler kapital ve bilgi konusunda da ciddi kontrol ve kısıtlama uygularlar. Dolayısıyla bu ülkelerde gerçek manada sivil toplum kuruluşlarının kurulması bugün için biraz zor görünmektedir”*.

**Fahri Solak** da benzer şekilde cevap vermiştir: *“Yerel unsurlar tarafından oluşturulan doğrudan Türkiye ile ilgili kurumlar yoktur veya yeterli değildir”*.

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** *“var ama Türkiye’deki kuruluşlara nazaran daha azdır. Bunun temel sebebi ekonomik durum olabilir”* derken Konuralp Ercilasun ise soruyu *“Vardır, ama çok azdır. Az olmasının yorumu ise basittir. Türkiye’deki kurumsallaşma ve bilgi üretimi Batı’ya göre hangi sebepten az kalmışsa, bölgede de aynı sebepten azdır”* şeklinde cevaplamıştır.

**Pınar Akçalı** *“Bu konuda çok net bilgim yok, bu bile aslında ilişkilerin yetersiz düzeyine bir örnek bence”* şeklinde cevap vermiştir.

**Nadir Devlet** ise Fransızların Taşkent’teki Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü’ne dikkat çekmiştir.

**Fethi Gedikli** Azerbaycan’dan örnek vermiştir: *“Diğer Türk cumhuriyetlerini bilmiyorum. Azerbaycan’da üç yıl Türkiye’nin kültür ataşesi olarak çalıştığım için bazı şeyler söyleyebilirim. Azerbaycan kendisini Türk dünyasının bir parçası olarak görmektedir, bu hususta bir tereddüt taşımamaktadır, hatta “Türk Dünyası Parlamentolar Birliği” oluşturmak için teşebbüslerin de sahibidirler. Buna rağmen Türkiye hariç tutulursa diğer cumhuriyetlerle ilişkilerinin kuvvetli olmadığı belirtilebilir. Türkmenbaşı’nın ertesinde aralarında Hazar Denizindeki hakları*



sebebiyle ihtilaf ve soğukluk olan Türkmenistan’la ilişkilerin geliştirilmesi için Türkiye’nin telkinleri ve gayretleri olmuştur. Şimdi iki ülke münasebetleri gelişmektedir.

Azerbaycan üniversitelerinde Türkiye edebiyatı, Kırım Tatar edebiyatı, Kerkük ve Türkmen edebiyatı, Ahıska (Mesket) Türkleri folkloru, edebiyatı ve siyasi vaziyeti ve bilhassa İran Türklerinin sorunları ve edebiyatı konusunda araştırmalar ve yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca Azerbaycan Milli İlimler Akademisine bağlı Folklor Enstitüsü tarafından “Ortak Türk geçmişinden ortak Türk geleceğine” başlıklı uluslar arası geleneksel sempozyumlar tertip edilmektedir. Bunların yetersiz olduğunu tespit etmek gerekir. Ancak Sovyet sisteminin çökmesinden sonra Azerbaycan’da da bütün kurumlar büyük bir sarsıntı geçirmiş, ekonomik olarak da iflas etmişlerdi. Azerbaycan son 3-4 yıldan beri ekonomisini belli bir çizgiye getirmiş bulunmaktadır. Bu sebeplerin de tartıştığımız çalışmalara menfi tesir gösterdiği inkâr olunamaz.

**Ahmet Kanlıdere** de bölgedeki Türkoloji bölümlerine değinmiştir: “Orta Asya’da Türkiye ile ilgili kurumlar yok. Ama ilgi var, Türkoloji bölümleri var. Türkoloji bölümlerinin alt yapısı iyi, iyi araştırmacılar yetiştirilmiş. Yorumu imkan meselesi olabilir”.

Bu sorumuza verilen cevaplar içinde **Hasan Ali Karasar**’ınki diğer uzmanların tam tersi istikamette ve son derece çarpıcıdır: “Sadece Türkiye ile ilgili kurumlar çok sınırlıdır. Ancak Türkistan ülkelerinde Türkiye’yi çok yakından takip eden ve analizler yapan bir çok akademisyen ve düşünce adamı bulunmaktadır. Yani onlar bizi bizim onları takip ettiğimizden çok daha yakından takip etmektedirler. Bu da ikili ilişkilerdeki şanslardan bir diğeridir”.

Bir sonraki sorumuz bölge ülkelerinde Türkiye’ye yönelik ilginin artıp artmayacağı yönünde olmuştur. Bu sorumuzu ilginin artacağı yolunda cevaplayan uzmanlardan **Ahat Andican** “Bu ülkelerdeki demokratikleşmeye ve refah artışına paralel olarak Türkiye’ye yönelik ilginin de artacağı söylenebilir.”

**Ahmet Kanlıdere** “Türkçe öğrenmeye karşı talep vardır. Türkiye’yi görmek isteyen, ilmi maksatlarla, ticaret için gidip gelenler, çalışanlar, Türkiye’de mesleğini icra etmeye gelenler vardır. Yani, ilgi vardır ve artacaktır”.

**Fethi Gedikli** “Ben zaten mevcut olan ilginin artacağını düşünüyorum. Ancak Türkiye’ye dönük ilginin daha da artması için Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan güçlenerek çekim merkezi olma niteliğini pekiştirmesi de lazımdır. Diğer taraftan, musluktan damlayan su damlacıkları gibi aynı noktaya biteviye vurmak gerektiği daima hatırd tutulmalıdır. Ama bütün bunların üstünde bir şey var ki o da Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki münasebetlerin kendi dinamikleri ve sağlam somut temelleri vardır. Bunlar ortak bir soydan gelmekte, aynı dilin farklı lehçelerini kullanmakta ve aynı ortak kültürden beslenmektedirler”, **Pınar Akçalı** “Bence bu ilgi hep vardı ve devam ediyor, ve bence ileride artması da beklenebilir. Bölgede pek çok “Türk Okulu” var, bu okullar haklarındaki pek çok tartışmaya rağmen bölgedeki ailelerin tercih ettiği, iyi eğitim veren ve hem Türkçeyi hem de Türk kültürünü tanıtan okullar. Ayrıca bölgeden Türkiye’ye gelen öğrencilerin geri döndüklerinde de daha sonra gelecek öğrencilere yapacağı tavsiyelerle de bu ilginin artacağını da varsayıyorum”, **Hasan Ali Karasar:** “Vardır ve giderek artacaktır. Ancak bu tek taraflı kaldığı sürece bir işe yaramayacaktır. İşin tabiatı gereği, sanatta, kültürde, bilimde zaten hızlı bir kaynaşma yaşanmaktadır” şeklinde cevap vermiştir. **Konuralp Ercilasun da** “İlgi artacaktır” demiştir.

Ancak **Nadir Devlet** “Ortak menfaat ve çıkarlar olursa artabilir.” Şeklinde cevap vermiş, **Fahri Solak** ise bunun Türkiye’nin tavrına göre şekilleneceğini belirtmiştir: “Türkiye’ye ilgi artışı, doğrudan Türkiye’nin uluslararası alanda etkinliği ile ilişkili olarak şekillenecektir. Türkiye’nin küresel ve bölgesel rolü arttıkça, bununla doğru orantılı olarak Orta Asya ülkelerinin ilgisi de artabilecektir. Ayrıca Türkiye’nin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesi ile, bölge ülkelerine katkısı da artacak ve ortak çalışma alanları genişleyecektir. Bu da bölgede Türkiye’ye ilgi artışına neden olacaktır”.

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** ise bölgede ilginin başka merkezlere kaymakta olduğu düşüncesindedir: “Burada da ancak ümit ettiğimi belirtmeliyim. Halen ABD, Avrupa ve Çin’e olan ilginin daha fazla olduğunu düşünüyorum. İlginin artması da ilişkilere bağlı olacaktır”.

Son olarak uzmanlara Türkiye’nin Orta Asta ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi konusundaki önerileri sorulmuştur. Verilen cevaplar aşağıdadır:

**Ahat Andican:** “Türkiye’nin temel hedefi, bu ülkelerin kendi aralarında ekonomik ve sosyal nitelikli bir birlik kurmalarını sağlamak olmalıdır. Uzun vadeli politikalarını bu hedefe göre şekillendirmelidir. Böylesi bir Türkistan veya Orta Asya birlik alanı oluşturulması halinde, söz konusu ülkeler komşularının ön veya arka bahçesi olmaktan kurtulup Asya’daki uluslararası dengeleri etkileyen bir güç haline dönüşebilirler. Bunun uzun vadede Türkiye’ye çok fazla ulusal ve uluslar arası getirisi olacaktır”.

**Nadir Devlet:** “Bu konuda yapılacak bilimsel, ekonomik ve kültürel araştırma ve faaliyetler maddi destek sağlanmalıdır.”

**Fahri Solak:** “Türkiye, aradan geçen 20 yıllık sürede edinilen tecrübeden de yararlanarak yeniden bir durum değerlendirmesi yapmalı ve dış politika alanında önceliklerini, kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemelidir. Bu çerçevede yürütülecek politikalar sistematik olarak planlanmalı ve uygulanmalıdır. Bu yeni değerlendirmeye uygun olarak mevcut kurumlar güçlendirilmeli veya mevcutlara ilave yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmalıdır”.

**Fethi Gedikli:** “Türkiye’nin mevcut çalışmalarını sürdürmekle beraber, en yüksek seviyede bir kurulda bunları değerlendirip bir “politika”yı formülleştirip uygulamaya koyması gerekir. Bugüne kadar yapılanlar “bir plan dahilinde” görülmemektedir. İyi niyetli, duygulu, kardeşiz biz temelinde yürütülmeye çalışılan faaliyetlerden tam bir verim alınması düşünülemez. Mevcut hareket tarzının önemli bir mahzuru da karşılaşılan bazı durumlarda “nasıl kardeşiz biz?!” hayal kırıklığının yaşanmasıdır. Böyle bir politika oluştururken her cumhuriyetin kendine has sorunları ve çıkarları dikkate alınacak ama her cumhuriyetin ortak çıkarlarına da hizmet edecek ikili ve çok taraflı ilişkiler de tesis edilecektir. Kanımca her şeyden evvel Türkiye’nin bu ülkelerde ve aslında bütün dünyada uygulayacağı, yukarıda sözünü ettiğim “politika”nın bir kültür unsuru da olmalıdır. Türkiye bu hususta son derece geç kalmış bulunmaktadır ve kültür politikası tabir caizse el yordamıyla ve bazı tesadüflerle yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu yolda yeni bir düzenlemeyi ifade eden 18/05/2007 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “Yunus Emre Vakfı Kanunu” gereğince etkili bir uygulamanın gerçekleştirilmesini bekliyoruz. Bu konuda ne yapılacağı bellidir. Amerika’yı yeniden keşfetmeye gerek yok; Batılı ülkelerin yıllardan beri British Council, Göte Enstitüsü, Fransız Kültür Merkezi gibi

araçlarla yaptığını biz de yapmalıyız! Üstelik Türk Cumhuriyetleri söz konusu olduğunda biz zaten ortak bir kültürün tanıtılmasından ediyoruz. Oğuz Kağan destanı, Orhun Abideleri, Kutdağı bilik, Divanü Lügati't-Türk, Nevai, Ahmed Yesevi, Manas Destanı, Dede Korkut Destanları, Fuzuli, Köroğlu, Mahdumkulu, Karacaoğlu, Yunus Emre, Aymatov gibi ortak destanlardan, isimlerden ve eserlerden söz ediyoruz. Hepimizin olandan”!

**Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun:** “Devlet düzeyinde ilişki ve işbirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

- Dışişleri bu bölgeye daha büyük önem vermeli ve buna göre siyaset izlemelidir. Bölgeye gönderilen elçilik ve diğer temsilcilik görevlileri, bölgenin özelliklerinin ve taşıdıkları önemli misyonun farkında olan insanlar olmalı.

- Orta Asya’da iş yapmak isteyen müteşebbislerin, bölge hakkında bilgi alabilecekleri danışma ofisleri olmalı.

- Bölgede çalışacak işçiler, işveren kurumlar tarafından düzenlenen ve hatta mecburi tutulan hazırlık, yani o bölgenin özellikleri, değerleri gibi özel eğitim programından geçirilip, öyle gönderilmeli. Birçok Batı ülkeleri bunu uygulamaktadırlar.

- Eğitim alanında devam eden işbirliği vardır. Örneğin, Orta Asya Cumhuriyetlerinden her yıl öğrenci getirilmektedir. Bu getirilmiş öğrencilerin durumu ekonomik gibi birçok açıdan iyileştirilmelidir, daha fazla ilgilenilmedir.

- Akademik ve kültürel işbirliği arttırılmalıdır.

- Ticari ve diğer ilişkilerin arttırılması için uçak biletlerinin daha ucuz olmasını ve ayrıca tren ulaşımının açılmasını zarurî buluyorum.”

**Pınar Akçalı:** “Her alanda daha fazla farkındalık yaratacak ortak projeler, özellikle kültüre yönelik ve eğitim alanında. Genç kuşaklara yapılan yatırım geleceğin inşasında da önemli olacaktır. Öğrenci projeleri desteklenmeli bunların Türkiye ayağı daha da güçlendirilmeli, maddi olanaklar ve altyapı sorunları çözülmeli. Ancak hükümetler bazında oluşmuş bir irade yoksa çabalar sınırlı kalacaktır diye düşünüyorum”.

**Konuralp Ercilasun:** “Diğer sorulara olan cevaplarımdan da yola çıkarak şu önerilerim olabilir:

o Devlet düzeyindeki ilişkiler mutlaka arttırılmalıdır. Bundan kastettiğim devlet adamları düzeyindeki toplantıların daha çok olmasıdır.

o Ekonomik ilişkileri rahatlatacak adımlar atılmalıdır. Bunun ön koşulu mal dolaşımında (mallar üçüncü bir ülke çıkışlı olmamak kaydıyla) gümrük ve diğer vergilerin mümkün olduğunca azaltılmasıdır.

o Kurumların desteğiyle bir kültürel ortam yaratılmalıdır. Türkiye’de ne kadar çok bölgeden, bölgedeki gelişmelerden, bölgedeki (mesela) yazarlardan, sinemalardan, tiyatrolardan bahsedilirse, bu konular toplumun gündemine o kadar çok hâkim olur. Bunu tek tek insanlar yapamayacağından kurumlar üstlenmelidir. Bunun tersi de geçerlidir; yani bölgede Türkiye’den bahsedilmesi...

o Halklar arası ilişkileri rahatlatacak adımlar da atılmalıdır. Bunun da ön koşulu gidiş geliş yol masraflarını ayarlamaktır. Bugün için maalesef bölgeyle ulaşımında sağlam bir kara bağlantısı kurulmuş değil. Bu yüzden uçak en önemli ulaşım aracı olmaktadır. Yol masraflarının ayarlanması, bu durumda, uçak bilet fiyatlarının makul seviyeye getirilmesi demektir. Senenin bazı dönemlerinde bölgeye ve bölgeden uçak biletleri Türkiye-ABD uçak biletlerine eşdeğer olmakta, hatta daha da pahalı olmaktadır. Hâlbuki bir ara Türkiye içinde yaratılan yurt içi uçuş fıryası gibi fiyatlar düşürülürse gidiş gelişler artacaktır. Talep arttıkça sefer sayısı da artacak ve gittikçe daha çok kişi gidip gelecektir. İlişkilerin en önemli yönünün insanların gidip gelmesi olduğunu düşünüyorum. Ne kadar çok insan ne kadar çok kere karşılıklı gider gelirse bu durum, kurulmuş ve kurulacak bütün kurumların hepsinin toplamından daha fazla yarar sağlar”.

**Ahmet Kanlıdere:** “Önce iki tarafın temel anlayışın daha derinlenmesi, arttırılması lazım. Bunun zeminlerinin oluşturulması lazım.

- Yapılan çalışmalar, gerçekleştirilen faaliyetler gerçekten katkı sağlayacak işler olması lazım. Bu ilişkilere katkı sağlamak için gerekli ve şarttır.

- Kitaplar çok kaliteli kağıtlara basılıyor, ama içi boştur. İçi ilme dayalı çalışmalara dolu olmalıdır.

- Doğru dürüst Özbekçe-Türkçe sözlük yoktur. Kazakça, Kırgızça da yoktur. Türk Dünyasının entelektüellerini, sanat insanlarını anlatan kitap, ansiklopedi yoktur.

- Orta Asya halklarını araştırmak isteyen insanlara destek verilmeli. Onların sayesinde “Türk İmajı” düzelecek diye düşünüyorum. Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri’nin “Bal Ayı” çoktan bitti. Duygusallıktan uzak, kalıcı faaliyetler yürütülmesi lazım. Gerçekten anlayışa yönelik faaliyetler yürütülmeli ve Türkiye Türkleri kendisini bir Kazağın, Kırgızın, Özbeğin yerine koyması, onlara incelik göstermesi lazım. Hem ortakları bulmak, hem farklılıkları keşfetmek zevkli olmalıdır”.

**Hasan Ali Karasar:** “En kısa zamanda dev projeler tekrar hayata geçirilmelidir. Oradaki üniversitelerin denklikleri tanınmalı, Türkiye’den onbinlerce öğrenci bu ülkelere gönderilerek eğitim aldırılmalıdır. Aynı zamanda Rusya’ya da onbinlerce öğrenci gönderilmelidir. THY uçuşları subvansiyeye edilmelidir. Bu ülkelerden gelen öğrencilere yönelik olarak Türkiye’de iki üniversite (bir özel bir devlet) kurulmalıdır. Halkların Dostluğu üniversitesi model alınmalıdır”.

Türkiye dışından bu sorumuza iki uzman cevap vermiştir.

**Ebulfez Süleymanov:** “Öncelikle, bu cumhuriyetlerin içinde bulundukları durum analiz edilmeli ve Türkiye’nin yapması gereken işler ortaya konulup, yapmakta oldukları ile karşılaştırılmalıdır. Türkiye, bu yörede etkinliğini ve verimliliğini artırabilmek için, kendi gayretlerini yeniden nasıl organize etmesi ve hangi tür örgütlenmeye gitmesi gerektiğini belirlemelidir.

İç güvenlik sorunları, ekonomilerinin kırılğan niteliği, siyaset kurumunun istikrarsız yapısı ve en nihayetinde Batı sistemiyle geliştirilen ilişkiler, kardeş devlet ve toplulukların kendi aralarında uzun vadede bir entegrasyona zemin hazırlayabilecek enerjiyi ve dinamizmi üretmesini engelledi. “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk dünyası” söylemleri somut projelere dönüştürülemedi ve geçmişin kutlu özlemi, enerji sahalarıyla kürenin gözde coğrafyalarından biri haline gelirken, Türkiye günlük siyasi çekişmelerin dışına çıkamayarak, bölgeye yönelik aktif bir politika izlemenin uzağında kaldı. Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Türk devlet ve topluluklarıyla geliştirilecek ilişkiler tarihsel sorumluluğun ötesinde bir boyut taşımaktadır.

*Türk dünyasına yönelik dış politika açılımları stratejik bir temelde tanımlanmalı ve vazgeçilmezleri - olan bir Türk dünyası politikası devletin tüm kademelerinde aynı bilinçle benimsenmelidir”.*

**Dosım Satpayev:** *“İlk olarak Türkiye’nin, Merkezi Asya cumhuriyetlerinin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını desteklemeye devam etmesi gerekiyor. İkinci olarak, bu ülkelerde iktidar değiştiği zaman siyasi istikrar konusunda Türkiye’nin ilgisini göstermesi gerekiyor. Üçüncü olarak, Türkiye’nin, Hazar gaz boru hattını destekleyen lobicilik faaliyetlerine devam etmesi gerekiyor. Dördüncü olarak, Ankara Kazakistan’ın Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattına katılımını desteklemelidir. Beşinci olarak, Türkiye bölge ülkeleriyle olan eğitim alanındaki işbirliğini güçlendirmelidir. Fakat 1990’lı yılların başlarında yapıldığı gibi öğrencileri Türkiye’de okutmayıp, Türk öğrencilerini bölge ülkelere eğitim için gönderilmelidir. Altıncı olarak, Türkiye’nin bölge ülkelerinde mevcut olan sorunları çözmeye yardımcı olması lazım. Örneğin, su, elektrik sorunları. Yedinci ve en dikkat etmesi gereken husus, Türkiye’den Merkezi Asya’ya giden işçilerin ciddi kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu tür iş göçü bölgede ciddi sosyal gerginliklere yol açmaktadır. Örneğin, Kazakistan’da yaşanan olay”.*

### 3.3. DEĞERLENDİRME

Mülakatımızda öncelikle ortaya çıkan sonuç Türkiye’de gerek bölgeyi gerekse burada bulunan ülkeleri tanımlamakta kullanılan kavramlarda bir uzlaşma bulunmadığıdır. Yine ortaya çıkan bir başka husus aynı uzlaşmanın Türkiye ile bölge ülkeleri arasında da bulunmamasıdır.

Türkiye’de bulunan uzmanların birleştiği bir nokta kullanılacak kavramın Türkiye’nin bölge ülkeleriyle tarihsel ve kültürel ortaklıklarını yansıtacak özellikler göstermesi gerektiğidir. Bizce de bu yaklaşım tarzı doğrudur. Ancak bu noktada başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun da söz konusu kavramların bölge ülkelerinde de benimsenmesi, bir başka deyişle üzerinde uzlaşma sağlanması konusudur. Orta Asya ülkelerinden mülakatımıza katılan uzmanlardan Azerbaycan’dan katılan uzman hariç diğerlerinin bu ortaklığa vurgu yapan kavramları tercih etmedikleri görülmüştür. Burada bu noktayı önemli gördüğümüzü ve konuyu sonuç kısmında tartışmayı deneyeceğimizi belirtmek isteriz.

Türkiye’nin, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana geçen yaklaşık 20 senelik süre içindeki söz konusu ülkelerle olan ilişkilerini, bu ilişkilerin günümüzde aldığı durumu ve gelecekte alacağını tahmin ettikleri biçimi sorduğumuz zaman da Türk ve Orta Asyalı uzmanların farklı cevaplar verdiği görülmüştür.

Orta Asyalı altı uzmanlardan ikisinin, diğerlerinden ayrılan görüşlere sahip olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Bu iki uzmandan birisi Azerbaycan’dandır ve hem Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin diğerlerine göre çok daha yakın olması ve hem de bu uzmanın 16 yaşında Türkiye’ye gelip lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Türkiye’de tamamlaması, ülkesine döndükten sonra da Türkiye ile olan yakın ilişkisini sürdürmesi ve entelektüel kimliğinin Türkiye ortamında şekillenmesi, onun Türk uzmanlarla çok yakın görüşleri paylaşmasını doğurmuş olabilir.

İkinci mülatçımız Kazakistan’dandır ve o da kavram konusu hariç diğer Orta Asyalı akademisyenlerden farklı görüşlere sahiptir. Kazakistan’da uluslararası ilişkiler, özellikle de Türkiye-Kazakistan ilişkileri konusundaki uzmanlığı ile tanınan



bu mülakatçımız diğerlerine göre Türkiye hakkında çok daha fazla bilgiye ve belki buradan kalkarak eleştirel bir yaklaşıma sahiptir.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistanlı diğer dört mülakatçı Türkiye-Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin bugüne kadar olan seyrini olumlu ve sorunsuz olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Türkiye’den katılan sekiz ve sözünü ettiğimiz iki uzmanla birlikte 10 kişi hem bugüne kadar gelen ve hem de günümüzdeki ilişkilerin seyrini yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir Türk uzman ilişkilerin normal seyrinde yürüdüğünü ifade etmiştir.

İlişkilerde geline noktaı yetersiz bulan uzmanlar, bunun sebebi olarak değişik gerekçeler göstermişlerdir. Bunların başında Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölge ülkeleriyle kurduğu ilişkileri sağlıklı şekilde sürdürmesini sağlayacak şekilde hazırlığının bulunmadığıdır. Bu hazırlıksızlığın hem bilgi birikimi ve hem de bölgeye yönelik yeterince uzman bulunmaması olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye’nin iyi niyetli çabalarına rağmen bölgeyle olan ilişkilerini hazırlıksız bir şekilde ve zaman zaman da plansız programsız biçimde yürütmek istemesinin ilişkileri yeterince iyi düzeye getirmediğı belirtilmiştir.

Bir başka gerekçe de bazı Türk uzmanlar tarafından dile getirilen Türkiye’nin dış politikasındaki öncelikleri meselesidir. Türkiye’nin Avrupa Birliği hedefinin Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinin gelişmesine engel olduğu ifade edilmiştir. Bir bakıma bu konu da yukarıda bahsedilen bölgeye yönelik hazırlıksızlıkla ilintilendirilebilir.

Mülakatlarda, Türkiye’nin Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerinin bazıları ile iyi bazıları ile de yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebebi olarak da bazı Orta Asya ülkelerinin yapısı gösterilmiştir. Gerçekten de günümüzde Türkmenistan ve Özbekistan’daki rejimlerin gösterdiği özellikler bu toplumları dışa kapalı tutmaktadır.

Türkiye-Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin gelecekte alacağını tahmin ettikleri seyir konusunda Kazakistan’dan iki, Azerbaycan ve Türkiye’den bir uzman dışında diğerleri ilişkilerin gelecekte şimdikinden daha iyi seviyede bulunacağını ifade etmişlerdir. Türkiye’den **Pınar Akçalı**, Türkiye’nin bağımsızlığın hemen ardından gelen coşkulu atmosferi iyi değerlendiremediğini ve zamanla bölgede başka

aktörlerin devreye girdiğini, bunun da gelecekte Türkiye'nin şansını azalttığını ifade etmiş ve Türkiye'nin bölgede giderek marjinalleşeceğini söylemiştir. **Ebulfez Süleymanov** da Türkiye'nin bugüne kadar yaptığı hataların ilişkileri daha gerilimli hale getireceğini belirtmiştir. **Dosım Satpayev** ve **Klara Makasheva**, hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak bölgede etkinlik kurmak isteyen uluslararası büyük oyuncular arasında Türkiye'nin rekabet şansı olmayacağını ve etkinlik kuramayacağını belirtmişlerdir.

Sadece Türkiye'den katılan uzmanlara sorduğumuz, Türkiye'de bulunan ve Orta Asya ülkelerine yönelik faaliyetler gösteren kurumların değerlendirilmesiyle ilgili sorularımıza benzer cevaplar alınmıştır. Katılımcılar bu kurumların çalışmalarının yeterli olmadığını, belli başarılar elde etseler de faaliyetlerinin daha iyi olabileceğini belirtmişlerdir.

Orta Asya ülkelerinde benzer kurumlar bulunup bulunmadığı konusundaki sorumuza **Hasan Ali Karasar**'ın verdiği cevap dikkat çekici ve önemlidir. **Karasar**, bu ülkelerde benzer kurumlar olmasa bile Türkiye'yi çok yakından takip eden ve analizler yapan bir çok akademisyen ve düşünce adamının bulunduğu, onların bizi bizim onları takip ettiğimizden çok daha yakından takip etmekte olduğunu ve bu durumun aslında ikili ilişkiler için bir şans olduğunu söylemiştir.

İlişkilerin geleceğine yönelik öneriler konusunda da önemli görüşler aktarılmıştır. Burada sadece bazılarının altını çizmekle yetineceğiz. Burada değinmeyeceğimiz öneriler önemsiz ve değersiz değildir. Hepsi yerinde ve doğru önerilerdir.

Bunlardan birincisi **Akçalı, Karasar** ve **Satpayev**'in özellikle altını çizdiği sadece o ülkelerden Türkiye'ye öğrenci getirilmesi değil, Türkiye'den bölge ülkelerine çok sayıda öğrenci gönderilmesi gerektiğidir. **Karasar**'ın sözleriyle tekrarlırsak, *“Türkiye’den onbinlerce öğrenci bu ülkelere gönderilerek eğitim aldırılmalıdır. Aynı zamanda Rusya’ya da onbinlerce öğrenci gönderilmelidir.”*

Bir başka konu, ulaşım konusundadır. Ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlenmesi için insanların yoğun şekilde gidip gelmesi önerilmektedir ve bölgeye yönelik uçak biletlerinin çok pahalı olmasının (İstanbul-Amerika uçuşlarından bile daha pahalı) önlenmesi istenmektedir.

**Göljanat Kurmangaliyeva Ercilasun** bölgeye gönderilen elçilik ve diğer temsilcilik görevlilerinin, bölgenin özelliklerinin ve taşıdıkları önemli misyonun farkında olan insanlardan seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. **Dosım Satpayev** de buna yakın bir konuya değinmekte ve en dikkat edilmesi gereken hususun Türkiye’den bölge ülkelerine giden işçilerin ciddi şekilde kontrol altına alınması gerektiği olduğunu, bu tür işçi göçünün bölgede ciddi sosyal gerginliklere yol açtığını söylemekte ve buna örnek olarak da Kazakistan’da yaşanan olayları göstermektedir.

## SONUÇ

Çalışmamızda Türkiye’de Orta Asya ülkelerine yönelik faaliyet gösteren kurumlar ele alınsa da aslında üzerinde durulan ve tartışılan tek konu Türkiye-Orta Asya ülkeleri ilişkileridir.

Türkiye 1990’lı yılların hemen başında bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeleri saatlerle ifade edilecek kadar kısa sürede dünyada ilk tanıyan ülkedir ve coşkulu şekilde bu ülkelerle ilişki kurmuştur. Bölge ülkeleri de buna, hem Türkiye’nin onları hemen tanınması ve hem de akrabalık bağları dolayısıyla aynı coşkuyla cevap vermiştir.

Ancak aradan geçen yaklaşık 20 senelik sürede önemli işler yapılsa da gelinen nokta yeterli olmaktan uzaktır ve zaman zaman da ülkeler arasında hayal kırıklıkları yaşanmıştır.

Mülakat yaptığımız bazı uzmanların ve Tüfekçioğlu’nun da belirttiği gibi Orta Asya ülkelerinin “1990’lı yıllarda peşpeşe bağımsızlıklarını ilan etmeleri ülkemizde (Türkiye’de) büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Gerek devlet katında gerekse Türk toplumunda karşımıza çıkan bu sevinç ve memnuniyetin, aynı soy ve kökten gelmemize bağlı olarak ortak tarihsel bağlarımıza vurgu yapan bir “romantizm” doğurması, esasında son derece doğaldır. Ancak, başlangıçta doğal karşılanması gereken akrabalık, kardeşlik, kandaşlıkla ilgili kavramlar etrafında şekillenen bu romantik yaklaşımın yer yer soyut, içi boşaltılıp sloganlaştırılan bir dozda ve elle tutulur - gözle görülür iş ve çalışmalarla desteklenmeyip “söylem” düzeyinde kaldığı takdirde antipati yarattığı ve hatta zaman zaman ülkelerarası ilişkilere zarar verici bir nitelik kazandığı müşahade edilmiştir”<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Hayati Tüfekçioğlu, “Küreselleşme Önünde Türk Dünyası”, Edt., Abulfez Süleymanov, I. Türk Dünyası Sosyologlar Kurultayı, 25-27 Kasım 2005, **Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yay.**,Kocaeli 2005, s.140.

Günümüzde geline nokta önemli olan şey ilişkileri bundan sonra daha iyi yerlere taşımaktır. Burada bizi iyimser kılan ve Türkiye-Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin gelecekte şimdikinden çok daha güçlü olacağını düşündüren argümanların olmasıdır.

Bunların başında akrabalık bağları gelmektedir. Ortak tarihsel ve kültürel kökenden gelmemiz değiştirilemez bir gerçektir. Ancak bu durum kendi başına bir şey ifade etmemektedir. Köken birlikteliği ancak geleceğe dair karşılıklı ülke çıkarlarına uygun projelerle desteklenirse çok önemli ve kolaylaştırıcı bir faktör olabilir. Ortak hedeflere yönelik projeler olmayacaksa yakın akrabalık bağlarının bir önemi bulunmayacaktır.

Burada önemli olan geçmişten çok gelecektir. Araştırmamızda karşımıza çıkan kavram tartışmasında da görüldüğü gibi Türkiye’de bölge ülkeleriyle ortak tarihsel ve kültürel geçmişe vurgu yapan kavramlar kullanılmak istenmekte, fakat bu kavramlar söz konusu ülkelerde Türkiye’de oldu kadar sempatiyle karşılanmamaktadır.

Biz bu sorunu önemli görüyoruz. Sorunun odak noktasının ise kavramın özündeki geçmişle, tarihle ilgisinden çok, “gelecek” olduğunu düşünüyoruz. Bölge ülkeleri günümüz dünya dengeleri içinde kendi toplumsal sorunlarını çözmek için değişik uluslararası ilişkilerden yararlanmak istemektedirler. Bu ülkeler kendi toplumlarının çıkarlarını Türkiye ile yakın ve yoğun ilişkide görürlerse kullanacakları kavram da bu doğrultuda ve bu işbirliğine vurgu yapan bir kavram olacaktır. Ülkelerinin çıkarlarını mevcut dünya dengeleri içinde başka uluslararası merkezlerle stratejik işbirliği yapmakta görürlerse, bu tercih elbette kullandıkları kavramlara da yansıyacaktır.

Bu noktada Azerbaycanlı akademisyenin görüşlerinin diğer Orta Asya ülkeleri katılımcılarından farklı ve Türkiye’ye yakın olması önemlidir. Bu durum, Azerbaycan’ın çıkarlarını Türkiye ile yakın ilişkide gördüğüne işaret ettiği şeklinde değerlendirilebilir. Aynı şekilde diğer Orta Asya ülkeleri katılımcılarının cevapları, bu toplumların günümüzdeki toplumsal çıkarlarında Türkiye ile yakın ilişkinin çok önemli görülmediği şeklinde yorumlanabilir.

Nitekim Orta Asya ülkelerinin Türkiye ile olan dış ticaret hacmi rakamlarına bakmak günümüzde gelinen noktayı anlamak için yeterli bir veri olacaktır. Bu

Ülkelerin dış ticaret hacminde Türkiye ile olan ticaretin payı ancak yüzde birkaçtır. Bu durum günümüzde bölge ülkelerinin stratejik tercihlerinde Türkiye'nin ciddi bir yeri olmadığının kanıtıdır.

Tekrar etmek gerekirse Türkiye-Orta Asya ilişkilerinde günümüzde üzerinde durulması gereken nokta, geleceğe dair ortak projelerdir. Tüfekçioğlu'nın ifadeleri ile *"Gerçekte bu ülkelerle olan ilişkilerimizde ortak çözümler üretmemizi sağlayacak  büyük enstrümana sahibiz. Mirasçısı olduğumuz  önemli deneyim, bu ülkelerle olan ilişkilerimizden karşılıklı çıkarlarımıza yönelik çözümler üretilmesine imkan sağlayacak bir zenginlik göstermektedir.*

*Bunlardan birincisi her şeyden önce bizim tarihte Doğu toplumlarının öncüsü ve önderliğini yapmak gibi bir misyona sahip olmamızıdır. Osmanlı ile birlikte, dünya çapında uluslararası ilişkileri belirleyecek ve denetleyecek kapsama ulaşarak dünya imparatorluğuna dönüşen bir sistemin mirasısıyız.*

*İkincisi, 200 yıllık Batılılaşma deneyimine sahip olmamızıdır. Söz konusu deneyim tarihimizin son derece önemli bir zenginliğini oluşturmaktadır ve özellikle günümüzde Orta Asya lkelerinin bizim yaşadığımız bu deneyimi gözden geçirip yararlanmalarını sağlayacak özellikler taşımaktadır.*

*nc enstrüman, Orta Asya toplumlarının son 80 yılda yaşadıkları komünizm deneyimidir. Söz konusu deneyim yok sayılmaması gereken, görmezden gelinmemesi gereken ve bizim tarafımızdan dikkatlice incelenip yararlanılacak yönlerinin olup olmadığına bakılması gereken bir deneyimdir.*

*İşte ortak tarihsel temeller bu noktada büyük önem arz etmektedir. Günümüzde dünya üzerinde aynı dil grubundan olan ve akrabalık bağları bulunan toplumlar içinde, tarihin bu üç önemli deneyimini yaşamış,  büyük tecrübenin mirasçısı olan başka bir toplum bulunmamaktadır.*

*Elimizde, Doğu mirasçılığı, 200 yıllık son derece önemli bir Batılılaşma deneyimi ve 80 yıllık komünizm tecrübesi mirası bulunmaktadır.*

*Her üç büyük tecrübeyi de gözden geçirerek, günümüz koşullarına uygun ve uyarlanacak bir sentez, sadece bize ve Orta Asya toplumlarına büyük imkanlar çıkarmakla kalmayacaktır. Bu üç tecrübeden szlp oluşturulacak bir çözüm, küresel nitelikte özellikler taşıyacaktır ve bizleri sadece kendi sorunlarımız çözmeye*

*değil, dünya çapında sorunları çözecek politikalar üretmeye, küresel çapta sözümüzün olmasına aday yapmaktadır”.*<sup>2</sup>

Çalışmamızın son cümlesi olarak Korkut Tuna’nın bir sözünü tekrarlamak istiyoruz: *“Gelecekte karşılaşacağımız olayların, bazı gelişmelerin, kaçınılmaz değişikliklerin epey uzun bir aradan sonra bir araya gelmiş bizleri birbirimizden uzaklaştırmasına, birbirimize yabancı olmamıza yol açmasına izin vermemeliyiz. Gelişmeler bizi birbirimize daha çok yakınlaştırmalı, her alanda daha çok işbirliği ve ortak çalışmaya yol açmalıdır”.*<sup>3</sup>

---

<sup>2</sup>A.g.m., s.141

<sup>3</sup> Korkut Tuna, "Türk Dünyası Araştırmaları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkısı", Graždanskoe Obshestvo i Socialnyi Progress v 21-om Veke, Materialy Vtorogo Kongressa Sociologov Türkoyazychnyh Stran i Tretiego Kongressa Sociologov Kazahstana, Pri Podderjke Administracii Prezidenta respublikı Kazahstan Ministerstva Kultury i İnformacii Respubliki Kazahstan, a.19, 2008, (Almaty).

## KAYNAKÇA

### KİTAPLAR VE MAKALELER

- Aydın, Mustafa: Türkiye'nin Avrasya Macerası (1989-2006) (Avrasya Üçlemesi), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2007
- Atıla, Artam: Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri, İstanbul TMKV, 1993. s. 144.
- Arı, Tayyar: "Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika", *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 4 (Kış 1999), ss. 29-35.
- Arı, Tayyar: "Orta Asya'da Güvenlik Sorunu ve İşbirliği Girişimleri", Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU'na Armağan, Ankara, *Türk Tarih Kurumu Yayını*, 2008, s. 440
- Atmaca, Tayfun: Teknik Yardım Projelerinin Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, *TİKA Yayınları*, Ankara, 2004.
- Arslan, Hülya: Avrasya Ülkeleri, Okan Üniversitesi Yayınları, Nisan 2009, s.74.
- Arslan, C. Hakan: "Türksoy Uzun Bir Yolun Öyküsü", *TÜRKSOY Dergisi*, Temmuz-2004, s. 10.
- Bağcı Hüseyin - Aydın Aziz: "Dünyada ve Türkiye'de Düşünce Kuruluşu Kültürü", Editörler: Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, *Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009, s. 97.
- Bilhan, Murat: "Stratejik Araştırma Merkezleri Konusunda Bazı Görüşler", *Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009, s.142.
- Bal, İdris: "Düşünce Kuruluşlarının Gerekliği ve Türkiye", *Türkiye'de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından*



*Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, (Ed) Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009 , s. 127.

- Çaman, Efe: “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politika’nın Yönelim Sorunsalı”, *Avrasya Dosyası 2006*, Cilt 12. Sayı 1, Ankara, ASAM Yayınları, s.188.

- Devlet, Nadir: *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 136.

- Devlet, Nadir: “Türkiye’nin Avrasya’ya Yönelik Kültür Politikaları”, *Türkiye’nin Avrasya Macerası (1989-2006) (Avrasya Üçlemesi II)*,s. 205, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara, Eylül 2007

- Güngör, Erol: “Tarihte Türkler”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995,s. 66.

- Gedikli, Yusuf: *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Cem Yayınları, İstanbul 1993, s.11-14.

- İlhan, Suat: “Avrasyacılık”, Yöneten Atilla İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık. Bir Millet Uyanıyor*:2 s. 209-10.

- Kona, Gamze Güngörmüş: *Türkiye -Orta Asya Stratejileri ve Gelecek Senaryoları*, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005, s. 25.

- Karasar, Hasan Ali: “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının15. Yılında Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerine Bir Bakış”, *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ankara,TOBB Yayınları, 2008, s.147.

- Karasar , H.A. : “Türkiye’de “Uzman ” Sıkıntısı ve Stratejik Düşünce Kültürü”, Ed. H.Kanbolat, H.A.Karasar, *Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, Nobel Yayınları, Ankara, Şubat-2009, s. 362.

- Karasar, H.A. Kuşkumbayev, S.: *Türkistan Bütünleşmesi, Merkezi Asya’da Birlik Arayışları 1991-2001*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009,s. 33.

- Kalafat, Yaşar: “Yaşanan ve Yaşatılan Stratejik Hayatımız”, Editörler: Hasan Kanbolat, Hasan Ali Karasar, *Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009, s. 300.

- Kantarcı, Şenol: “Yirmi Birinci Yüzyıl Türkiye’inde Doğan Sivil Tabanlı Yeni Kurumlar: Stratejik Araştırma Merkezleri”, *Türkiye’de Stratejik Düşünce Kültürü ve Stratejik Araştırma Merkezleri: Başlangıcından Bugüne Türk Düşünce Kuruluşları*, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Şubat 2009, s. 329.
- Mütercimler, Erol: Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993, s. 34.
- Oğan, Gökçen: “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Açmazları”, *Stratejik Analiz*, Eylül 2006 s. 39
- Özkan, İsa :“Bağımsızlıklarının 15.Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme” , *Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ankara,TOBB Yayınları, 2008, s. 271.
- Parlak, Nükrettin: “Orta Asya, Kafkasya ve Balkan Ülkelerine Yönelik Türk Dış Yardımları”, Y.Lisans Tezi, Ankara 2005.
- Purtaş, Fırat: “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, *Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası, Derleyen M.Turgut Demirtepe*, Ankara. USAK, 2008, s.35.
- Solak, Fahri: Türkistan ve Kafkasya Bibliyografyası, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, Okutan Yayıncılık, İstanbul, 2007. s. 12.
- Tuna, Korkut: "Türk Dünyası Araştırmaları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkısı", *Grazhdanskoe Obshestvo i Socialnyi Progress v 21-om Veke, Materialy Vtorogo Kongressa Sociologov Türkoyazychnyh Stran i Tretiego Kongressa Sociologov Kazahstana, Pri Podderjke Administracii Prezidenta pespubliki Kazahstan Ministerstva Kultury i Informacii Respubliki Kazahstan*, a.19, 2008, (Almaty).
- Turkan, Fatih : “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, *Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Dış Ticaret. T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı*, Mayıs 2008,s.103.
- Türkmen, Fikret: “Türk Ortak Yazı Dili Problemleri”, *Avrasya Etüdları*, İlkbahar, 1994, s. 81.

- Tüfekçioğlu, Hayati: “Küreselleşme Önünde Türk Dünyası”, Editör Abulfez Süleymanov, I. Türk Dünyası Sosyologlar Kurultayı, 25-27 Kasım 2005, Kocaeli, s.139.
- T.Kuru, Ahmet: “Türkiye’nin Orta Asya’ya Yönelişi: Dokuz Asır Sonra Politika Değişimi”, Editör: Mim Kemal Öke, Geliş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İstanbul: Alfa, 1998, s.141.
- Tellal, Erel: “Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği”, Derleyen Mustafa Aydın, *Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006, (Avrasya Üçlemesi)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2007, s.20
- Tekin, Yasin: “Türkiye ile Kazakistan arasındaki dostluk köprüsü: Kazakistan Dostluk ve Kardeşlik Derneği”, *Atayurt Eğitim, Kültür ve Ekonomi Dergisi*, Kış 2009 sayı 1, s.62
- Uçar, Fuat: Dış Türkler (Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı) Fark Yayınları, Şubat 2007, s. 28-272.

## **DIĞER KAYNAKLAR**

- Ali Külebi, Orta Asya'nın Öteki Stratejik Zenginliği: Uranyum, <http://www.nukte.org/node/183>
- Anar Somuncuoğlu: “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Temeli Ne Olmalıdır?” Rusya -Ukrayna Araştırmaları Masası/ Usak <http://www.usak.org.tr/merkez.asp?id=8>
- İsmail KEMAL, TÜRKPA 27 Kasım 2008, Perşembe <http://www.kibrisgazetesi.com/index.php/cat//col/94/art/10026>
- T.C. Başbakanlık TİKA, Orta Asya ve Kafkasya, Projeler ve Faaliyetler, 2006-2007 [http://www.tika.gov.tr/TR/Yayin\\_Detay.asp?Yayin=17](http://www.tika.gov.tr/TR/Yayin_Detay.asp?Yayin=17)
- Yurt dışı Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri 2009 yılı Özbekistan ülke vizyonu [www.ydmh.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/.../OZBEKISTAN.doc](http://www.ydmh.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/.../OZBEKISTAN.doc)
- DTM, 2007. Dış Ticaret Müsteşarlığı Ülke Bültenleri, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=245&icerikID=262&dil=TR>

- DEİK, 2007. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ülke Bültenleri,  
[http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK\\_Bulten.aspx?IKID=10](http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK_Bulten.aspx?IKID=10)
- Akşam Gazetesi;  
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/04/27/guncel/guncel1.html>
- TC.MEB Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü verileri,  
<http://yeogm.meb.gov.tr/istatistik/aogrenci.html>
- Fethullah Gülen'in Eğitim İmparatorluğu  
<http://www.tumgazeteler.com/?a=1080108>
- Trt avaz, yeni kurulan bir kanal mı, yoksa yalnızca adı mı değişti? Trt yönetimi kamuoyunu aldattı iddiası!!!

KESK/Haber-Sen  
Ankara 1 Nolu Şube Yönetim Kurulu  
<http://medya.webim.eu/?i=22008>

#### **RAPORLAR VE KURUMSAL YAYINLAR**

- “Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi”, Devlet Bakanlığı Raporu, 2002
- TİKA 2004 Faaliyet Raporu, Ankara,T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2005
- DPT Raporu, 2000, s. 295.
- TİKA, 2007 Turkish Development Assistance Report, Ankara, 2009,s. 34.
- TASAM 2004-2009 Faaliyet Raporu
- TİKA Annual Report 2007, Öncü basımevi, s 24
- Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler. Haz. T. Erdoğan Şahin, Fatma Zehra Esmeray, Metin Akgüney. Ankara, MEB 1993. s. 1,3, 196.
- YÖK Raporu, 1999

#### **WEB SAYFALARI**

- <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart99/bolum10.html>
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>

- <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=KAZ>
- <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim.asp?id=6>
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/KZ.html>
- [http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com\\_contentview=articleQid=1ltamid=2](http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_contentview=articleQid=1ltamid=2)
- <http://www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc>
- <http://oidb.manas.kg/pdf/OGRLIST-3pdf>
- <http://www.qafqaz.edu.az/content/index2.php?content=fakulteler&title=Fakulteler>
- [http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası\\_B1\\_T%C3%BCrk%C3%A7e\\_Olimpiyatları\\_B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_B1_T%C3%BCrk%C3%A7e_Olimpiyatları_B1)
- <http://www.turkeolimpiyatları.org/>
- <http://www.tika.gov.tr/TR>
- <http://www.turksoy.org.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7AFBDF5FE2807687E02233C478ECCCA>
- <http://www.kora.metu.edu.tr/index.php>
- <http://www.tasam.org/index.php?konu=arastirma>
- <http://www.koksav.org.tr/ulkeler-kuruluslar-t.htm#Turkcum>
- <http://www.usak.org.tr/merkez.asp?id=8>
- <http://www.turksam.org.tr/tanitim1.html>
- <http://www.turan.org.tr/?part=icerik&gorev=oku&id=101>
- [http://www.tdbb.org.tr/lngtr/sf8-birligin\\_amaci.aspx](http://www.tdbb.org.tr/lngtr/sf8-birligin_amaci.aspx)
- <http://www.daplatform.org/bp.asp?caid=492>
- <http://www.avrasyabir.org.tr/burs.php?blink=3>
- <http://www.ecosecretariat.org/>
- <http://www.dunyatürkleri.org/>
- <http://www.karturk.gazi.edu.tr/projeler.htm>
- <http://www.okan.edu.tr/v5/english.php>
- <http://obs.kafkas.edu.tr/>
- [http://www.kaum.ktu.edu.tr/ana-kafkas\\_dosyalar/slide0001.html](http://www.kaum.ktu.edu.tr/ana-kafkas_dosyalar/slide0001.html)

- <http://www.academical.org/>
- <http://www.tudev.org.tr/hakkimizda>
- <http://tisav.org.tr/amac.html>
- <http://www.jatcafa.org/indextr.asp>
- <http://www.kazakistandostluk.com/0420/index.html>
- <http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=27>
- [http://strateji.cukurova.edu.tr/TURK\\_DUNYASI/turk\\_dunyasi.htm](http://strateji.cukurova.edu.tr/TURK_DUNYASI/turk_dunyasi.htm)
- <http://www.asam.org.tr>
- <http://tusam.org.tr>

## EK 1. MÜLAKAT SORULARI

*Sayın katılımcı! İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü’de Yüksek Lisans tez Kazakistan ve Türkiye’de uluslararası sosyolojik araştırma yapmaktadır. Bu araştırmada Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri’ndeki Orta Asya uzmanları sorgulanacaktır. Araştırmaya katılmanızı rica ederiz!*

*Bizimle yaptığınız işbirliği için teşekkür ederiz!*

1. Sizin Orta Asya’ya yönelik ilginizin ve araştırmalarınızın olduğunu biliyoruz. Bölge ülkeleri ile ilgili Türkiye’de kavram çeşitliliği var ve kavramlar henüz netleştirilmemiş durumda. Örneğin, Sovyetler sonrasında Orta Asya’da ortaya çıkan ülkeler için; “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri”, “Türk Cumhuriyetler”, “ Merkezi Asya”, “Türkistan”, “Bağımsız Devletler Topluluğu” gibi birçok kavram kullanılmaktadır. Size göre bu ülkeleri tanımlamak için hangi kavram kullanılmalıdır?

2. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana yaklaşık 20 sene geçti. Bugüne kadar bölge ülkeleriyle Türk Cumhuriyeti’nin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu 20 senede kurulan ve yürütülen ilişkiler sizce yeterli düzeyde midir?

3. Sizce söz konusu bölge devletleriyle günümüzdeki ilişki hangi seviyededir, ne durumdadır?

4. Sizce bu ilişkiler gelecekte nasıl olacak, hangi seviyede yürüyecek?

5. Türkiye’de Orta Asya bölgesiyle ilgili faaliyet gösteren birçok kurum vardır. Örneğin, resmi kuruluş olarak TİKA, TURKSOY gibi kurumlar, Üniversitelere bağlı Araştırma Merkezleri olarak ODTÜ, KORA, Gazi Üniversitesi, KARTÜRK gibi birimler, değişik stratejik araştırma merkezleri ASAM, TASAM, USAK gibi çok sayıda vakıf ve dernek... Bu kurumların faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz? İlişkilerin mevcut durumunda söz konusu kurumların rolü ne olmuştur? Bundan sonraki ilişkilerde kurumların yeri, rolü ve payının nasıl olacağını düşünüyorsunuz?

6. Bölgeyle ilgili bilgi üretimi ve birikiminde, kurumların katkısı veya payı sizce nedir ve bu düzey yeterli midir?

7. Orta Asya ülkelerinde Türkiye ile ilgili yukarıdaki örneklere benzer kurumlar (Türkler tarafından kurulmamış)var mıdır, eğer yoksa sizce bunun yorumu nasıl yapılmalıdır?

8. Sizce gelecekte Orta Asya ülkelerinde Türkiye'ye yönelik ilgi artacak mıdır?

9. Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerimiz konusunda sizin önerileriniz nelerdir?

### **Mülakat Soruları (Rusça)**

*Уважаемый респондент! Просим Вас принять участие в социологическом опросе, которое проводится доцентом Стамбульского университета, института социальных наук, доктором социологических наук Хаяти Туфекчиоглу и его магистранткой Айнур Ерболаевой в рамках написания магистерской работы. Цель опроса – изучить мнения специалистов по Средней Азии относительно отношений между Турцией и странами Средней Азии.*

*Заранее благодарим за сотрудничество!*

1.В Турции понятие «Средняя Азия» имеет различные синонимы и эти термины до сих пор не конкретизированы. («Среднеазиатские тюркские государства», «Тюркские государства», «Центральная Азия», «Туркестан», «СНГ», «Евразия» и т.д.). Какое понятие используете Вы, как исследователь по среднеазиатским странам?

2.Как вы оцениваете, сложившиеся к сегодняшнему дню, отношения между Турцией и

2.1)вашей страной?

2.2)С государствами Средней Азии?

3.Какова перспектива этих отношений в будущем?

Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki uzmanlar için:

1. Sizin Orta Asya'ya yönelik ilginizin ve araştırmalarınızın olduğunu biliyoruz. Orta Asya ile ilgili Türkiye'de kavram çeşitliliği var ve kavramlar henüz netleştirilmemiş durumda. Örneğin, Sovyetler sonrasında Orta Asya'da ortaya çıkan ülkeler için; “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri”, “Türki Cumhuriyetler”, “ Merkezi



Asya”, “Türkistan”, “Bağımsız Devletler Topluluğu” gibi birçok kavram kullanılmaktadır. Size göre bu ülkeleri tanımlamak için hangi kavram kullanılmalıdır?

2. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana yaklaşık 20 sene geçti. Bugüne kadar özel olarak sizin ülkenizle, genel olarak Orta Asya ülkelerinin Türk Cumhuriyeti’nin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu 20 senede kurulan ve yürütülen ilişkiler sizce yeterli düzeyde midir?

3. Sizce devletlerle günümüzdeki ilişki hangi seviyededir, ne durumdadır?

4. Sizce bu ilişkiler gelecekte nasıl olacak, hangi seviyede yürüyecek?

## EK 2. TÜRKİYE’DE ORTA ASYA İLE İLGİLİ FAALİYET GÖSTEREN KURUMLAR

**Tablo.2.5. Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Faaliyet Gösteren Resmi Kurumlar**

| N  | Resmi Kurumlar                                                                                                             | Kuruluş Tarihleri | Web Siteleri            |
|----|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------|-------------------------|
| 1  | Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)                                                                       | 27.01. 1992       | www.tika.gov.tr         |
| 2  | Türk Kültür ve Sanat Ortak Yönetimi (TURKSOY)                                                                              | 12.08. 1993       | www.turksoy.org.tr      |
| 3  | Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)                                                                                         | 1985 yıl          | www.ecosecretariat.org  |
| 4  | Türkçe Konuşan Ülkeler Parlamentolar Arası Birliği (Türk-PA)                                                               | 21.11. 2008       | web sitesi yok          |
| 5  | T.C. İstanbul Valiliği Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü                                                 | 14.01.1998        | www.dunyaturkleri.org   |
| 6  | T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Halk Kültürlerinin Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Türk Dünyası Araştırma Şubesi | veri yok          | www.kulturturizm.gov.tr |
| 7  | T.C. Başkanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türk Dünyası Çalışma Grubu                                                        | veri yok          | www.dtm.gov.tr          |
| 8  | T.C. Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM)                                                             | 1995 yıl          | www.sam.gov.tr          |
| 9  | Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi SAREM                                                                                  | 8.01. 2002        | www.tsk.tr              |
| 10 | Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü                                                                                         | 1961              | www.turkkulturu.org.tr  |

**Tablo 2.6. Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Araştırma Yapan Üniversitelere Bağlı Akademik Birimler**

| N  | Üniversitelere Bağlı Akademik Birimler                                                                      | Kuruluş Tarihleri | Web Siteleri                                                           |
|----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------|------------------------------------------------------------------------|
| 1  | ODTÜ, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA)                                               | 1992 yıl          | <a href="http://www.kora.metu.edu.tr">www.kora.metu.edu.tr</a>         |
| 2  | Gazi Üniversitesi, Karadeniz Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi (KARTÜRK) | 1990 yıl          | <a href="http://www.karturk.gazi.edu.tr">www.karturk.gazi.edu.tr</a>   |
| 3  | Okan Üniversitesi, Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi                                                    | veri yok          | <a href="http://www.okan.edu.tr">www.okan.edu.tr</a>                   |
| 4  | Kafkas Üniversitesi, Kafkasya ve Orta Asya Araştırma Merkezi                                                | veri yok          | <a href="http://www.kafkas.edu.tr">www.kafkas.edu.tr</a>               |
| 5  | Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezleri   | veri yok          | <a href="http://www.kaum.ktu.edu.tr">www.kaum.ktu.edu.tr</a>           |
| 6  | Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Araştırmaları Merkezi                                      | veri yok          | <a href="http://www.kaum.edu.tr">www.kaum.edu.tr</a>                   |
| 7  | Beykent Üniversitesi Strateji Araştırmalar Merkezi (BÜSAM)                                                  | 02.03.2004        | <a href="http://www.busam.beykent.edu.tr">www.busam.beykent.edu.tr</a> |
| 8  | Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi                                                           | veri yok          | <a href="http://www.strateji.cu.edu.tr">www.strateji.cu.edu.tr</a>     |
| 9  | Maltepe Üniversitesi, Avrasya Çalışmaları Merkezi                                                           | 2008 yıl          | <a href="http://www.maltepe.edu.tr">www.maltepe.edu.tr</a>             |
| 10 | İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü                                                                    | 2008 yıl          | <a href="http://www.istanbul.edu.tr">www.istanbul.edu.tr</a>           |
| 11 | İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü                                                     | 1924              | web sitesi yok                                                         |
| 12 | Ankara Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi                                                          | veri yok          | web sitesi yok                                                         |

|    |                                                                        |          |                      |
|----|------------------------------------------------------------------------|----------|----------------------|
| 13 | Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü                  | 1992 yıl | tdae.ege.edu.tr      |
| 14 | Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi                | veri yok | tudam.erciyes.edu.tr |
| 15 | Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi | veri yok | www.aku.edu.tr       |
| 16 | Harran Üniversitesi Türk Dünyası ve Stratejik Araştırma Merkezi        | 1997 yıl | www.harran.edu.tr    |
| 17 | Marmara Üniversitesi Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi            | veri yok | www.marmara.edu.tr   |

**Tablo 2.7. Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Faaliyet Gösteren Stratejik Araştırma Merkezleri**

| N | Stratejik Araştırma Merkezleri                         | Kuruluş Yılı | Web Siteleri       |
|---|--------------------------------------------------------|--------------|--------------------|
| 1 | Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi (ASAM)             | 1999         | www.asam.org.tr    |
| 2 | Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi (TASAM)          | 2003         | www.tasam.org      |
| 3 | Uluslararası Stratejik Araştırma Merkezi (USAK)        | 2004         | www.usak.org.tr    |
| 4 | Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM) | 2004         | www.tusam.net      |
| 5 | Türk Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM)          | veri yok     | www.turksam.org.tr |

|   |                                                      |      |                                                                        |
|---|------------------------------------------------------|------|------------------------------------------------------------------------|
| 6 | KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV)  | 1991 | <a href="http://www.koksav.org.tr">www.koksav.org.tr</a>               |
| 7 | Dış Politika Enstitüsü (DP)                          | 1974 | <a href="http://www.foreignpolicy.org.tr">www.foreignpolicy.org.tr</a> |
| 8 | Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı | 1985 | <a href="http://www.marmaragrubu.org">www.marmaragrubu.org</a>         |
| 9 | Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı         | 2004 | <a href="http://www.tepav.org.tr">www.tepav.org.tr</a>                 |

**Tablo.2.8. Türkiye’de Orta Asya ile İlgili Faaliyet Gösteren Vakıf, Dernekler**

| N  | Vakıf, Dernekler                                                          | Kuruluş Yılı | Web Siteleri                     |
|----|---------------------------------------------------------------------------|--------------|----------------------------------|
| 1  | Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV) | 1993         | www.tudev.org.tr                 |
| 2  | Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (TDAV)                                   | 20.07.1980   | www.turan.org                    |
| 3  | Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB)                                   | 2003         | www.tdbb.org                     |
| 4  | Diyalog Avrasya Platformu (DAP)                                           | 2000         | www.dapplatform.org              |
| 5  | Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (TİSAV)     | 18.05.1994   | www.tisav.org                    |
| 6  | Avrasya Bir Vakfı                                                         | 1993         | www.avrasyabir.org.tr            |
| 7  | Türk-Japon-Orta Asya Dostluk Derneği                                      | 2003         | www.jatcafa.org                  |
| 8  | Gaye Eğitim ve Kültürlerarası Dayanışma Derneği                           | 1996         | www.gayeder.org                  |
| 9  | Kazakistan Dostluk ve Kardeşlik Derneği                                   | 2001         | www.kazakistandostlukderneği.com |
| 10 | Türk Milli Kültür Vakfı                                                   | veri yok     | www.tmkv.org.tr                  |
| 11 | Hoca Ahmed Yesevi Vakfı                                                   | 01.03.1993   | web sitesi yok                   |
| 12 | Doğu Türkistan Göçmenler Derneği                                          | 1960         | www.easternturkistan.org         |
| 13 | Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği                                | 31.05.1989   | www.gokbayrak.com                |
| 14 | Kazak Türkleri Derneği                                                    | 03.07.1986   | web sitesi yok                   |
| 15 | Türk Ocakları                                                             | 24.03. 1912  | www.turkocagi.org.tr             |
| 16 | Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği                            | 27. 01. 1954 | web sitesi yok                   |